

Det är så mycket lättillgängligare med TV-serier, typ

**Ungdomars lustläsning i relation till digitala
medier**

**Författare
Jonna Fredin
Martin Segerbäck**

Examensarbete (30 högskolepoäng) i biblioteks- och informationsvetenskap för
masterexamen inom ABM-masterprogrammet vid Lunds universitet.

Handledare: Sara Tanderup Linkis

År: 2023

Title: *TV series are, like, so much more accessible*
Adolescent reading in relation to digital media

Abstract

Leisure reading among young people today is often considered to be under threat from digital activities, especially social media. In the scientific community, this position is disputed with no clear consensus. In order to gain an understanding of adolescents' own views on the matter, we decided to interview groups of 15- and 16-year-olds in a Swedish public school. We wanted to find out how they define reading, what purposes reading and other media fulfill in their lives, and how reading interacts with digital activities. We followed the principles of Grounded Theory, basing the analysis on our empirical findings, and also integrated Uses and Gratifications Theory when studying the purposes of different types of media.

Studying adolescent reading requires a clear definition of *reading*. Our interviewees associate reading first and foremost with printed books, while a closer scrutiny reveals that they often engage in forms of digital reading which are easily missed. Reading, however, seems to have "lost" several purposes, mainly entertainment, to digitized media. Furthermore, the relationship between adolescent reading and digital activities is a complex one. On one hand, reading faces stiff competition from the digital world from the early teenage years and onwards, but on the other hand digital media offer a chance to discover new books and socialize with other readers. As part of the Grounded Theory framework, these findings form the basis of our own theory.

Keywords

Recreational reading, pleasure reading, leisure reading, digital media, social media, literature, books, young adult, youth, teen reading, TikTok, BookTok, social reading, film, TV-series, Grounded Theory, Uses and Gratifications Theory

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

INNEHÅLLSFÖRTECKNING	3
INLEDNING	5
UPPSATSENS UPPLÄGG.....	6
SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNINGAR.....	7
<i>Avgränsningar</i>	8
<i>Definitioner</i>	9
Läsning.....	9
Lustläsning.....	9
Digitala aktiviteter.....	10
BAKGRUND.....	10
TIDIGARE FORSKNING	11
TEORETISKA PERSPEKTIV	15
GRUNDAD TEORI	15
USES AND GRATIFICATIONS THEORY (UGT).....	16
METODBESKRIVNING	19
KVALITATIVA, SEMISTRUKTURERADE INTERVJUER.....	19
URVAL.....	19
ÖVERVÄGANDEN OCH FORSKNINGSETIK	21
GENOMFÖRANDE.....	22
ANALYS AV MATERIAL.....	23
RESULTAT OCH ANALYS	25
VAD ÄR LÄSNING?	25
<i>Analog läsning</i>	26
<i>Digitala texter: Sociala medier och andra informationskanaler</i>	28
<i>Ljudbokslyssnande som läsning?</i>	32
<i>Läsning i digitala spel</i>	34
<i>Filmer och tv-serier</i>	36
<i>Sammanfattande diskussion om läsning</i>	37
LÄSGLAPP OCH LÄSMOTSTÅND.....	37
SYFTEN MED OLIKA MEDIER	42
<i>Övergripande syften</i>	42
Underhållning och avkoppling.....	42
Samvaro och konformitet	44
Fördjupning i intressen.....	45

Ta del av information	46
Ta del av åsikter	46
<i>Specifika syften</i>	46
Digitala spel: Lösa problem.....	46
Böcker: Utveckla läs- och skrivfärdigheter	47
Sociala medier: Upptäcka nya saker	47
<i>Förlorade syften hos böcker</i>	48
FAKTORER SOM PÅVERKAR LÄSNING	50
<i>Läsning i skolan</i>	50
<i>Läsning som social aktivitet</i>	55
Social läsning och digitala medier	56
Läsande förebilder och vänner som inspiration.....	58
Bibliotek	60
<i>BookTok: Sociala medier i läsfrämjandets tjänst?</i>	62
LÄSARIDENTITET	66
<i>En motsats till läsglappet?</i>	67
<i>Läsning och kön</i>	68
DISKUSSION OCH SLUTSATSER	71
1. VAD KÄNNETECKNAR UNGDOMARS DEFINITION AV LÄSNING OCH HUR RELATERAR DEN TILL DEN DIGITALA MEDIEVÄRLDEN?	71
2. VILKA FUNKTIONER FYLLER LUSTLÄSNING RESPEKTIVE DIGITALA MEDIER FÖR UNGDOMAR IDAG?.....	72
3. HUR PÅVERKAR UNGDOMARNAS LUSTLÄSNING OCH DIGITALA AKTIVITETER VARANDRA OCH VILKA FAKTORER AVGÖR OM PÅVERKAN BLIR POSITIV ELLER NEGATIV FÖR LUSTLÄSNINGEN?	73
LUSTLÄSNING OCH DIGITALA AKTIVITETER: EN TEORI	75
<i>Vidare forskning och relevans</i>	77
AVSLUTANDE DISKUSSION.....	78
LITTERATURFÖRTECKNING	80
BILAGA 1: INTERVJUGUIDE 1	87
BILAGA 2: INTERVJUGUIDE 2	89
BILAGA 3: GODKÄNNANDE FÖR ELEVER	92
BILAGA 4: MAIL TILL VÅRDNADSHAVARE	93
BILAGA 5: GODKÄNNANDE FÖR SKOLLEDARE	94
BILAGA 6: ARBETSFÖRDELNING	95

Inledning

“Ungdomar läser allt mindre” är idag en vedertagen sanning, inte minst för de som arbetar med barn och unga i läsande sammanhang. “Det är mobilernas fel” är en lika vedertagen förklaring, då mobiltelefonerna och andra maskiner med skärmar sedan länge tycks ha tagit ungdomarnas uppmärksamhet och fått dem att läsa mindre, med sämre läsförmåga och ett torftigt uttrycksätt som följd. I synnerhet är det sociala medier, med sin oändliga tillgång till gemenskap och underhållande klipp, som anses beroendeframkallande och skadliga för utvecklingen. Författaren Elin Cullhed beskriver sin dotters sviktande läsning:

Jag önskade att hon skulle ha en Anne på Grönkulla att hämta kraft ur, en fantasins tröst och inre förebild. Jag gav henne nya böcker. Jag visste att hon hade älskat att läsa som åtta- och nioåring, men efter mobilens intåg tog relationen till böckerna slut. [...] Böckerna låg som konstiga artefakter och samlade damm, i en hög trave på golvet.

Cullhed 2023

Samtidigt har vi under de senaste åren nåtts av positiva berättelser om hur gemenskaper på sociala medier kan främja läsning, i synnerhet fenomenet BookTok som tagit hela bokvärlden med storm. Denna hashtag på videoplattformen TikTok utgör en digital gemenskap kring läsning, där de läsande användarna möter en stark igenkänningsfaktor i kombination med nya intryck. Böcker som “trendar” på BookTok blir starkt efterfrågade, vilket uppmärksammas av bokhandlare och bibliotekarier världen över. Gemenskapen blir ett nytt sätt att umgås och uttrycka sig kreativt kring läsningen. I samma anda svarar barnkulturforskaren Malena Jansson på Cullheds debattartikel:

Många medieforskare med mig menar att Tiktok kan vara en rik källa till skaparkraft och inspiration för barn. [...] barnen är betydligt mer motståndskraftiga och kreativa i interaktionen med digitala medier än många befarar [...] Tvärtom besitter de flesta förmåga att bearbeta det de möter till något som för dem blir meningsfullt och användbart.

Jansson 2023

Men vad säger egentligen ungdomarna själva? Eftersom ungdomar ofta beskrivs som en problematisk grupp i lässammanhang (Hedemark 2018) beslöt vi oss för att fråga elever på högstadiet om hur de ser på sin tillvaro med hänsyn till läsning och digitala aktiviteter. Genom att utgå från ungdomarnas egna uppfattningar kan vi gå på djupet i hur läsandet upplevs som aktivitet och skapa oss en bild av hur det

hänger samman med upplevelser av den digitala medievärlden. Detta gäller både för konkurrenssituationer och för sammanhang där läsning och digitala medier kan samspela. Högstadiet tycks här vara den mest formativa perioden för läsande och identitetsskapande. Tonåringar utforskar, prövar och försöker hitta sociala roller och arenor som går ihop med de egna förutsättningarna, där de jämnåriga relationerna har störst påverkan i identitetsutvecklingen. Barns och ungdomars beteenden, personlighet och värderingar formas i stor utsträckning av deras jämnåriga (Hwang och Frisé 2015). Läsning och läsaridentitet bör således påverkas och vara starkt förknippade med ungdomars sociala relationer, såväl i verkligheten som på sociala medier.

Vi kommer båda från skolans värld med lärarbakgrund där fokus legat på litteracitet, avkodning och läsförståelse vilket i viss mån har beröringspunkter med den läsning som sker utanför skolan, den så kallade lustläsningen. Intresset för ämnet är på flera sätt en förlängning av läsning i skolkontext då vi i tidigare yrkesroller kan skönja vissa samband mellan läsning i skolan och den lustläsning och sociala läsning som sker på fritiden, att den både kan främja läslust, inspirera till mer läsning men tyvärr även motsatsen. Att få en förståelse för ungdomars syn på lustläsning och aktiviteter som har med läsning att göra är för oss som blivande bibliotekariéer högst relevant. På så vis kan vi erbjuda intressant litteratur och programverksamhet med utgångspunkt i ungdomars intressen. I en biblioteks- och informationsvetenskaplig kontext kan inifrånperspektivet bidra till en utveckling och nyansering av diskussionen kring både läsning och digitala medier, två ämnen som under den senaste tiden studerats flitigt ur olika synvinklar.

I all forskning om barn och ungdomars villkor är det, enligt såväl forskare som Barnkonventionen, viktigt att ta vara på deras egna perspektiv. Att visa att barns och ungas åsikter är viktiga bidrar också till att ge dem en status som aktörer i samhället (Källström Cater 2015, SFS 2018:1197). Att basera en studie på ungdomars egna uppfattningar är därför ett sätt att förankra forskningen hos framtida generationer.

Uppsatsens upplägg

I de resterande delarna av inledningen redogör vi för grundstenarna i vår studie. I *Syfte och frågeställningar* etablerar vi fokuset för vår forskning med hjälp av avgränsningar och definitioner. I avsnittet *Bakgrund* presenterar vi fakta om ungdomars läsning, internets påverkan på identitetsskapandet och de digitala aktiviteter som idag utgör en stor del av ungdomars fritid. Under rubriken *Tidigare*

forskning går vi in på olika teoretiska ingångar kring dessa intresseområden, nämligen ungdomars förhållningssätt och syn på läsning, bibliotekens läsfrämjande, läsning och digitala medier, lustläsning och litteracitet respektive läsaridentitet. Avsnittet *Teoretiska perspektiv* beskriver våra två teoretiska ingångar: grundad teori och Uses and Gratifications Theory (UGT). Grundad teori är stommen i uppsatsarbetet och har även metodologiska komponenter. Vid arbete med grundad teori utgår man från empirin, i vårt fall intervjuer, som noggrant kodas genom att delas in i kategorier. Denna kodning sker i växelverkan med reflektioner kring empirin och även kring teoretiska kopplingar. Inom UGT studerar man syften, det vill säga användningsområden och behovstillfredsställelser, hos olika medieformer. Dessa syften kan sedan analyseras vidare med tanke på aktivitetsgraden i olika faser av medieanvändningen. Vår *Metodbeskrivning* redogör dels för valet av metod i form av kvalitativa, semistrukturerade intervjuer i samspel med grundad teori, och dels för hur vi resonerat kring och genomfört uppsatsarbetet. Här återfinns diskussioner kring våra överväganden och vår forskningsetik, men även reflektioner kopplade till själva genomförandet. *Resultat och analys* är den huvudsakliga redogörelsen för vad studien kommit fram till. Denna är upplagd tematiskt med en utgångspunkt i ungdomars medievärld, inklusive lustläsning, som den framträder i intervjuerna. Därefter presenteras och analyseras olika teman som framkommit under uppsatsprocessen, med stöd i aktuell forskning. I avsnittet finns en närmare presentation av de respektive temana. Uppsatsen avslutas med *Diskussion och slutsatser*, där vi resonerar kring vad vi kommit fram till och i enlighet med grundad teori formulerar en egen teori om ungdomars läsning i relation till digitala aktiviteter. Teorin genereras utifrån kodning, analys och de svar vi identifierat utifrån våra frågeställningar. Den genererade teorin presenteras som en diskussion med våra frågeställningar som grund och fungerar därmed som ytterligare ett verktyg för att besvara frågeställningarna.

Syfte och frågeställningar

Syftet med vår studie är att få en förståelse för hur ungdomars lustläsning formas och påverkas av digitala aktiviteter och även identifiera samband mellan ungdomars förhållningssätt till läsning och deras digitala aktiviteter. Eftersom vårt fokus ligger på lustläsning vill vi utröna om och hur läsningen är integrerad i ungdomarnas privata sfär. Målet är att kunna dra slutsatser som kan leda till ny kunskap och nya insikter, vilka i sin tur förhoppningsvis kan öka medvetenheten kring ungdomars förhållningssätt till läsning.

Med hjälp av nedan frågeställningar ämnar vi således få en djupare förståelse för ungdomars lustläsning i relation till digitala medier. Vidare ligger frågeställningarna till grund för den genererade teorin som kan användas som en förklaringsmodell för att förstå denna relation. Vi hoppas att teorin ska kunna tjäna som inspiration för den som arbetar med eller forskar kring ungdomars läsning.

1. Vad kännetecknar ungdomars definition av läsning och hur relaterar den till den digitala medievärlden?
2. Vilka funktioner fyller lustläsning respektive digitala medier för ungdomar idag?
3. Hur påverkar ungdomarnas lustläsning och digitala aktiviteter varandra och vilka faktorer avgör om påverkan blir positiv eller negativ för lustläsningen?

Avgränsningar

Vi avser inte redovisa alla ungdomars åsikter och svar utan kommer att varva citat och sammanfattningar ur ett kvalitativt perspektiv, det vill säga att fokus ligger på att identifiera och notera mer eller mindre frekventa mönster. Vi visar i vissa fall på en sammanfattande bild av materialet, det vill säga vilka uppfattningar som tydligast kommer till uttryck, men kan samtidigt presentera sådant som sticker ut eller enbart framkommer hos en eller ett par av våra informanter och kan vara av intresse att analysera. Vi gör alltså inga direkta anspråk på att presentera en heltäckande bild av ungdomars föränderliga medievanor (inklusive lustläsning). Däremot kommer vi att resonera kring vilka resultat som kan anses vara generaliserbara, liksom vilka faktorer som inte kan analyseras inom ramen för våra frågeställningar. Vår studie kan därmed ge en bild av ett antal niondeklassares vanor och inställningar till olika medier vilken kan jämföras och kompletteras med tidigare studier och därmed utgöra ett värdefullt bidrag till forskningsdebatten.

Bland de faktorer som påverkar om och hur mycket en ung person läser på fritiden finns flera som är socioekonomiska. Dessa har att göra med föräldrarnas läsvana och utbildningsnivå, vilka samspelar med faktorer som rör området där man bor eller undervisningskvaliteten på skolan där man går. Både boende- och skolsegregationen har ökat under senare år, vilket påverkar många ungdomars läsning, samtidigt som läsning på individnivå kan vara en mycket viktig utjämnande faktor (Kulturrådet 2015; Långtidsutredningen 2019). Alla sådana omständigheter är viktiga för den som vill fördjupa sig i ungdomars läsning, men utifrån våra förutsättningar är det svårt att dra slutsatser med hänsyn till denna typ av skillnader. Vi har därför valt bort socioekonomiska faktorer i vår studie när vi analyserar de faktorer som påverkar lustläsning i relation till digitala aktiviteter.

När vi nämner de ungdomar som vi har intervjuat använder vi omväxlande begreppen *ungdomarna*, *informanterna* och *deltagarna*. De olika begreppen utgör ingen betydelseskilnad utan tjänar som synonymer till varandra för ett varierat språkbruks skull.

Definitioner

Läsning

Vedertagna definitioner av läsning utgår från att det är en praktik där människor interagerar med texter i någon form (Tattersall Wallin 2022) eller en språklig aktivitet som innehåller de två momenten avkodning och språkförståelse (SOU 2018:57). Definitionen av läsning har kommit att debatteras i synnerhet i relation till digitala medier och medier som ligger nära boken, såsom ljudboken. Våra informanters (i regel implicita) definition av läsning har visat sig överensstämma med en traditionell syn – läsning av längre texter i tryckt bokform (Tattersall Wallin 2022). Vi diskuterar och problematiserar denna definition i avsnittet *Vad är läsning?* Vi har även valt att utgå från ett bredare perspektiv på läsning – interaktion med olika texter – i vår strävan att förstå vad ungdomars läsning kan innebära idag.

När vi i uppsatsen använder oss av de olika definitionerna av läsning skriver vi ut huruvida det är en något mer traditionell definition, oftast i samband med ungdomarnas syn, eller ett bredare perspektiv på läsning. I de fall vi nämner läsning rent allmänt syftar vi, om inte annat nämns, på lustläsning av längre texter (även digitala sådana).

Lustläsning

Läsning kan delas in i en rad olika användningsområden, varav många för ungdomar är nytto- och skolrelaterade. Ett centralt begrepp i studier av denna nyttoläsning är *litteracitet*, det vill säga förmågan att avkoda, förstå och reflektera kring olika typer av texter. De mest kända testerna av litteracitet hos svenska ungdomar återfinns som en del av PISA-testerna (Skolverket 2016). Vi fokuserar däremot på lustläsning, det vill säga egenvald läsning på fritiden av såväl skön- som facklitteratur, eftersom vi vill undersöka om och hur läsningen är integrerad i ungdomarnas privata sfär. Det finns dock naturligtvis kopplingar mellan lustläsningen på fritiden och den pliktbetonade läsningen i skolan, vilka vi beskriver i avsnittet *Läsning i skolan*.

Digitala aktiviteter

Digitala aktiviteter innebär de aktiviteter ungdomarna ägnar sig åt genom digitala verktyg som mobiltelefoner, datorer och surfplattor. Vi har utifrån intervjuerna identifierat följande aktiviteter: sociala medier, digitala informationskanaler, digitala spel, ljudböcker och poddar samt filmer och tv-serier.

Bakgrund

Läsning och vår syn på den är i ständig förändring och påverkas också av samhälleliga förändringar. Vi lever i en digital värld där allt mer av vår fritid vigs åt digitala aktiviteter, vilket förstås har en inverkan på det traditionella läsandet (Andersson 2021). Ungdomars läslust och läsförståelse har under 2000-talet dalat, även om en viss ökning har märkts under de senaste åren. Både de negativa och de positiva siffrorna har förklarats med grund i digitaliseringen. Den negativa påverkan kommer av att digital teknik konkurrerar med nöjesläsningen, något som är oundvikligt i och med den stora ökningen i användning av digitala medier. Ungdomsböcker tävlar alltså idag med andra former av media. Många ungdomar anser också själva att de lägger alltför mycket tid på mobilanvändning, till exempel sociala medier och YouTube, och för lite på läsning (Andersson 2021; Lo 2020). Samtidigt kan ungdomars läsintresse både väckas och förstärkas med hjälp av sociala medier. Här stimuleras läsningens sociala dimension, som är en av grundpelarna i att bygga läsmotivation (Gambrell 2011). Ungdomar kan på sociala medier samtala om sin läsning, ta del av åsikter och reaktioner om böcker, få tips på litteratur utifrån sin smak, och även fördjupa sin läsande identitet. Läsande gemenskaper finns på flera sociala medier, varav den mest framträdande är TikTok (Merga 2021; Tattersall Wallin, Carlsson & Gunnarsson Lorentzen 2022).

Internet ger vidare många ungdomar en tidigare oanad möjlighet att utveckla en självständig identitet genom att delta i sociala gemenskaper och även experimentera med sitt identitetsskapande i en anonymiserad värld. Föränderligheten i identiteten hos dagens ungdomar, oavsett social klass, är större än hos tidigare generationer - något som kan tillskrivas anonymiteten på internet och döljandet av sociala kategorier som denna ligger till grund för (Wängqvist, Berne & Frisé 2020). Internetbaserade plattformar ger utökade möjligheter för identitetsskapande genom gemenskaper som kretsar kring exempelvis sexuell läggning, könsidentitet eller etnicitet. En annan typ av gemenskaper är subkulturer, däribland fan-gemenskaper kring personer och mediaföreteelser. Alla dessa har blivit enklare att ta del av genom digitaliseringen. På samma gång bidrar dock den anonymiserade internettillvaron till ett hårdare klimat, där det är lättare att uttrycka sig nedlåtande

då konsekvenserna ofta är försumbara. En annan konsekvens är att användare har obefintlig kontroll över vilka som tar del av innehållet som de lägger ut i sociala medier (Wängqvist, Berne & Frisé 2020); Sorbring et al 2014). Vi befinner oss alltså i en tid där mycket i ungdomars liv, inte minst i fråga om själva identiteten, formas i samspel med internet. Läsningen verkar allt mer utmanas av mobilanvändning, i synnerhet sociala medier, men även kunna stärkas av desamma.

Tidigare forskning

Nedan presenteras både svensk och internationell forskning om läsning respektive digitala medier inom olika discipliner. Främst presenteras studier som avhandlar barns och ungas lustläsning, läsvanor och inställning till läsning. Därefter berörs kort lustläsningens roll i förhållande till personlighetsutveckling. Vidare tar vi upp bibliotekens läsfrämjande roll, litteratur i relation till digitala medier, samt kritik kring den rådande negativa inställningen till digitala mediers inflytande. Vi går inte djupare in på all forskning om litteracitet, men berör detta samt kognitiva studier kortfattat, då det finns beröringspunkter mellan just litteracitet och lustläsning. Danska studier vi tagit del av ligger i framkant när det gäller att utmana synen på läsning och de är därför relevanta i en digital mediekontext. Vi är medvetna om att det finns fler perspektiv på läsning än de vi tagit upp, men eftersom vårt fokus är lustläsning i dagens digitala medievärld som vi alla vare sig vi vill eller inte behöver förhålla oss till, är det främst den forskningen vi valt att belysa.

Enligt en SOU-rapport om barns och ungdomars läsning har inställningen till läsning blivit allt mindre positiv oavsett om det handlar om analog läsning på papper eller digitalt. Rapporten visar främst på en kraftig nedgång av den analoga läsningen (SOU 2018:57). Åse Hedemark, som i flera studier undersökt barn och ungas attityder till läsning, presenterar liknande resultat i exempelvis *Unga berättar* (2018) där 96 ungdomar i femtonårsåldern och äldre intervjuats, i synen på läsning och bibliotek. Resultatet tyder på att de som inte identifierar sig som läsare har ett negativt förhållningssätt till läsning, när det handlar om både digitala och analoga böcker. I studien framkommer det också att informanterna ser läsning som en aktivitet kopplad till skönlitteratur och analoga texter samt att flertalet av deltagarna läser fiktionstexter på fritiden. De som identifierar sig som läsare har däremot en positiv inställning till läsning. I jämförelse med SOU-rapporten ger därmed Hedemarks studie en något mer nyanserad bild. Hedemark framhäver i rapporten vikten av att närmare studera gruppen unga med tanke på deras medievanor och textanvändande, men även uppfattningar av biblioteket, för att kunna skapa

kunskap om ungas syn på och erfarenhet av läsning och texter i olika sammanhang (Hedemark 2018). Hedemark tar också upp läsningens betydelse i ett större perspektiv. Utifrån undersökningar av ungdomars läsvanor beskriver Hedemark (2020a) i artikeln "*Authenticity Matters: The Reading Practices of Swedish Young Adults and Their Views of Public Libraries*", att litteraturen blir ett verktyg för förändring inom den egna individen vid läsning om upplevelser som skiljer sig från ens egna. Samtidigt kan läsning utvecklas i samtal om olika tolkningar och perspektiv och bli ett verktyg för samhällelig förändring. Unga engageras av litteratur om de får samtala om den och de olika läspraktiker (reading practices) unga vuxna är involverade i är ofta överlappande och innefattar olika medier. Vidare menar hon, med hänvisning till den forskning som finns, att ytterligare forskning kring just ungdomars intressen, förhållningssätt och syn på läsning behövs. Detta behov vill vi hjälpa till att uppfylla genom vår uppsats.

Howard (2011) identifierar i sin kanadensiska studie *The Importance of Pleasure Reading in the Lives of Young Teens* liksom Hedemark vikten av lustläsning i relation till ungdomars personlighetsutveckling. När ungdomar söker efter litteratur på fritiden dras de omedvetet till texter som ger dem möjlighet till identifikation, självinsikter, uppbyggande av ens identitet och utveckling av självkänedom, vilka hjälper dem i övergången från barndom till vuxenliv. Vidare syftar studien till att utveckla en djupare förståelse för lustläsningens roll i unga tonåringars liv där det tydligt har observerats att det är i åldrarna 12–15 år som en nedgång i läsningen börjar.

Biblioteksperspektivet är något som framkommer i samband med forskning om ungas läsvanor där ungdomar exempelvis anser att bibliotekens verksamhet kan förbättras (Hedemark 2018) i Sverige. I artikeln "*A Study of Swedish Children's Attitudes to Reading and Public Library activities*" (2012) tar Hedemark upp vikten av fortsatt forskning med fokus på att utgå från barnens omvärld. Studien artikeln hänvisar till visar att vissa barn är ovilliga att läsa tryckt skönlitteratur och i stället föredrar att använda Internet och spela spel på datorn. Hedemark betonar redan då vikten av att bibliotek och bibliotekarier breddar sina kunskaper om barns medievanor för att förstå *hur* barn läser, *varför* de läser och *vad* de läser. En följd av Hedemarks studie är att utgångspunkten vid utveckling av läsfrämjande åtgärder måste vara de olika läskulturer som kännetecknar barnens vardag, vilka också ligger till grund för utveckling av läsfrämjande åtgärder. Bibliotekens roll har även studerats ur dansk synvinkel, i syfte att få fler att läsa. Kann-Christensen och Balling (2011) beskriver exempelvis hur de danska folkbibliotekens policy under

de senaste decennierna har rört sig bort från det normativa – att främja “god” litteratur – och mot ett mer användarcentrerat perspektiv, med större fokus på *att* läsa i stället för på vad som bör läsas, med intentionen att vara inkluderande och locka nya användare till biblioteken. De menar att fokus ansågs vara för starkt på den tryckta boken och att ett bredare perspektiv borde finnas. De tar upp tidigare forskning som pekar på att nya digitala medier kan ge likvärdig tillgång till bildning och delaktighet som äldre kulturformer.

Även Pianzola (2021) som i sin forskning har ett större fokus på digital läsning, är kritisk till den rådande diskursen om digitala mediers negativa påverkan på ungdomars läsning. Han menar att dagens forskningsrön kring ungdomars välmående i koppling till digitala aktiviteter inte är tydliga, samtidigt som de senaste 25 årens forskning mest fokuserat på vuxnas erfarenheter. Pianzola anser att “nya medier” i alla tider har setts som något negativt, eftersom konsekvenserna av dem har varit svåra att överblicka, och betonar att inget verktyg enbart har positiva eller negativa konsekvenser utan att detta beror på användarnas inställning. På ett vidare plan beskriver Pianzola hur den muntliga kulturen kring läsning och historieberättande alltid har existerat, och var betydligt mer framträdande före romanläsningens intåg på 1700-talet, vilket ger perspektiv på dagens norm om den ensamma bokläsaren. Digitala och sociala medier kan vara exempel på de nya medier Pianzola hänvisar till och som utvecklingen medför. Thomas (2020) undersöker hur just digitala medier kan påverka litterär kultur och beskriver hur själva litteraturen förändras av att komma i kontakt med sociala medier. Nya subgenrer som “Twitterfiction” och “Instapoetry” ser dagens ljus, samtidigt som olika konton skapar digitala texter genom att remediera äldre litteratur. Många författare har också en närvaro på sociala medier där de interagerar med läsare och likt andra kändisar delar med sig av händelser, åsikter och tankar. I vissa fall kan detta vara en språngbräda för nya författare, men det för även med sig svårigheter då följare kommer närmre den kreativa processen än tidigare.

För att återgå till läsforskning i en svensk kontext, har den tidigare haft fokus på läsning i inlärnings syfte. Kulturrådet (2015) beskrev i *Med läsning som mål* för åtta år sedan, att tidigare forskning om läsning fokuserat på läsförmåga och de kognitiva processer som ligger till grund för läsning. Trots att läsforskningen har rört sig från en mer formell inlärningskontext till vidare sociala sammanhang med fokus på läsvanor, läspreferenser och attityder gentemot läsning är det fortfarande litteracitetsrelaterade studier som är i majoritet. Fortsatt uppdaterad forskning om positiva och negativa effekter på läsning både i och utanför skolan och om hur

läsning påverkas av nya medier är därför av vikt. Lindsköld (2015) visar i sin forskningsrapport på just betydelsen av att använda sig av alternativa medier, utöver den fysiska boken, eftersom det kan få dem som inte läser så mycket att faktiskt läsa mer och hänvisar även till Krashen som redan på 90-talet tog upp att barn och unga måste få välja andra former av litteratur än vad vuxenvärlden föredrar när det handlar om lustläsning.

Våra digitala världar är utan tvekan här för att stanna. Så många verktyg och aktiviteter kräver i dag internetuppkoppling att det har blivit meningslöst att tala om hög eller låg internetkonsumtion (Andersson 2021) – internet är ständigt närvarande i våra liv, inte minst hos de unga. För att förstå ungdomars läsning är det därför nödvändigt att fördjupa sig i deras digitala tillvaro och vilken plats läsningen har – och kan ha – i den. Vi ansluter oss följaktligen till tidigare forskares uppmaning om att ytterligare studier behövs och menar att det inom fältet biblioteks- och informationsvetenskap är viktigt att undersöka ungdomars egna tankar, behov och beteenden kring olika medier i allmänhet och läsning i synnerhet.

Genom ett breddat perspektiv på vad läsning kan innebära kan även debatten om ungdomars läsning nyanseras och därmed belysas i relation till digitala och sociala medier. Studeras lustläsning ur flera synvinklar och i ett större sammanhang går det att urskilja en ömsesidig påverkan och i viss mån samverkan mellan lustläsning och digitala medier, som inte varit i fokus på samma sätt tidigare. Vi kan därmed bidra till diskussionen genom en ökad förståelse för vilken roll digitala aktiviteter spelar för ungdomars lustläsning.

Teoretiska perspektiv

Grundad teori

Vi har valt att använda oss av grundad teori som både är en teori och en metod. Det är en form av kvalitativ analys, det vill säga främst en metod för att analysera data vilket innebär att man väljer att utgå direkt från de data man samlar in istället för utifrån en färdig referensram (Eriksson & Wiedersheim-Paul 2014). Metoden genererar en teori som grundar sig på empirisk data och därför kallas grundad. Därmed är metod och teori tätt sammankopplade. Med grundad teori som teoretiskt ramverk ämnar vi således skapa en ny teori med utgångspunkt i vår empiri. Med hjälp av identifikation av centrala begrepp (*kategorier*), deras egenskaper och relationen mellan dem vill vi förklara det sociala skeendet och interaktionen mellan informanter. Grundad teori är vanligt framför allt inom forskning om socialt arbete, beteenden och interaktioner (Alvesson & Sköldbberg 2008; Eriksson & Wiedersheim-Paul 2014; Holton & Walsh 2017). Detta fokus passar också vårt uppsatsämne, som grundar sig i ungdomars egna erfarenheter av en digital värld där socialt samspel är centralt.

Grundad teori bygger på en slags databaserad förklaringsmodell, som består av begrepp och relationerna mellan dessa begrepp. Metoden är varken *induktiv* (med utgångspunkt i empiriskt material utan en teoretisk förförståelse), eller *deduktiv* (med hypoteser som prövas mot empiriskt material). I stället är ansatsen *abduktiv* då metoden inriktar sig på att upptäcka de underliggande mönster som finns i data utifrån information och material i en växelverkan mellan teoretisk och empirisk reflektion (Alvehus 2023; Mella 2007). Vi anser att valet av grundad teori därmed lämpar sig väl i vår undersökning då vi startar vår studie med att vara öppna till det som uppkommer, lära av de vi studerar och av den grunddata som konstrueras genom observationer, interaktioner och samtal genom intervjuer (Mella 2007). Huvuddelen av arbetet inom grundad teori baseras på växelverkan mellan datainsamling, i vårt fall intervjuer, och analys som benämns *kodning*. Kodningen delas in i tre "faser":

- Kategorisering av begrepp (kategorier) som återfinns i intervjumaterialet, samt egenskaper hos och samband mellan dessa
- Identifiering av centrala kärnbegrepp eller uttalanden (nyckelkategorier) som har många associationer till andra begrepp

- Formulering av koncept eller teman utifrån nyckelkategorierna

Efter att kodningen avslutats gör man ett *teoretiskt urval* av vad som ska studeras härnäst och ytterligare kodning sker, ända tills man uppnått *teoretisk mättnad* då man upplever att ny data inte tillför något. Då denna mättnad infunnit sig formulerar man själva teorin, vilken utgår från de begrepp och associationer som man tidigare identifierat (Alvesson & Skoldberg 2008, Eriksson & Wiedersheim-Paul 2014; Holton & Walsh 2017). Vi har därför parallellt med våra intervjuer sökt litteratur och tidigare forskning som hjälper oss tolka resultatet och förstå det i ett teoretiskt sammanhang. Analysarbetet underlättas således med hjälp av denna växelverkan.

Eftersom fokus ligger mer på metoddelen än på teoridelen i grundad teori är det fördelaktigt att även utgå från en teori av mer begreppsgenererande karaktär. En bra bit in i vår process leder kodningen och de teman som uppkommer oss till ytterligare en teori som kan kombineras med grundad teori, nämligen Uses and Gratifications Theory.

Uses and Gratifications Theory (UGT)

I samband med analys av material, ytterligare intervjuer, vår sökning av litteratur och tidigare forskning fann vi att UGT – Uses and Gratifications Theory – låg nära till hands. UGT hjälper oss att identifiera de funktioner olika medier kan ha utifrån vilka behovstillfredsställelser ungdomarna önskar komma åt. Enligt Katz, Blumler & Gurevitch (1974) är det inom kommunikationsforskningen i huvudsak en teori kopplad till de "gratifikationer" eller tillfredsställelser som medier ger. Teorin används för att förstå varför och hur människor söker sig till specifika medier för att tillfredsställa specifika behov. Det sociala och psykologiska ursprunget till behov genererar vissa förväntningar på massmedia eller andra medier som leder till olika mönster i användandet som i sin tur genererar behovet av tillfredsställelser (Katz et al. 1973).

Fem grundläggande principer hos UGT lades fram:

1. Publiken är en aktiv deltagare i processen kring, och i valet av, media för att uppnå vissa mål
2. Publiken kopplar sedan samman behovet av tillfredsställelse/gratifikation med valet av media och tar själva initiativet till vilken påverkan mediet får ha på dem.

3. Medier konkurrerar med andra källor eller typer av behovstillfredsställelse och publiken värdesätter dem tillräckligt för att ibland prioritera dem över till exempel “face-to-face communication”
4. Individer är mycket medvetna om sina motiv och val, och därmed kapabla att förklara dem - “creating and maintaining media as part of their system”
5. För att förstå effekterna av medier måste forskarna undersöka värden som användarna tillskriver dem. Det bör därför inte finnas några värderande omdömen av mediernas kulturella betydelse från forskarnas sida.
(Blumler & Katz 1974; Katz et al. 1973; DeSanto 2013)

UGT är som teori väldigt bred och därför delades gratifikationer in i olika typer av publik-tillfredsställelser såsom distraktion/avledning (eskapism), personliga relationer (kamratskap, social nytta) och övervakning/tillsyn (nyfikenhet av eller önskan om säkerhet) Förutom själva medieinnehållet kan tillfredsställelse eller gratifikationer också komma från exponering av olika typer av media och/eller det sociala sammanhang där media ses (Katz et al. 1974)

UGT vänder sig genom sitt användaraktiva perspektiv emot tidigare kommunikationsteorier som menade att mediers effekt på publiken närmast kunde bli okontrollerbar (Blumler & Katz 1974), men efter ytterligare debatt har teorin nyanserats. Blumler (1979) menade att forskare bör urskilja hur nivån av engagemang kan variera under olika stadier, dvs före, under och efter själva medieupplevelsen och Levy (1983) intresserade sig för de faktorer som påverkar hur aktiv eller passiv du är i valet av media. I valet av medier i *pre-exponeringsfasen* kan användaren ses som aktiv om hen söker fram information om urvalet, planerar mediekonsumtionen eller har en tydlig bild av vad hen förväntar sig. Motsatsen är den passiva användaren som väljer media enbart baserat på tillgänglighet eller andra yttre faktorer. Psykologiskt engagemang under exponering kan också mätas, det vill säga om användaren är distraherad eller har fullt fokus på mediet, och om hen kommer ihåg dess innehåll. Aktivitet efter exponering kan bestå i reflektioner om materialet, diskussioner om det med andra och hur inspirerad man blir av det i sina livsval eller olika aktiviteter (Blumler 1979). Man bör även ta i beaktande att olika personer kan ha olika skäl till användandet av samma typ av media (Blumler 1979; Levy 1983). Här kan dock uppmärksammas att UGT som den formulerades på 70-talet fokuserade på TV-tittande, en aktivitet hos vilken det fanns en tydlig “före”- “under”- och “efter”-fas. Digitala medier konsumeras däremot på ett betydligt mer flytande sätt, vilket fått oss att välja **selektion**, **konsumtion** och **bearbetning** som mer dynamiska termer. Dessa kan också ses som paralleller till

Aidan Chambers tre stadier i barns läsning: val av bok, själva läsningen, samt reaktion/respons på läsningen (Kulturrådet 2015).

UGT har utvecklats och expanderat i takt med att medier gjort det samma och har kommit att innefatta aspekter som har med förväntan och beroende att göra. Lin (1996) nämner detta som “expectancy-valence theory” och “program dependency theory”. UGT kan tillämpas i ett bredare spektrum av situationer som involverar medierad kommunikation och möjliggör forskning och studier om kommunikation utifrån psykologiska behov, motiv, kommunikationskanaler, medieinnehåll och psykologiska gratifikationer/tillfredsställelser (Lin 1996). UGT har sedan millennieskiftet visat sig väl lämpat för studier av internet. Stafford et al (2004) kartlade nya typer av tillfredsställelser som kan identifieras under internetanvändning, medan Sundar & Limperos (2013) pekat på hur UGT:s uppfattning om mediekonsumenter som aktiva deltagare stämmer väl in på användare av sociala medier. På detta tema har Lee et al (2015), Khan (2017) samt Scherr & Wang (2021) beskrivit vanliga användningsområden för Instagram, Snapchat, TikTok och YouTube: social interaktion, informationssökning, eskapism, underhållning, avkoppling, att uttrycka sin individualism och att följa med i nya trender.

UGT har sällan använts i samband med lustläsning. Garmon, Glover och Vozzola (2018) beskriver dock några “gratifications” hos ungdomar som söker sig till populära franchises. Harry Potter-serien, Twilight Saga och Hunger Games-trilogin är alla exempel på böcker och filmatiseringar som upplevs tillfredsställa behov av underhållning, identitetsskapande, sensationssökande, “coping” och kulturell identifikation och som kopplas till just sådana gratifikationer. Garmon et al. föreslår i sin studie att det finns en anledning till populariteten hos specifika franchises, inklusive motivationen att läsa om böcker (reread) eller se om filmer. Om man är aktiv i sitt val av den media man konsumerar i stället för att bara vara en passiv mottagare kan olika individer bli influerade av medieinnehållet på olika sätt (Garmon et al. 2018) I uppsatsen har vi framför allt använt oss av UGT under rubriken *Syften med olika medier*, för att identifiera vilka syften som ungdomarna tillskriver de medier de konsumerar. Vi har även analyserat hur aktiva de är i samband med mediekonsumtionen – i synnerhet i selektions- och bearbetningsfaserna.

Metodbeskrivning

Kvalitativa, semistrukturerade intervjuer

Vi har med grundad teori som teoretiskt ramverk och genom kvalitativa intervjuer granskat ungdomars förhållningssätt till lustläsning med koppling till deras digitala aktiviteter. Grundad teori som metod bygger som nämnt på en växelverkan mellan intervjuer och analys vilket lämpar sig väl för valet av semistrukturerade intervjuer. Metodvalet ligger nära den grundade teorins fokus på empirinärhet (i vårt fall intervjuer) och förklaring av sociala interaktioner med hjälp av begrepp som gärna hämtas från deltagarna själva (Alvesson & Skoldberg 2008). Vi finner därför denna metod bäst lämpad för att få fördjupad förståelse för ungdomars syn på lustläsning och hur den påverkas av digitala aktiviteter. Eftersom frågorna är semistrukturerade följer vi som Alvehus (2023) beskriver ett formulär med öppna frågor eller teman som samtalet centreras kring. Vår intervjuguide innehåller förberedda följdfrågor men också stort utrymme för spontana sådana beroende på vad som skulle kunna dyka upp i intervjuerna. Då vi är intresserade av hur ungdomar tänker och talar kring ett särskilt ämne de har erfarenhet av och intresse för (Eriksson-Zetterquist & Ahrne 2015) valde vi att intervjua högstadieungdomar i grupp. Det sociala sammanhanget torde medföra ett mer levande samtal och att ungdomarna blir inspirerade av varandra, vilket också har visat sig vara fallet i samtliga intervjuer. Att komma åt ungdomarnas tankar kring läsning och huruvida läsning kan kopplas till digitala aktiviteter visade sig underlättas av metodvalet gruppintervju. De fyllde i varandras svar och friskade upp varandras minne vilket resulterade i givande samtal som i efterhand motiverar valet av gruppintervju som metod ytterligare.

Urval

Initialt var det önskvärda urvalet av informanter bredare, nämligen högstadie- och gymnasieungdomar. Då vi fann att den dagliga läsningen sjunker med två tredjedelar i åldrarna 13-16 år jämfört med åldern 9-12 år (Andersson 2021), avgränsade vi dock intervjuerna till ungdomar som gick i nionde klass och därmed är 15-16 år gamla. Då intervjuer av ungdomar innebär vissa utmaningar, däribland informerat samtycke från vårdnadshavare, valde vi att kontakta en skola där en av oss tidigare arbetat. De etablerade kontakterna förenklade det praktiska kring samtycke, samarbete, urval och genomförande. Några av ungdomarna vi intervjuade visade sig vara tidigare elever till en av oss, men med facit i hand anser vi att det enbart inneburit fördelar. Att känna till den som intervjuar kan vara en

grund för trygghet. Vår tolkning är att de informanter som en av oss tidigare haft kontakt med snarare verkar ha varit mer bekväma i intervjusituationen, och vetskapen om att de skulle vara helt anonymiserade minimerade troligen risken för att de skulle anpassa sina svar. Vi upplever det som att de (liksom övriga informanter) har varit frikostiga och ärliga i sina svar. Exempelvis eftersom många av svaren kan ses som “negativa”, då majoriteten av informanterna medger att de läser allt mindre trots vetskapen om fördelarna med läsning.

Vi är dock högst medvetna om att valet av en högstadieskola i ett litet samhälle medför en risk för ensidighet. Kommunens upptagningsområde har en förhållandevis hög förvärvsfrekvens och utbildningsnivå bland befolkningen, högre än snittet för länet och Sverige totalt. Den något mindre orten med omnejd där skolan ligger har i sin tur något högre förvärvsfrekvens och utbildningsnivå än snittet på kommunnivå, enligt en källa vi av sekretessskäl inte kan skriva ut. Forskning visar att skolsegregationen med avseende på social bakgrund har ökat under flera decennier, och att denna i sin tur till tre fjärdedelar beror på boendesegregationen. Skillnaden mellan skolor i “bättre” och “sämre” områden är med andra ord markant. Betydelsen av familjebakgrund för elevers grundskoleresultat uppgår också till omkring 50 procent (Långtidsutredningen 2019). Med tanke på kopplingen mellan studievana och läsning skulle lustläsning alltså kunna vara mer utbredd hos informanterna än bland ungdomar i snitt, vilket kan ge en ensidig bild.

Det finns också en del urvalsproblem vid kvalitativa intervjuer (Ahrne & Svensson 2015). För att möjliggöra ett brett urval som inte är alltför slumpartat gjorde vi ett tvåstegsurval, i vårt fall genom att som nämnt samarbeta med lärare som i sin tur kunde hjälpa till att hitta individer att intervjua, med olika grad av läsvana och olika sorters intressen. Vi önskade intervjua både vana och ovana läsare och hoppades på ett så brett urval av informanter som möjligt, så att vi även skulle nå sällan- eller icke-läsare. Det visade sig dock att även de ungdomar som aldrig eller sällan läser gärna ställde upp på intervjuer. Vi fick sammanlagt ihop 36 informanter från årskurs 9 som intervjuades i grupper om tre eller fyra. I den sista gruppen fanns sex informanter. Eftersom vi vid den tidpunkten mestadels intervjuat sällan- och icke-läsare bad vi lärarna om hjälp med att finna en grupp med mer vana läsare. I just den intervjun kunde vi utgå från läsning i större utsträckning än tidigare och frågade också specifikt om hur deltagarna definierar läsning, vilket vi inte uttalat gjorde i de åtta tidigare intervjuerna.

Överväganden och forskningsetik

Gruppintervjuer kan innebära både för- och nackdelar och att intervjua ungdomar medför vissa utmaningar kring bland annat forskningsetik. Varje forskningsintervju är unik, situationsbunden och beroende av de specifika individer som deltar och interagerar i den vilket skulle kunna innebära andra svar under andra omständigheter (Eriksson-Zetterquist & Ahrne 2015). Att intervjua en grupp informanter samtidigt kan, som tidigare nämnts, i och med det sociala sammanhanget medföra att det blir ett mer levande samtal och att ungdomarna blir inspirerade av varandra. Dock finns det även nackdelar, som att de tystlåtna i en grupp riskerar att försvinna och att olika versioner framträder men uppmärksammas olika. Detta kan påverka både resultat och tolkning. De elever som ställde upp visade sig ändå vara måna om att alla skulle komma till tals. Vi lade också oss vinn om att alla skulle få prata och riktade därför specifikt frågor till de som inte självmant tog ordet. Vi hade även i åtanke att informanterna skulle påverka varandra, liksom att svaren skulle kunna färgas av olika gruppkonstellationer, vänskapsrelationer och dynamiker.

Att intervjua barn och ungdomar medför flera metodmässiga, praktiska och etiska utmaningar vilka kräver andra strategier och förberedelser än vid intervjuer med vuxna. Barn är omyndiga och beskrivs som generellt mindre mogna och erfarna än vuxna vilket har betydelse när det gäller att ge informerat samtycke till studien. Enligt lag [2003:460] om etikprövning av forskning ska båda föräldrarna/vårdnadshavarna samtycka och informanterna ska också informeras om vad forskningen innebär (Källström Cater 2015). Att underlätta samtycke från ungdomar och föräldrar var som nämnt en av anledningarna till att samarbeta med en högstadieskola. Vi utgick också från att de lärare vi kom att samarbeta med var behjälpliga genom att eleverna till stor del kände dem och hade förtroende för dem. Från början hade vi som nämnt en bredare utgångspunkt, att intervjua högstadieungdomar 13-16 år, men av etiska skäl valde vi att enbart intervjua de som fyllt 15 år, en ålder då man anses börja kunna göra vissa egna bedömningar (Vetenskapsrådet 2017). Vi är även medvetna om att relationen mellan forskare och informant alltid har en dimension av makt och överordning och att ömsesidig förståelse och respekt genom anpassning till situationen krävs. Det krävs även förtrogenhet om hur barn på olika sätt upplever och uttrycker sina upplevelser i olika åldrar (Källström Cater 2015). Att en av oss varit lärare till några av eleverna skulle kunna innebära en form av maktrelation, men en före detta lärare kan varken påverka undervisning, bedömning eller betygsättning och därmed bedömer vi

riskerna för en upplevd beroendeställning, eller att deras svar skulle vinklas eller påverkas, som väldigt liten.

För att säkra anonymitet är alla informanternas namn fingerade. De förnamn som nämns i löpande text och i blockcitat är informanternas pseudonymer. Våra roller skrivs ut som Intervjuare 1 och Intervjuare 2.

Genomförande

Fokus låg på att vara särskilt tydliga och uppmärksamma i både intervjusituationen och tolkningen av intervjuerna, för att ungdomarna skulle känna sig bekväma i situationen, som Ahrne och Svensson (2015) allmänt förespråkar. För att bygga upp ett förtroende informerade vi därför direkt om hur intervjun skulle gå till, att den byggde på frivillighet, att de kunde välja att inte svara på frågor och närhelst de önskade lämna intervjun utan förklaring. De fick också informationen om att de, skolan och kommunen var helt anonymiserade samt att inspelade intervjuer ska raderas efter studiens genomförande. På plats, innan intervjun, skrev ungdomarna på ett samtyckesformulär och dessförinnan fick vi in samtycke från föräldrar via mail. Intervjuerna inleddes med att ungdomarna fick berätta om något som vi antog alla var involverade i, det vill säga digitala och sociala medier, för att få dem att känna sig bekväma och avslappnade i intervjusituationen.

Enligt Eriksson och Wiedersheim-Paul (2014) är det viktigt att försöka formulera frågor för att belysa problem från olika håll. Ofta måste man ställa flera frågor för att få svar på det man undrar över och om svaren inte blir tillräckligt förklarande eventuellt upprepa vissa frågor, gärna omformulerade, för att få den intervjuade att tänka efter och berätta en gång till (Eriksson & Wiedersheim-Paul 2014; Eriksson-Zetterquist & Ahrne 2015). Detta var också en av anledningarna till att välja semistrukturerade intervjuer där våra följdfrågor var baserade på de svar vi fick och ställdes för att uppmuntra deltagarna att utveckla sina svar (Alvehus 2023). Vikten av att ställa en fråga i taget, då motsatsen kan innebära att både svar och analys riskerar att bli otydliga, hade vi med oss i intervjusituationerna liksom att undvika att förutsätta olika saker på grund av eventuella förkunskaper, ställa ja och nej-frågor eller ledande frågor (Eriksson & Wiedersheim-Paul 2014). I teorin låter det relativt lätt men i praktiken visade det sig vara svårare. Därför förekommer det några slutna frågor, en del ja- och nej-frågor, främst i samband med följdfrågor. Några av följdfrågorna skulle också kunna tolkas som ledande då vi ställde dem som sådana på grund av hur vi tolkade informanternas första svar. Vår ambition har dock hela tiden varit att ställa så öppna och breda frågor som möjligt. Det finns

fördelar med att ställa relativt breda frågor, dels eftersom det kan ge oss information vi inte är medvetna om och dels för att undvika risken att svaren blir svårtydda eller otillräckliga och därmed försvårar analysen (Eriksson & Wiedersheim-Paul 2014).

Tidsaspekten är också viktig. För att ungdomarna skulle upprätthålla intresset samt hålla fokus togs beslutet att intervjuerna skulle avslutas inom max en timme. De varade mellan 30 och 47 minuter beroende på hur mycket informanterna hade att säga.

En av fördelarna med kvalitativa intervjuer och grundad teori är att vi inte på förhand behövde bestämma antal intervjuer. Vi varvade intervjuer och analys, utgick från de första intervjuerna, analyserade dem och bokade därefter in nya. Det är också enbart genom att varva intervjuer med analys som man kan avgöra när man uppnår någon form av mättnad (Eriksson-Zetterquist & Ahrne 2015) vilket också stämmer väl överens med arbetssättet i grundad teori. Vi valde därför också att läsa in oss på tidigare forskning och andra texter parallellt med intervjuer, tolkning och reflektion. Intervjuguiden modifierades därmed något efter hand för att kunna få utförligare svar inom vissa områden.

Analys av material

Vi transkriberade inspelade intervjuer för hand, i princip ordagrant, varpå tolkningsarbetet kunde inledas redan under själva lyssnandet och skrivandet samt understödjas av egna kommentarer. Detta gav oss möjlighet till ett abduktivt förhållningssätt, som kännetecknas av att växelvis reflektera kring teorin respektive empirin. Analysprocessen kan beskrivas i tre grundläggande arbetssätt: att sortera, reducera och argumentera (Rennstam & Wästerfors 2015; Alvehus 2023). Kodningen gick till som så att vi identifierade kategorier och vanligt förekommande begrepp, fann likheter, skillnader och mönster. Materialet sorterades således in i olika kategorier och underkategorier, där teman kom att ändras och delvis omformuleras i takt med ytterligare materialinsamling i enlighet med grundad teori. En positiv effekt av detta arbetssätt var att vi, då vi identifierat flera formulerade *syften* med läsning (och senare andra medier) i intervjuerna, kunde analysera detta begrepp med hjälp av Uses and Gratifications Theory vilken därmed införlivades i vårt teoretiska ramverk. Vissa ursprungliga teman, till exempel *bibliotekskontext* och *en nostalgisk syn på läsning* komprimerades och analyserades mer övergripande. Vi ansåg oss uppnå en viss mättnad efter hand inom vissa teman vilket gjorde att vi kunde lägga mer tid på de frågor vi inte fått möjlighet att

diskutera. De resultat vi mejslade ut under bearbetning av materialet ledde oss också fram till argumenten i vår analys.

Resultat och analys

I denna del av uppsatsen presenterar vi våra forskningsresultat och hur vi analyserar dem. I det första avsnittet, *Vad är läsning?*, lägger vi grunden för vår analys genom att undersöka hur informanterna definierar begreppet läsning. Vi introducerar de olika medier som ungdomarna använder, hur de används, och huruvida användningen av dem kan klassas som läsning eller inte – av ungdomarna själva respektive av forskare. Ungdomarnas egen definition ligger till grund för deras uppfattning om huruvida de läser regelbundet eller inte, något som kan utmanas genom att studera bredare former av läsning. Avsnittet kan även utgöra en vägledning som låter läsaren ta del av hur informanterna beskriver sin medievärld. *Läsglapp och läsmotstånd* är det första fristående temat i analysen och behandlar den nedgång i läsningen som för de flesta av informanterna verkar ha infallit runt de tidiga tonåren. Denna analyseras med tanke på etablerandet av tonårsidentiteten, föräldrarnas inflytande, och i synnerhet digitala mediers inverkan. Med denna analys i åtanke studerar vi under nästa rubrik *Syften med olika medier*, med grund i UGT:s idéer om behovstillfredsställelse och olika faser i medieanvändningen. *Faktorer som påverkar läsningen* diskuteras därefter. Exempelvis kan lustläsningen påverkas positivt och negativt av den obligatoriska läsningen i skolan. Både i och utanför skolan är läsning som social aktivitet en central del i individens läsmotivation och läsaridentitet, vilket tas upp därefter. Relaterade till den sociala läsningen är läsande förebilder och bibliotekens roll som läsinspiratörer, vilka står i fokus för de två nästföljande avsnitten. En speciell form av social läsning är kopplad till *BookTok*, en populär *hashtag* på TikTok där videor kring böcker tar plats på de sociala mediernas arena. Vi diskuterar dess påverkan på ungdomars läsning med grund i hur några av våra informanter uppfattar det. Slutligen tar vi upp begreppet *läsaridentitet*, med fokus på hur en sådan kan utvecklas under tonåren som en sorts motsats till det tidigare nämnda läsglappet. De digitala medierna samspelar här med bokläsningen, men även andra faktorer spelar in – exempelvis synen på kön och läsning.

Vad är läsning?

Den språkliga aktivitet som innehåller de två momenten avkodning och språkförståelse är den vedertagna beskrivningen av vad läsning innebär (SOU 2018:57). I vår studie presenteras dock först den definition ungdomarna själva har av läsning och vilka typer av medier som kan uppfattas som aktiviteten

(lust)läsning. Ungdomarnas definition av läsning ligger sedan till grund för vår förståelse och analys av vilken typ av läsning de ägnar sig åt. Utifrån deras svar kan innebörden diskuteras och definitionen breddas. Vi lyfter fram tre populära aktiviteter som kan klassas som läsning enligt en bredare definition – läsning av digitala texter, ljudbokslyssning och läsning som del av digitala spel – och undersöker hur dessa skiljer sig från den traditionella läsningen samt huruvida ungdomarna i någon mån definierar dem som läsning. Vi nämner även kort filmer och TV-serier i relation till läsning.

Analog läsning

Den tryckta boken är ett medium som de flesta informanter sällan eller aldrig söker sig till på fritiden. Skön- och facklitterära böcker har dock haft, och har fortfarande, en plats i deras liv på grund av skolans och föräldrars försorg. När de får välja underhållning själva föredrar däremot de allra flesta att ägna sig åt något mer lättillgängligt, framför allt sociala medier och TV-serier. Diskussion kring läsning är också sällsynt utanför skolsammanhang. Liksom med ljudböckerna är lov och semestrar perioder då läsningen går upp, troligtvis eftersom deltagarna anser sig behöva lite längre tid för att ta sig igenom en bok. Bland en minoritet av informanterna finns dock ett stort läsintresse, något som märks i inläggen de får upp i sociala medier (främst TikTok) och i diskussioner med kompisar. Genom denna sociala interaktion söker de sig fram till en egen boksmak och hjälper även andra att hitta rätt bland boktitlarna. Bland uppskattade bokgenrer märks romance, deckare/spänning, skräck, humor, biografier, och hos en del fantasy (även om denna genre hos andra förknippas med böcker för yngre barn).

Så gott som alla ungdomar vi intervjuat har en traditionell och relativt konservativ definition av läsning, där läsning innebär tryckt text i bokform. Vi ställer i de åtta första intervjuerna inte specifikt frågan vilken definition informanterna har av läsning, men utifrån deras svar på frågan om, och i så fall vad, de läser visar det sig att läsning främst tolkas som läsning av fysisk bok. Möjligen påverkar vetskapen om att de skulle bli intervjuade av blivande bibliotekarier utfallet, men i majoriteten av intervjuerna är det först vid våra följdfrågor de nämner annat än det tryckta ordet som läsning, och då med vissa förbehåll. En av de allra första frågorna som ställs är om de läser och vad de i så fall föredrar. Vi nämner då inte ordet bok men så gott som alla tolkar det som läsning av böcker. Vid frågan om de läser refererar alla utom två ungdomar enbart till skönlitterära böcker. Informanternas svar stämmer väl överens med tidigare forskning som gjorts. Hedemark beskriver i sin rapport *Unga berättar* (2018) att det allra vanligaste är att deltagarna förknippar läsning

med analoga böcker, i synnerhet läsning av skönlitteratur, ett mönster vi även ser i vår undersökning. Ungdomarna i rapporten kan vid påminnelse tillstå att läsning också kan ske i andra medieformat som olika typer av sociala medier, exempelvis Snapchat, Instagram, och Facebook (Hedemark 2018). Detta ser vi även i vår empiri, att i likhet med den rapporten kan ungdomarna med nöd och näppe se nyheter på sociala medier som en typ av läsning. Det är dock först vid följdfrågan om de läser längre texter någon annanstans som det framkommer att de tillskansar sig olika nyheter i form av texter på sociala medier, vilka ibland länkar vidare till olika nyhetssidor och längre texter.

I en av våra intervjuer funderar dock två informanter över vad som kan räknas som läsning varpå nyheter och mail kommer upp innan följdfrågan:

Intervjuare 1: Jaha, gillar ni att läsa?

Nils: Det är inte det första och största intresset. Eh, jag läser för det mesta nyheterna och... inte jättemycket böcker. Har inte så många böcker.

Halil: Ja, jag läser ju mest i skolan. Men alltså... nu vet jag ju inte om det räknas som läsning och så, men sen så är det ju också, liksom, mail och så vidare man läser ju.

Några förtydligar också själva att det är läsning av böcker de menar, till exempel Alexander:

Alexander: Alltså jag kan tycka det är kul att läsa men det krävs en väldigt bra bok för att jag ska gilla att läsa! Eh, och just nu läser jag ingenting, alltså ingen bok eller så.

Intervjuare 1: Händer det att ni stöter på längre texter i sociala medier som man länkar till någonting eller så som man...?

Elsa: Ja, det är väl mycket så om folks händelser om saker som har hänt eller tragiska händelser

Mia: Ja, nyheter och så.

Elsa: Ja exakt, som är längre texter där folk förklarar vad som har hänt och vad de tycker om det och så.

Alexander: Jag tror det är mycket såna här hashtags med orättvisor runt om i världen och där det oftast är väldigt långa texter för att man ska förstå vad det handlar om.

Mia: Ja...

Intervjuare 1: Och är det på till exempel Instagram då eller är det att ni kommer in på artiklar?

Alexander: Ja, alltså jag själv brukar ju inte... eller de få gångerna jag klickar in och ser att det är så långa texter så brukar jag inte läsa men ibland är det, alltså det är länkat till någons konto på Instagram där de förklarar. Men ibland är det också någon sida på internet där, ja men typ Aftonbladet eller nåt sånt som de länkar till.

Alexander läser sällan de längre texterna medan andra informanter emellanåt tar till sig något längre texter. Liksom Alexander lyssnar även de gärna på andras förklaringar om olika händelser.

Läsning för våra ungdomar innebär således läsning av längre texter i tryckt form. Vi stöter dock även på ungdomar som ställer sig tveksamma till om ens faktaböcker är läsning.

Mira: Nej jag är inte så intresserad av böcker, alltså jag läser inte böcker så det är inte mitt intresse men jag gillar att läsa på inlägg och så, det läser jag ju och sen så kan jag läsa... jag gillar mer faktaböcker så [...] Jag gillar inte att läsa historier, jag gillar fakta.

Mira verkar således uppfatta faktaboksläsning som något utanför vanlig bokläsning vilket kan bero på att sådana böcker mer används som uppslagsverk för att hitta specifik information, i Miras fall i samband med hästsport.

Digitala texter: Sociala medier och andra informationskanaler

Sociala medier är ständigt närvarande i ungdomars vardag och används till en rad syften. Informanterna pekar i samtliga intervjuer ut tre sociala medieplattformar som de populäraste: TikTok, Instagram och Snapchat. Detta stämmer väl in på statistik på nationell nivå: plattformarna används dagligen av 52%, 63% respektive 76% av 00-talisterna (Internetstiftelsen 2022). Snapchat är som namnet antyder framför allt ett chattverktyg, vilket gör det mindre intressant för vår studie.

TikTok är det avgjort mest använda sociala mediet bland de ungdomar vi intervjuat. Ungdomarna använder TikTok primärt för att fördriva tiden med korta videor som dyker upp på deras *For You Page*, utvalda av algoritmerna för att passa deras tidigare visningar och söktermer. Många berättar om att detta scrollande är beroendeframkallande och får dem att glömma bort tiden. En del av den sociala dimensionen av TikTok är att skicka vidare intressanta och roliga videor till sina kompisar. Något som tas upp av flera informanter är att *For You Page* med jämna mellanrum innehåller videor med mer långsökta (eller inga) kopplingar till ens intressen, något som ibland leder till oväntade upptäckter. TikTok-videor om böcker samlas under hashtaggen #BookTok, vilken är välkänd bland de av våra

informeranter som uppskattar att läsa på fritiden. Instagram används i högre utsträckning än TikTok för att följa vänner, släkt och bekanta, lägga upp uppdateringar om vad man gör, och följa kändisar samt konton relaterade till fritidsintressen. Bokrelaterade bilder och videor återfinns under hashtaggen #Bookstagram (Reddan 2022), men endast ett fåtal av deltagarna har stött på inlägg om böcker på Instagram.

Förutom “de tre stora” nämns andra sociala medier sporadiskt i intervjuerna, däribland Facebook, Twitter, Whatsapp och YouTube (som informanterna dock sällan definierar som ett socialt medium). YouTube har en gemenskap kring böcker och läsning, BookTube (Reddan 2022), men liksom med #Bookstagram är det bara någon enstaka informant som sett videor om böcker på YouTube.

Utöver sociala och underhållningsmässiga funktioner används digitala kanaler också för att ta del av information. Våra deltagare håller sig gärna à jour med nyheterna, men till skillnad från hos tidigare generationer är de nyhetstexter och -inslag de tar till sig oftast integrerade i sociala medier. Därifrån klickar sig deltagarna ofta vidare till externa nyhetssidor, till exempel Aftonbladet, Expressen eller en lokaltidning. Ett område som särskilt intresserar ungdomarna är aktuella rättsfall. På Instagram förekommer också krönikeliknande texter skrivna av influerare eller andra kändisar. Informanterna menar dock att denna bilddominerade plattform inte alltid är rätt forum för att scrolla sig igenom längre texter. Det händer även att informanterna söker upp information på nätet, antingen för att de behöver ta reda på hur någonting fungerar eller av ren vetgirighet. Liksom i många andra sammanhang föredrar de här den snabbaste vägen: en Google-sökning, som gärna får leverera informationen direkt i en ruta så att man slipper gå in på en extern sida. Om man behöver en längre förklaring är Wikipedia den främsta källan till kunskap. Läsning av kortare och längre texter digitalt är dock något som först kommer upp vid följdfrågan om ungdomarna någon gång läser längre texter någon annanstans. Det nämns i alla grupper att de läser nyheter i kortare form, men även längre texter som handlar om deras olika intressen vilket följande tre utdrag visar:

Intervjuare 2: Läser ni någon gång text på något annat ställe än i böcker?

Peter: Alltså, man läser ju inte så mycket, det är ju korta texter på sociala medier, liksom. Alltså, det är inte texter, det är liksom, ja, bara små... liksom, så man läser ju inte på det sättet på något annat ställe. Utom i skolan då. Alltså, man har väl alla sina läroböcker och sånt.

Helena: Jag följer några, så här nyhetskonton, eller typ *Sydsvenskan* och sånt på Instagram, och då så ibland kan de ju såhär länka till artiklar, så det brukar jag läsa ibland.

Intervjuare 2: Då när ni, som ni sade, följer kändisar eller fotbollsspelare [på sociala medier], hamnar ni då någonstans där ni läser längre texter?

Samuel: Ja, det finns ju Fotbollskanalen och sånt, som... ibland kanske det är någon intressant titel, så går jag in och läser.

Wilmer: Jag är mer intresserad av själva videos och sånt där, men jag pallar inte direkt läsa längre texter.

Flera: Nej.

Intervjuare 1: Men händer det att ni klickar er vidare till artiklar eller sådär, läser någonting länge?

Algot: Ja, men det kan absolut hända, speciellt inne på TikTok kan det verkligen bli... för vissa lägger ju upp från typ Aftonbladet och så har de en länk, så, i kommentarerna, så kan man klicka där, så kan man komma in och läsa hela, och det kan man göra en-två gånger då och då, liksom.

Det händer att ungdomarna i några fall läser dikter på sociala medier och att de kan sträcka sig till att det är en form av läsning men poängterar att det är kortare texter. En tolkning är att när ungdomar läser den typen av korta texter ses det inte som fullvärdig läsning.

Intervjuare 1: Är dikter någonting som dyker upp på sociala medier?

Annie: Ja, det är mycket, på TikTok kommer det upp mycket dikter för mig, och sånt, faktiskt.

Annie: Det är lite kortare.

Siri: Det är lite kortare, lite mer meningsfullt, kanske.

Intervjuare 2: Tycker ni om dikter?

Annie: Ja, faktiskt.

Intervjuare 2: Har det lett till att ni har kommit vidare och läst andra dikter för att ni klickar er vidare?

Annie: Ja, jag har nog gått in på konton där de har lagt ut dikter och fortsatt läsa, liksom.

Siri: Ja, jag med. Det är mycket sånt på TikTok nu också.

Några få av informanterna frågar specifikt om det är läsning av böcker vi menar när vi undrar om de läser men vidareutvecklar inte själva om de läser annan text. Samuel är dock undantaget, vilket leder till att de kommer in på textläsning av artiklar på skärm.

Intervjuare 2: Gillar ni att läsa, överlag?

Samuel: Alltså, böcker och så?

Intervjuare 2: Ja, till exempel.

Samuel: Alltså, det är ju helt okej när man gör det, såhär, på svenskan i 20 minuter men det är inte någonting jag gör på fritiden, direkt.

[...]

Och sen också, det är mycket såhär Inläsningstjänst och sånt. Det är många som hellre läser på nätet, eller på datorer, än i, så här, en riktig bok.

Intervjuare 2: Mm. Men då är det ingen av er som läser någonting på fritiden nu?

Wilmer: Näe.

Samuel: Bara, alltså, någon artikel då och då,

Intervjuare 2: Artiklar och utifrån intresse, men inga böcker?

Samuel: Nej, ingen skönlitteratur.

Edvin: Sällan, sällan.

Hedda visar sig också vara ett undantag när hon längre fram i intervjun hon deltar i ändå ser skärmläsning som läsning, då hon minns hur hon lättare läste ut en bok tack vare sin mammas läsplatta. Läsplattan har dock liknande egenskaper som den tryckta boken:

Hedda: Det är skitnice att läsa på den för det är som en skärm fast det är som papper, och så trycker man vidare och vidare och vidare och så kan man se också exakt hur långt i boken man ha kommit och hur mycket procent som det är kvar också och det var skitnice! Och det är liksom enklare att fastna i boken då.

I samband med den sista intervjun, där fem av sex informanter läser regelbundet, frågar vi specifikt hur de definierar läsning och föga förvånande är det tryckta böcker som förknippas med läsning.

Nellie: Nej, jag håller nog också med Anton, att jag tänker inte när jag läser texter på TikTok och så, så tänker jag inte på det som, alltså, läsning på det sättet. Utan när jag säger såhär "nu har jag läst", så tänker jag att jag läst en bok, typ, eller så.

Nellie sammanfattar den enhälliga definitionen. Trots att läsning av längre texter förekommer både i sociala medier och i viss mån i digitala spel är det inte något ungdomarna själva definierar som läsning. Denna definition bekräftar alltså bilden av att läsning oftast ses enbart som läsning av tryckta böcker (Hedemark 2018).

Således reflekterar inte ungdomarna över att de faktiskt läser. Att läsa dikter digitalt skiljer sig inte från att läsa dikter i bok förutom valmöjligheten att klicka sig vidare till liknande dikter efter tycke och smak. Denna form av litteratur riskerar alltså att förbises vid den enkla men ändå så komplexa frågan om ungdomarnas lustläsning.

Ljudbokslyssnande som läsning?

Ljudbokslyssnandet har skjutit i höjden sedan informanterna föddes (Tattersall Wallin 2022), och många av dem har någon sorts relation till detta medium. Ljudboklyssning förekommer både hos de som annars inte läser frivilligt och hos aktiva läsare. Det populäraste lyssningstillfället är i samband med semestern, då man i många fall åker långa sträckor och tillbringar mycket tid på stranden. Det förekommer även att deltagare lyssnar medan de håller på att somna. Det finns också exempel på informanter som växlar mellan att läsa en fysisk bok och att lyssna på samma bok i ljudformat. Närbesläktade med ljudböckerna är podcasts, vilka nämns av ett fåtal elever - de mest populära är *P3 Dokumentär* och olika biografiska poddar.

Artikeln *Audiobooks: Legitimate "Reading" Material for Adolescents?* (Moore & Cahill, 2016) hänvisar till amerikansk forskning som liksom svensk sådan visar att läsning i traditionell mening hos ungdomar har minskat (SOU 2018:57), medan ljudbokslyssnandet har ökat något, de senaste åren (Andersson 2021). Antalet ungdomar som lyssnar på ljudbok är dock i klar minoritet (Andersson 2021) vilket också är fallet bland våra informanter. När vi tar upp ljudbok som exempel på läsning är det i vissa fall inte ens ett tänkbart alternativ till bokläsning.

Intervjuare 2: Men, jag tänker, ljudbok - för det har du ju ändå med dig i mobilen, så att säga. Är det någonting som ni...?

Annie: Jag klarar inte av rösterna. De låter typ döda när de pratar.

Siri: Jag stör mig också lite på dem.

Annie: Men alltså, det kan låta så, liksom lågt när de berättar så... om jag måste välja mellan ljudbok och bok så läser jag hellre själv, än en ljudbok.

Lykke: Någon gång har jag [lyssnat på ljudbok] men det var flera år sedan. Det är inget jag har, direkt, som jag håller på med.

Den bredare definitionen av läsning som exempelvis Tattersall Wallin (2022) hänvisar till, det vill säga en praktik där människor interagerar med texter i någon form, är inget våra informanter relaterar till. Författarna tar upp att texter kan läsas även med öronen, i form av ljudböcker, men detta visar sig inte vara vedertaget hos

våra informanter. Tattersall Wallin & Nolin (2020) som också menar att ljudbokslyssnandet har ökat markant de senaste åren, hävdar att det *är* en form av läsning och något som tilltalar många som annars inte hade tillägnat sig böcker i någon form. Vilgot är ett exempel på detta, då han flertalet gånger under intervjun påpekar att han inte orkar läsa och hävdar att han aldrig läser men i stället visar sig lyssna på ljudböcker.

Vilgot: Men det var lite bättre än att behöva läsa själv fast jag hade ju inte frivilligt valt att lyssna på en bok.

Olle: Man lyssnar ju hellre på böcker än att läsa själv.

Hedda: Ja

Intervjuare 2: Ja... Gör ni det nu, jag tänker ljudbok till exempel?

Olle: När jag jobbar, i somras gjorde jag det för man kan inte lyssna på musik 8 timmar i sträck, det är ju drygt och tråkigt.

Intervjuare 2: Vad lyssnade du på då?

Olle: Antingen poddar eller några böcker. [...] Det var nån typ självbiografi från nån gammal fotbollsspelare. Annars var det nån fantasybok har jag för mig.

Vilgot: Jag lyssnar på ljudbok innan jag går och lägger mig om jag inte kan somna. [...]I just want to be cool ljudböcker, de är fett roliga!

Hedda förtydligar i sammanhanget att hon inte *läste* böckerna och representerar därmed alla informanternas ståndpunkt i att lyssnandet av ljudbok inte är att likställa med läsning.

Hedda: När jag var kanske så här 11 eller 10 eller nåt sånt så lyssnade jag otroligt mycket på ljudböcker. Innan jag la mig och sånt och det slutade alltid med att jag somnade vid en del, och så spelade den igen, och så behövde jag hoppa tillbaka, men så somnade jag vid samma del och så fastnade jag vid ett ställe hela tiden. Men jag tog mig igenom jättemånga böcker då. Men jag läste aldrig dom. Men nu lyssnar jag inte på ljudböcker, nu lyssnar jag bara på Podcast.

Huruvida ljudbok kan likställas med läsning har tidigare ifrågasatts, vilket Moore & Cahill (2016) ger exempel på. De hänvisar bland annat till forskning (Hiebert 2009) som ser fördelar med ljudbokslyssnande för erfarna läsare men samtidigt hävdar att om det inte sker någon kontakt mellan ögon och tryckt text med den översättning som då sker, kan det inte beskrivas som läsning. Detta ifrågasätts i sin tur sedan av Moore & Cahill (2016) men deltagarna i våra intervjuer verkar hålla sig till samma traditionella syn.

Några av ungdomarna berättar om ljudböcker om de får frågan, att det är något de kan ägna sig åt medan de gör annat, exempelvis städar, lagar mat eller kör moped och ibland i stället för att lyssna på musik. Några lyssnar på ljudbok en stund varje dag. Men det är tydligt att de inte förknippar ljudböcker med läsning. I vår gruppintervju med något mer vana läsare är det en informant som ser ljudbok som läsning OM hon samtidigt som hon lyssnar följer med i texten på skärmen.

Intervjuare 2: Men, ser du det som läsning? Alltså, att lyssna på bok är samma sak som att läsa?

Lovisa: Nej, inte alltid. Alltså om jag följer med texten på mobilen då räknar jag det som att läsa men inte när jag bara lyssnar.

Intervjuare 2: Men det händer alltså att du tittar (läser) samtidigt som du lyssnar?

Lovisa: Ja när jag sitter bara och inte har nåt att göra, inte när jag kör *fniss*

[skratt och ohörbara kommentarer]

Intervjuare 2: Nej det är ju lite farligt [skratt]

Nellie: Det kan också vara så att man har fått nåt tips om nån bok, som inte finns på biblioteket, eller som man inte har liksom att kunna läsa så kan man då lyssna på den då. För att om man fortfarande vill läsa den och inte har möjlighet så kan man läsa den där och följa den där och lyssna på den. Så blir det bra på det sättet att fortfarande få höra den eller vad man ska säga.

Ljudbokslyssnandet kan således även bredda möjligheterna att kunna tillskansa sig böcker, när de inte finns i fysisk form. Kovač et al. (2019) beskriver hur definitionen av *bok* kan beskrivas som en hierarki, där den tryckta boken - ett fysiskt föremål som är uppbyggt kring avkodandet av tecken - ses som den mest prototypiska och ljudboken befinner sig en bit längre ner på skalan. I vår studie befinner sig liksom ovan ljudboken längre ner på skalan men räknas alltså inte direkt som läsning.

Läsning i digitala spel

Vid sidan av sociala medier är digitala spel ungdomarnas främsta källa till tidsfördriv. Precis som med sociala medier väljer ungdomarna gärna spel som är populära och finns representerade i bekantskapskretsen. Två kriterier som informanterna ser som viktiga i valet av spel är enkel och snabb underhållning och en social dimension, vilka finns i det mest omnämnda spelet – *Hay Day*. Det näst populäraste spelet är *FIFA*, en klassisk fotbollsspelserie till där ungdomarna oftast spelar matcher mot onlinespelare eller kompisar. *FIFA* är populärt framför allt bland de som även spelar fotboll på riktigt, vilket visar kopplingen mellan olika medier och intressen.

Kan ett dator-, TV- eller mobilspel erbjuda en form av läsning? Flera av informanterna spelar spel som inte primärt är textbaserade, men där det finns texter (dialoger eller dokument) som berättar mer om spelvärlden. Att läsa dessa innebär ett avbrott från själva spelmomentet, vilket inte alltid uppskattas av ungdomarna:

Markus: Eller om det är, kanske nånting i ett spel, om man ser att det är en längre text, så brukar jag hoppa över den men om det bara är en kort text tänker jag, att "Den kan jag nog läsa, det är inte så mycket."

Vilgot: I det nya Hogwarts-spelet så finns massa såna här brev men de tar man upp och sen stänger man dem för man orkar inte läsa dem.

Intervjuare 2: Är det så?

Vilgot: Ja, de var inte roliga!

Intervjuare 2: Och varför orkar ni inte läsa dem, tror ni?

Vilgot: För det är roligare att fortsätta med spelet än att läsa dem! De, de breven gör ju inget! [engagerad med höjd röst]

Hedda: Nej precis, de har ingen del liksom...

Vilgot: Om de har nån story i sig kan man bara googla om storyn.

Markus: Det brukar inte vara nåt betydande, kanske någons tankar om någonting så då spelar det ingen roll.

Mygind & Poulsen (i Andersen et al (red.) 2018) menar att denna typ av texter har en *verksestetisk* funktion då de binder samman spelvärlden och bygger upp spelets atmosfär. Även artikelförfattarna noterar att dessa interaktioner inte uppskattas av de som vill ha en traditionell, mer målinriktad spelupplevelse. I en annan intervju möter vi Lovisa, som även hon spelar *Hogwarts Legacy* men som däremot menar att man bör läsa texterna i spelet för att kunna ta del av handlingen. Lovisa ser sig som en aktiv läsare i högre grad än vad Vilgot, Hedda och Markus gör, vilket pekar på att läsvana leder till en högre uppskattning för textmoment i spel. De har också något olika uppfattningar om huruvida text i datorspel kan räknas som läsning:

Lovisa: Nej, jag tänker mer [att läsning innebär], ja, böcker. Men sen är det också längre texter typ i ett spel, om man ska läsa backstory. Jag tycker inte... alltså, det är ju att läsa, men det räknas ju inte som en bok, men... liksom att man tar det som man läser igenom så man vet... ja, typ handlingen eller...

Vilgot: Det handlar ju fortfarande om spelet och om vad man ska göra så räknas väl inte riktigt in som text, som att läsa. Det är bara några meningar också så blir inte så jättelångt.

Det finns också spel där texterna spelar roll i själva spelmomentet. Två aktuella spel av denna typ är *The Forest* och uppföljaren *Sons of the Forest*. När texterna integreras i berättelsen kan även Vilgot bli intresserad av kortare läsning:

Vilgot: [...] De släppte ju ett nytt sånt *Sons of the Forest*-spel, och där handlade det om att ta upp de här story-delarna... och då måste man ibland läsa de här texterna för att förstå vad spelet handlar om för annars fattar man ingenting. Då är det väl den enda gången man faktiskt läser om man faktiskt måste.

[...]

Intervjuare 2: Men då tyckte du ändå att det var okej att läsa?

Vilgot: Ja, men då var det ju kul!

Mygind & Poulsen (2018) ser användningen av texter i spel inte bara som läsning utan som en egen form av läsupplevelse. Textfragmenten är i regel utspridda på olika ställen i spelvärlden och skrivna utifrån olika personers perspektiv, till exempel i form av brev eller loggar, vilket ger en flerstämmig upplevelse till den läsande spelaren. Liknande tekniker har använts av modernistiska författare som Virginia Woolf. Genom användandet av textelement går spelskaparna utanför den rent grafiska presentationen och gör spelaren till medskapare av spelvärlden, eftersom hen i sin läsning aktivt måste tolka den. Mygind & Poulsen sammanfattar: "Vores analyseeksempler er altså ikke bare litterære, fordi de indeholder tekst, men også fordi de fordrer den grublen, dvælen [kvardrøjandet] og medskaben, som er så karakteristisk for den litterære læseoplevelse." (Mygind & Poulsen 2018, s. 266). Med detta i åtanke går det att se denna typ av spel som närmare litteraturen än filmer och TV-serier, som sällan innehåller något samspel mellan text och andra berättartekniker.

Filmer och tv-serier

Filmmediet har existerat länge, men har på senare år kommit in i en ny fas som domineras av streamingtjänsterna. Det är också på detta sätt som våra informanter tar till sig det. Populära genrer här är romantik, kriminalhistorier, komedi och realityserier. I synnerhet TV-serier är något som ungdomarna uppger att de ägnar mycket tid åt, ibland finner beroendeframkallande, och ser som en av anledningarna till att de väljer bort läsningen. Här finns dock en koppling till läsning då många populära serier och filmer är filmatiseringar av böcker, vilket ibland får informanterna att bli sugna på att läsa dem. I vissa fall finns också kopplingar till ytterligare medier, till exempel spel, i ett större franchise såsom Harry Potter. Serietittandet har även en social dimension, då många följer serier tillsammans med

kompisar och har de senaste avsnitten som konstant samtalsämne. Filmer och TV-serier ses av informanterna inte som läsning, bortsett från någon informant som med glimten i ögat nämner att undertexterna på filmer kan vara en form av läsning. Kopplingen mellan böcker, serier och filmer utvecklas vidare under *Syften med olika medier*.

Sammanfattande diskussion om läsning

Becnell & Moeller (2015) tar i sin studie upp tidigare forskning som visar att många ungdomar, som tidigare nämnt, föredrar tryckta böcker framför elektroniska eller digitala texter och hellre läser en analog bok om de läser, vilket överlag stämmer överens med vår studie. Hedemark (2018) hänvisar vidare i sin undersökning till liknande resultat i en studie gjord av Tveit och Mangel (2014) vilka också drar slutsatsen att utfallet, att ungdomar föredrar tryckt text, kan bero på att det framför allt var vana läsare som ställde upp i intervjuerna. I vårt fall har vi flertalet informanter som väldigt sällan läser och kan ändå se ett sådant mönster. Övervägande majoritet av de informanter som läser – sporadiskt, sällan eller mer regelbundet – föredrar tryckt text och definierar i princip enbart den tryckta texten i bokform som läsning. Utifrån ungdomarnas egen definition av läsning framkommer det således att de generellt sett inte anser sig läsa längre texter eller skönlitteratur så ofta. Flera av de aktiviteter ungdomarna ägnar sig åt skulle dock kunna tolkas som läsning, och med deras definition och svar som grund kan vi nyansera och vidga perspektivet på läsning samt i viss mån utmana det. Trots ungdomarnas snäva definition av läsning visar våra intervjuer att ungdomar även läser (och lyssnar) digitalt utifrån intresse, om än något mer fragmentiserat, i form av dikter, kortare och längre nyhetstexter, ljudböcker och i viss mån faktatexter. Vissa av ungdomars aktiviteter på digitala medier kan alltså definieras som läsning, vilket innebär att läsning är intressant att analysera som del av en bredare medievärld.

Läsglapp och läsmotstånd

En av de vanligaste observationerna bland ungdomarna är alltså att de, oavsett definition, sällan läser på fritiden, och de allra flesta anger att de läser mindre nu än tidigare. Med undantag för ett fåtal, i regel aktiva läsare, verkar de ha genomgått ett "läsglapp" någon gång mellan femte och sjunde klass. Forskning i ämnet visar att minskad läsning i högstadiet är ett utbrett fenomen. Ett stort åldersglapp verkar inträda ungefär i övergången till högstadiet, enligt siffror från rapporten *Ungar och medier 2021*. Bland barn i åldern 9–12 läser 24% av flickorna och 18% av pojkarna böcker eller tidningar varje dag, men i åldern 13–16 år har andelen sjunkit med två

tredjedelar - 8% respektive 6% (Andersson 2021). Ungdomarna vi intervjuat har dock till synes goda förutsättningar för läsning. De kommer överlag från studievana familjer, har tillgång till böcker i hemmet och ett "skolbibliotek i världsklass". Trots detta ägnar sig de flesta av informanterna inte åt lustläsning, tvärt emot vad vi först förmodade. De verkar i stället ha tappat läsningen i högstadiet eller ännu tidigare. Vad kan detta bero på?

En av de mest framförda anledningarna är att föräldrarna inte längre har en lika aktiv roll i ungdomarnas fritidssysselsättningar. Informanterna har gemensamma minnen av hur föräldrar läst för dem, uppmuntrat dem att läsa själva och tagit med dem till biblioteket. Dessa insatser har mattats av när ungdomarna blivit äldre, ofta eftersom läsning har setts som en instrumentell syssla med ett definierat mål - att "lära sig läsa" eller att "läsa med flyt" - som uppnås i låg- eller mellanstadiet. Hos vissa informanter finns en medvetenhet om att föräldrarna inte vill eller kan påverka dem lika mycket längre, något som märks till exempel hos Peter:

Peter: Och kanske att föräldrarna haft lite större påverkan, också, på en och har bett en läsa, och då har man lyssnat. Men nu så...

Intervjuare 2: Nu har de inte lika stor...

Peter: Nä, nu lyssnar man inte längre...

Skratt

Peter: När man får välja själv så kommer sociala medier före böckerna.

Att föräldrarna tidigare påverkade en att läsa mer tas även upp av Annie, som är medveten om läsningens fördelar men även kritisk till sina föräldrars insats som läsande förebilder:

Men sen har jag svårt med att mina föräldrar tjar på mig att man ska läsa, för jag tror inte att de läste mycket när de var i min ålder så, liksom. Och de läser ju inte mycket nu heller. Men det är ju så klart bättre att läsa, man får ju större ord-...förråd, *viskar* heter det. Ja. Men, ja, näe.

Parallellt med föräldrarnas minskade påverkan sker också en förskjutning av boksmaken när informanterna går från barn till ungdomar i 10–13-årsåldern. Många av dem beskriver hur de tidigare slukat bokserier riktade till låg- och mellanstadiet, inte sällan i fantasygenren (*Amulett*, *Harry Potter*, *PAX* med flera) men sedan slutat med dessa. Mia beskriver det som en fråga om gruppsytryck och att passa in: "Jag

kommer ihåg att jag gillade sådana älvor och mycket så här fantasy men sen när det... när man inte skulle läsa sådant längre så tyckte jag inte att det var kul.”

Att etablera en ny boksmak i högstadiet är något som många har svårt med, i synnerhet i kombination med minskat tryck från föräldrarna och lockelsen från andra aktiviteter. Böckerna tappar därför sin roll som en del av identitetsbygget, även om många av informanterna åtminstone kan nämna vilka genrer – spänning, romantik, skräck, verkliga berättelser – de numera föredrar. När de intervjuade högstadieungdomarna tillfrågas om favoritböcker och -författare är det dock påfallande ofta som de hellre nämner böcker som de tyckte om när de var yngre än eventuella böcker som påverkat dem starkt nyligen. Starka bokupplevelser verkar alltså vara sällsynta i högstadieåldern. Kring läsning och bibliotek finns därför ofta ett barndomens skimmer, till exempel för Lykke som brukar läsa Astrid Lindgren-böcker för att koppla av innan hon går och lägger sig och för att hon uppskattar det lite äldre språket i böckerna. Samuel nämner att den enda gången han varit på ett bibliotek nyligen var i samband med att han satt barnvakt, och han och hans kompisar oroar sig även för att den yngre generationen är för upptagna av teknik:

Samuel: Jag tror att man har börjat använda, såhär, skärmar, alltså iPads och datorer och sånt, i mycket yngre ålder. För jag känner liksom folk som har småsyskon som är ett, som redan är beroende av iPads och sånt. Det är liksom...

Edvin: De är de värsta.

Samuel: Mm, man kommer ifrån det lite. Det är liksom... man missar en del. Det är många som får sin första telefon när de börjar i förskoleklass, typ. Jag fick ju vänta tills jag började fyran-femman för att få min första telefon.

Wilmer: Ja, samma här.

Intervjuare 2: Mm. Och det tror ni är, liksom, anledningen?

Wilmer: Ja, de yngre har blivit... har mer, såhär, skärm att titta på än vad vi hade.

Intervjuare 2: Ja, så det kanske till och med blir att de läser ännu mindre, då?

Flera: Ja... definitivt... absolut!

I denna omsorg om yngre barn märks att ungdomarna tycker att barndomen inte ska präglas av skärmar, utan av till exempel högläsning. Samma grupp minns tillbaka till sin egen barndom:

Wilmer: Och så var det ju mycket mindre, alltså det kändes mycket mindre med sociala medier då, tycker jag.

Samuel: Ja, och sen när mamma läste för mig så var det ju hur kul som helst.

Algot: Ja, det var... det var det bästa man visste.

Just denna konkurrens från digital teknik är ett centralt tema i ungdomarnas relation till läsningen. Dagens ungdomar använder på fritiden flera typer av digitala medier, varav de mest betydande är olika sociala medier som i regel nås via mobiltelefoner. En del av attraktionen här är den sociala dimensionen, att vilja hålla sig uppdaterad med vad ens kompisar har för sig och vilka intressanta inlägg de delar. Framför allt lyfter informanterna dock fram den snabba underhållningen som det som verkligen får dem att rata nöjesläsningen. I jämförelse med sociala medier erbjuder böcker underhållning som tar lång tid att komma in i och som anses ansträngande att ta del av och hänga med i. Att läsa böcker kräver en etablerad rutin för att de inte ska bli liggande en längre tid, vilket gör att handlingen glöms bort. Dessutom måste man göra ett aktivt val att ta med sig en bok för att kunna läsa den någon annanstans än hemma, till skillnad från mobilen som alltid finns med en och där antalet klipp i flödet är oändligt. En annan källa till snabb underhållning är film och TV-serier, av vilka det finns ett stort utbud på olika streamingtjänster. I motsats till böcker går dessa snabbt att ta sig igenom, bland annat eftersom beskrivningar kommer i visuell form vilket ger en snabbare förståelse för avsändarnas intentioner. Att populära ungdomsböcker i regel filmatiseras skyndsamt gör därför att många av informanterna hellre tar del av historien på detta sätt. Några av dem upplever dock att böcker ger en djupare insikt i huvudpersonernas tankar och känslor, något som fått en del att vilja läsa en bok efter att de sett en filmatisering. Vad som ligger bakom den upplevda trögheten i läsningen finns det olika uppfattningar om. Vissa deltagare reflekterar kring att läsning kräver en rutin som de förmodligen skulle komma in i om de ansträngde sig, medan andra lägger ansvaret på författarna:

Simon: Nej, det är ganska utdraget, det tar lång tid och så men det kan ju vara kul att läsa ibland då och då, men inte så för långa böcker för då tappar man. Alltså då ska det vara en väldigt bra författare för annars är de dåliga på att hålla kvar så det blir intressant, utan tappar det efter typ 20 sidor och sen är det inte roligt att läsa längre, för det är samma sak som händer om och om igen. Det är i så fall lite kortare böcker, typ 70 eller 80 sidor i så fall, men inte mer.

Även i faktasammanhang märks att ungdomarna eftersträvar snabbhet. När de vill ta reda på fakta om världen omkring sig eller ta reda på hur någonting fungerar är Google det främsta verktyget, kompletterat av Wikipedia för längre analyser. Att läsa eller lyssna på faktaböcker är ovanligt. Faktainsamlingen följer således samma mönster som konsumtionen av underhållning – det snabbaste mediet vinner. En ytterligare viktig faktor för ungdomars lustläsning är skolan. Många av

informanterna beskriver ett ökat studietryck i högstadiet, vilket får dem att ägna mindre tid åt sociala medier, streamingtjänster och i vissa fall läsning. Det ökade studietrycket kan också vara en anledning till att föräldrar inte uppmanar sina barn till att läsa lika mycket, utan skiftar fokus till att lotsa dem genom skolan. I avsnittet *Läsning i skolan* tas andra aspekter av detta upp. Informanternas egna reflektioner över den minskande eller uteblivna läsningen skiljer sig i karaktär. Många menar att sociala mediers och streamingtjänsters dominans gör att “man blir lat” och väljer den minst ansträngande formen av underhållning. Ungdomar som Annie och Peter tycker att de inte läser så mycket som de borde, med tanke på läsningens positiva egenskaper, medan Alexander underkänner böcker som medium ur både nytto- och nöjessynpunkt:

Alexander: Nej, men jag tror att anledningen till att man inte är på bibliotek, eller jag i alla fall, är att det du kan få av en bok kan du få så mycket lättare från kanske även telefonen eller ett videoklipp eller någon som har gjort en sammanfattning, någonting sådant. Och då känns det som en väldigt stor ansträngning att gå till ett bibliotek, låna en bok och sedan läsa den boken när man kan göra samma sak kanske bara i en liten video, nån som redan har läst och berättar om det.

Intervjuare 2: Så det är viktigt att det är enkelt och inte krävs så mycket ansträngning?

Alexander: Ja, alltså om man jämför med det man får ut av en bok om man säger att man läser för att det är kul och så, så tycker jag i alla fall att jag kan få samma ”jaha det här var kul-känsla” från en video och då är det mycket lättare än att få det genom en bok.

Att det, som Annie och Peter antyder, finns anledning att prioritera läsning under uppväxten påvisas i aktuella rapporter och vetenskapliga rön. Här framträder på en tydlig koppling mellan lustläsning och flera användbara färdigheter. “[F]rivillig läsning [...] bidrar till bättre läsförståelse, skrivkunskap, ökat vokabulär och till att barnen fortsätter läsa senare i livet“ (Lindsköld 2015, s 13). Ungdomars läsning verkar befinna sig i ett instabilt läge. Efter att sedan 1970-talet ha legat på en stabil nivå minskade de svenska läsförståelseresultaten i PISA-undersökningarna kraftigt från millennieskiftet fram till 2012. Detta har delvis förklarats med grund i skolundervisningen, och man bör även vara medveten om att undersökningarna enbart testar läsförståelse i ett skolsammanhang. Utvecklingen har dock även en parallell i ungdomars intresse för läsning på fritiden, vilket har minskat under samma period och senare. Under perioden 2012-2020 sjönk andelen ungdomar som dagligen läste böcker eller tidningar med mer än hälften - ett problem som ungdomarna själva tycks medvetna om, då 49% av 13-16-åringarna anser att de ägnar för lite tid åt läsning. Sedan 2012 har dock PISA-resultaten i läsförståelse (liksom de övriga resultaten) ökat trots det stora raset i läsintresse bland unga. 2021 kunde man skönja en ökning även av läsintresset, då andelen i åldern 16-29 som

läst tryckta böcker tydligt ökade. Detta kan bero på en ökning av stillasittande aktiviteter till följd av pandemin, men också ett uppsving i boktips på sociala medier - ett ämne som vi kommer att få anledning att återkomma till (Skolverket 2021; Andersson 2021; Nordlund & Svedjedal 2020). Den tidigare forskningen stämmer alltså överens med det som informanterna vittnar om: att de anser sig ägna för lite tid åt traditionell läsning i jämförelse med tiden de lägger på mobilanvändning. De av informanterna som har intresse för bokläsning berättar också om att boktips alljämt är populära på sociala medier.

Syften med olika medier

Bland de intervjuade ungdomarna framträder flera olika syften med de medier som de använder sig av på fritiden. Några av dessa syften kan sägas vara sådana som hos tidigare generationer uppfyllts genom bokläsning, men numera överlämnats åt andra medier. Som vi konstaterade i föregående avsnitt tenderar informanterna också att i högre grad rata böcker när de når "läsglappet" i tidiga tonåren, ett fenomen som man kan analysera genom att studera vilka syften ungdomarna tillskriver böcker och andra medier. På så sätt får vi en djupare förståelse för ungdomars lustläsning i relation till digitala medier och vilka funktioner som medierna, inklusive lustläsning, fyller för ungdomarna. Vi studerar här även hur medierna samspelar. I enlighet med Uses and Gratifications Theory identifierar vi åtta olika syften hos de medier som tidigare presenterats i *Vad är läsning?*. Fem av dem (*övergripande syften*) är gemensamma för åtminstone två medier, medan de tre sista (*specifika syften*) bara har identifierats hos ett medium vardera. Där det är tillämpligt studerar vi också graden av aktivitet i de tre faser vi formulerade i UGT-sektionen i teorikapitlet: selektion, konsumtion och bearbetning.

Övergripande syften

Underhållning och avkoppling

Eftersom vi främst undersökt fritidsaktiviteter är det inte förvånande att det vanligast förekommande syftet är underhållning. Detta kan formuleras som till exempel "att fördriva tiden" (Peter), att "det är underhållande" (Mira) eller att man vill att någonting ska hända (Olle). Underhållning beskrivs oftast som någonting som ska vara snabbt och lättillgängligt, vilket vittnar om en låg grad av aktivitet i valet av sysselsättning. De vanligaste medierna för underhållning är sociala medier, digitala spel samt film och TV-serier. I synnerhet de sociala medierna är välrepresenterade när det kommer till snabba kickar. Mobilen är alltid tillgänglig och det finns en oändlig mängd Tiktok-videor eller Instagram-inlägg att snabbt

“scrolla” sig vidare genom. Sociala medier kräver alltså varken en aktiv selektion eller aktivitet under själva konsumtionen – man tar upp appen och låter flödet föra en vidare. I den mån ungdomarna gör någonting mer aktivt under användandet av sociala medier, rör det sig om att dela och kommentera inlägg med varandra – ett slags bearbetning som sker mer eller mindre samtidigt med konsumtionen. De digitala spel som deltagarna spelar kännetecknas i regel också av snabb underhållning, till exempel det populära mobilspelet *Hay Day*. Detta är ett exempel på så kallade *free-to-play*-spel, vilka tillsammans med spelplattformar och virtuella app-butiker ökat tillgängligheten för digitala spel. Lykke kommenterar den mediala tillgängligheten och dess konsekvenser:

Lykke: [...] på mobilen och datorn, det finns så mycket att göra där, det tar liksom aldrig slut. Alltså, om man är trött på ett spel så spelar man ett annat, och om man är trött på den serien tar man en annan serie [...] så det finns mycket annat som lockar en mer, liksom. Men det är kanske lite tråkigt egentligen, för man sitter ju, alltså... ganska många timmar per dag med mobilen, ju. Så egentligen borde man ju typ göra något annat också. Men det blir ju lätt så, det är lätt att ta med sig liksom.

Som Lykke nämner är även film och TV-serier tillgängliga på ett helt annat sätt än tidigare, via streamingtjänster, något som gjort att de kan konsumeras när och var som helst med hjälp av en bärbar dator, platta eller mobil. När informanterna jämför dessa visuella medier med böcker betonar de ofta hur tittande inte kräver lika stor ansträngning som läsande, framför allt eftersom man inte behöver skapa sig en egen bild av miljöer och personer utifrån beskrivningar. Hos de mer aktiva läsarna ses detta dock som något positivt – i läsningen kommer man in i personernas tankar och känslor, och det är givande att skapa sig egna bilder. Därför händer det att somliga vägrar att se en film eller TV-serie innan de läst boken eller böckerna den är baserad på, för att det skulle förstöra läsoplevelsen om de gjorde tvärtom. Här finns alltså en uppskattning för underhållning som kräver en högre aktivitetsgrad under konsumtionen, även om aktiva läsare inte för den skull väljer bort TV-serier eller spel.

Selektionsfasen är en annan faktor som är till nackdel för de analoga böckerna i konkurrensen med digitala medier. Sociala medier, digitala spel och videostreamingtjänster är alla organiserade enligt plattformsmodell, där användaren med hjälp av algoritmer snabbt kan gå vidare från ett verk till ett annat. På en plattform som TikTok sker selektionen i snabb växelverkan med konsumtionen, då algoritmerna skapar ett flöde av rekommenderade videor baserat på vad användaren tidigare interagerat med. Även ljudböcker är organiserade enligt streaming-

modellen genom tjänster som *Storytel* och *Bookbeat*. Vissa informanter som aldrig läser har däremot hittat till ljudböckerna, och även aktiva läsare som Nellie och Alice menar att en fördel med ljudböcker är att utbudet av intressanta titlar på plattformarna de använder är större än på de lokala biblioteken. Jämfört med plattformsmodellen kräver de analoga böckerna alltså mer aktivitet även i selektionsfasen, då de inte erbjuds via någon självklar plattform. Flera informanter menar att läsning kan vara kul “om man hittar en bra bok”, men att detta inte alltid är så lätt. Hos de läsande ungdomarna är BookTok mycket populärt, men detta forum står enbart för rekommendationer och diskussioner medan plattformsmodellen, som ungdomarna är vana vid, även agerar leverantör av själva verken.

Nära besläktad med underhållning för våra informanter är avkoppling. Att kunna skärma av hjärnan från vardagsstressen värderas högt hos ungdomarna. Här märks en tydlig gräns mellan aktiva och mindre aktiva läsare, då de som läser regelbundet ser detta som en form av avkoppling medan andra alltid förknippar läsning med ansträngning. Denna skillnad i inställning tyder alltså på att ansträngningen i samband med läsning är en fråga om rutiner och vanor.

Samvaro och konformitet

Näst efter den egna underhållningen är social samvaro det mest framträdande syftet i informanternas medieanvändning på fritiden. Med några få undantag använder alla våra informanter samma tre sociala sådana: TikTok, Instagram och Snapchat. Detta kan härledas till en önskan om social *samvaro*, men även *konformitet*, då man är mån om att göra det som andra ungdomar gör. Att de sociala medieplattformarna strävar efter maximal samvarokänsla hos användarna märks i de ständigt närvarande funktionerna för att dela och kommentera innehåll (bearbetning), vilka används flitigt av våra informanter. Med sociala medier kommer också, liksom med andra former av massmedia, en tydlig uppfattning om hur man ska bete sig och vad man ska gilla, en *konformitet* som ungdomar är väl medvetna om. En del beskriver en aversion mot det som sociala medier “säger åt dem” att de ska göra eller gilla:

Simon: Alltså... jag personligen tycker ju inte riktigt... jag gör ju inte det men alltså vissa gör ju såhär, typ - om en kändis de följer eller något sånt, *influencer*, läser en bra bok och tipsar om det så tycker ju vissa att “ja, då ska jag ju också göra det”, så jag vet inte, det kan ju få vissa att läsa. [...] man vill vara som de för att man tycker om dem, men [...] jag tycker det är lite skumt att göra så.

Hedda: Alltså på TikTok får man upp så här: “Look at this book, it's so great, I love it!” Och då så är det varenda bok från en specifik författare, och då pratar jag om Colleen Hoover som

jag absolut *hatar*. Hennes böcker suger så oerhört mycket men de älskar det. De bara äter upp de där böckerna och jag fattar inte. De har aldrig bokstavligen läst en bra bok. Vilgots bilderböcker är bättre än hennes böcker, bokstavligen!

Digitala spel varierar i sin sociala dimension. Många deltagare berättar att de spelar på egen hand, som rent tidsfördriv, medan andra lyfter fram spel där man spelar mot eller med varandra på olika sätt. Populariteten hos vissa av dessa spel, till exempel *FIFA*, *Fortnite* och *Hay Day*, visar att också spelvalet är beroende av trender och gruppsyck. Filmer och i synnerhet tv-serier har även de en social anknytning. Det är vanligt att ungdomarna följer samma serier och diskuterar dem, en viktig form av bearbetning:

Lykke: [...] Sen kollar jag ju lite såhär, reality, typ *Love Island*... när det är ute, det är det vi alla liksom kollar på, och så diskuterar vi det [...] Det beror lite på vad som finns ute.

Erik: Jag kollar på *Breaking Bad* och *Better Call Saul*, liksom alla de. Och så *The Sopranos*. Det är typ mest det, egentligen, men det kollar mina kompisar också på, så det är också lite diskussion där - ifall man är på samma avsnitt, för den är ju rätt så gammal nu.

Det överlag svaga läsintresset bland informanterna för med sig att diskussioner om böcker är ovanliga utanför skolan, ett samband som man också kan tolka i motsatt riktning. Att diskutera böcker kräver för det första att man läser eller har läst samma bok, vilket tar betydligt längre tid än att se samma film – för att inte tala om samma TikTok-video – och böckerna finns inte heller brett tillgängliga på plattformar som Netflix eller TikTok, utan kräver som sagt större ansträngning både för att införskaffas och konsumeras. Däremot förekommer det diskussioner kring text i andra former, till exempel i källkritiskt syfte kring trovärdigheten hos inlägg i sociala medier.

Fördjupning i intressen

Ungdomarnas fritidsintressen finns också representerade i deras medieanvändning. Tydligast blir detta, som mycket annat, på sociala medier där de gärna följer konton relaterade till exempelvis sport, kläder, bilar eller smink. Att söka upp böcker om det man är intresserad av, vilket kräver en hög aktivitet vid selektion och konsumtion, är dock betydligt ovanligare. Peter nämner att hans pappa försökt introducera honom till böcker om ekonomi, då han visat intresse för detta ämne, medan Erik drar en gräns för hur mycket information han behöver om fotbollsidolen Lionel Messi:

Erik: Ja, jag läser ju ibland såna långa texter [på sociala medier]. Då är det typ nyheter, eller så är det typ fotbollsspelare, så har jag läst rätt så mycket om Messi, för liksom, han är ändå min

favoritfotbollsspelare eller vad man ska säga. Men det är lite kul att veta hur han växte upp och kanske liknande saker.

Intervjuare 2: Skulle du kunna tänka dig att läsa en bok om Messi? Eller lyssna?

Erik: Nä, inte så långt liksom. [...] Jag tror det blir lite för mycket att bara veta... bara ha en person, som man... det blir liksom, man tröttnar lite. Man tycker att "nä, det blir för mycket."

När man väl tvingas läsa i skolan kan fritidsintressena dock spela in. Samuel, som även han är fotbollsintresserad, berättar att han brukar hålla sig till fotbollsböcker i skolan liksom att hans favoritspel är FIFA.

Ta del av information

Utöver fritidsintressena nämner många av ungdomarna att de gärna läser om aktuella ämnen och söker svar på olika faktafrågor. Som tidigare nämnts är de flesta nyhetsinslag som informanterna kommer över integrerade i deras flöden på sociala medier, även om de därifrån kan klicka sig vidare till olika nyhetssidor. Aktiv informationssökning utförs med hjälp av Google, men slutar ofta redan i sökfunktionens inbyggda faktaruta. Bekvämlighet i selektionen verkar alltså vara ett ledord. Vid några tillfällen nämns dock faktaböcker: biografier och sanna historier uppskattas av en del läsare, både i fysiskt format och i form av ljudböcker. Sam väljer någon av pappans krigsböcker när föräldrarna ibland tvingar honom att läsa, och Edvin har nyligen lyssnat på en ljudbok om vikingatiden på fritiden.

Ta del av åsikter

En annan aspekt av sociala medier är att ta del av inlägg i samhällsdebatten, där argumentation i text-, bild- och inte minst videoform florerar. På samma sätt som med nyheter finns längre argumenterande texter ofta länkade från inläggen, för den som vill fördjupa sig.

Specifika syften

De flesta av syftena vi identifierat kan alltså appliceras på flera medier, men några av dem verkar i ungdomarnas värld vara specifika för ett enskilt medium.

Digitala spel: Lösa problem

Spel är bland andra medier oöverträffat när det kommer till interaktivitet. Att själv styra vad som händer och till exempel bygga upp en bondgård eller spela en fotbollsmatch utsätter hjärnan för utmaningar i problemlösning, vilket uppskattas av många informanter även om spelen till största del ses som en källa till avkoppling och tidsfördriv. Spelandet innebär att man går djupt in i upplevelsen vilket också kan framkalla kraftiga känsloreaktioner, såväl positiva som negativa.

Böcker: Utveckla läs- och skrivfärdigheter

När vissa av deltagarna diskuterar sina läsvanor nämner de att de är medvetna om fördelarna med att läsa: det utvecklar ordförrådet, gör att man hänger med bättre i texter och är även bra för skrivförmågan. Dessa utbildningsbetonade fördelar diskuteras inte i samband med något annat medium. Som nämndes under “Läsglapp och läsmotstånd” är dessa färdigheter något som främst tas upp när ungdomarna talar om de yngre åldrarna – att “lära sig läsa” eller “kunna läsa med flyt” är något som klaras av i låg- eller senast i mellanstadiet:

Alexander: Jag tror också, i alla fall jag hade lite mer press från mina föräldrar just när man skulle, ja men, börja kunna läsa med flyt lite mer så. Då var man ju tvungen att läsa mer men som jag läste väldigt mycket mer i skolan då också. [...] Alltså, det var nog nästan ända upp i sexan som... Alltså, man kunde ju läsa, men att man skulle lära sig läsa mer... Man använder ju det väldigt mycket senare i livet. Men ja, jag tror sedan att sen tänker man okej men nu kan jag läsa tillräckligt bra för att jag ska kunna klara mig och annars får man ju läsa mer sen liksom så...

En del deltagare anser dock att de har (eller skulle ha) nytta av att läsa även nu i högstadiet, men att framför allt sociala medier tar tid från detta.

Sociala medier: Upptäcka nya saker

Ett syfte som hos ungdomarna verkar unikt för sociala medier är möjligheten att upptäcka innehåll som ligger utanför deras vanliga intresseområden. Detta sker genom att algoritmerna på deras *For You Page* ibland lyfter fram inlägg som inte är av en typ som de tidigare sökt efter eller tittat på. Flera informanter nämner till exempel hur de fått upp poesi i olika former på TikTok utan att ha haft någon särskilt intresse för detta tidigare, och att de ibland brukar klicka sig vidare till poeternas egna konton och där ta del av fler dikter. En annan litterär upptäckt står Erik för:

Erik: Ja, [Franz Kafkas] *Förvandlingen* fick jag upp på TikTok... jag fick inte veta vad den hette, men jag fick veta vad den handlar om. Det lät så sjukt konstigt och så sökte jag upp den och så tyckte jag den verkade lite intressant och lite rolig liksom. Och så köpte jag den.

Intervjuare 2: Men hur kom den upp på TikTok, menar du då?

Erik: Det var för den hette... den heter ju *Metamorphosis* på engelska, och det är samma namn som en låt som en av mina favoritartister har gjort... och så skämtade han på videon om att de hette samma sak. Men ja, sedan berättade han liksom det.

Intervjuare 1: Är låten inspirerad av boken?

Erik: Nej, inte alls.

Intervjuare 2: Men det var genom musiken och intresset för den artisten och den låten som du kom in på den, bara av en slump skulle man kunna säga?

Erik: Ja, typ. Han skämtade liksom om att de hette samma sak.

Dessa erfarenheter visar hur ett lättillgängligt format som TikTok-videor kan inspirera till att upptäcka nya ämnen – i det här fallet något annars så svårtillgängligt som litteratur. Sådana slumpmässiga, lyckosamma upptäckter benämns som *serendipitet* (*serendipity*) av exempelvis McKay et al (2019), då de diskuterar olika typer av boksökning i bibliotek och bibliotekskataloger. Att scrolla genom sin *For You Page* på TikTok kan liknas vid det som författarna kallar *location seeding*, där besökaren återvänder till en tidigare besökt del av biblioteket för att hitta böcker om ett intressant ämne. I TikTok-användarens fall är det algoritmerna som står för det förhoppningsvis tillfredsställande resultatet i form av videor.

Förlorade syften hos böcker

Vid en jämförelse mellan ungdomars användning av böcker och andra medier kan man enkelt konstatera att böckerna är underrepresenterade, något som verkar bero på att de inte används för att uppfylla de syften som tidigare generationer använde dem till. Centralt för en studie om lustläsning är så klart läsning som **underhållning och avkoppling**, ett centralt syfte som hos många av ungdomarna gått förlorat till snabbare och (för den ovane) mindre ansträngande aktiviteter. Exempelvis Erik och Siri, som då och då läser på fritiden, menar att läsning är “sista alternativet” när man “verkligen, verkligen inte har något annat att göra”. Att läsning som underhållning tappat mark hos ungdomar som har goda förutsättningar för att läsa har en motsvarighet i Nielsens (2018) resonemang om likheterna mellan böcker och TV-serier. Då läsningen hos välutbildade danskar gick ner hela 7 procentenheter mellan 2012 (året då Netflix och HBO Nordic lanserades i Danmark) och 2016, spekulerar författaren om att det finns fog för uppfattningen om att TV-serien håller på att ta över romanens roll som mediet där stora, vittförgrenade samhällsskildringar får ta plats. Att inte heller **samvaro & konformitet** förknippas med böcker är tydligt då de flesta inte brukar diskutera böcker. Till skillnad från uppfattningen om filmer, tv-serier och spel har våra informanter inte några “böcker man måste läsa” och som debatteras flitigt i kompisgänget. I den mån social läsning förekommer är det oftast två kompisar emellan än i större grupper. Flera informanter berättar dock om att BookTok har en tendens att fokusera på en författare i taget, vilket tyder på en konformistisk tendens inom denna krets. **Fördjupning i intressen** är ett annat uppmärksammat syfte med ungdomars läsning. Bland annat Sullivan (2001) har beskrivit hur många annars läsovana unga får en väg till läsningen genom faktaböcker om ämnen som intresserar dem. Våra informanter är däremot obenäga att låna eller köpa böcker som handlar om deras fritidsintressen, och i fallet med böcker om digitala spel är ett ytterligare problem

att de snabbt blir inaktuella. Ungdomarna föredrar den (omfattande) information som finns tillgänglig i olika former på nätet. Inställningen till att **ta del av information** och **ta del av andras åsikter** är liknande, förutom att en del av de läsande eleverna uppskattar biografier (och i något fall andra faktaböcker) i bok- eller ljudboksform.

Varför har denna utveckling skett? En förklaring står att finna i bokens särprägel bland medierna. Där tidningar, film, TV och radio har flyttat över till ett digitalt format, med de förändringar i form som detta krävt, återfinns boken till stor del alljämt i tryckt form. Våra informanter förknippar uteslutande läsning med tryckta böcker, vilket stämmer väl med Becnell och Moellers (2015) konstaterande om att många ungdomar föredrar tryckta böcker framför elektroniska motsvarigheter. Att läsa fysiska böcker är även i Sverige i stort betydligt vanligare än att läsa e-böcker, och i boktips på till exempel BookTok också framför allt analoga verk fram (Tattersall Wallin; Carlsson & Gunnarsson Lorentzen 2022). Att böckerna i ungdomarnas värld alltså är relativt icke-digitaliserade medför vissa nackdelar för dem. Många informanter nämner att läsning kräver mer av ett aktivt val när man måste ta med sig boken dit man ska, till skillnad från allt som man kan komma åt genom mobilen eller andra digitala hjälpmedel. På så sätt anar man att läsning får karaktären av en utpräglad hobby som kräver särskild "utrustning" och inte ingår i de mer avslappnade aktiviteterna som mobilen tillhandahåller. Lykke förklarar det så här:

Och sen... måste man verkligen aktivt ta med sig boken om man... så som Annie tänkte, läsa på semestern - då måste man verkligen komma ihåg att ta med den. Och så gör man inte det, så har man i alla fall mobilen och datorn med sig, och det är så mycket lättillgängligare med serier, typ.

De analoga böcker som ungdomarna föredrar står även utanför den plattformsstruktur som kännetecknar den digitala medievärlden. Till skillnad från digitala verk kan en bok alltså inte hjälpa en att klicka sig vidare till andra böcker, det finns inget kommentarsfält att interagera med i den och det går inte att automatiskt dela innehållet i den med vänner och bekanta. Att gå från en bok till nästa kan alltså vara besvärligare än med de medieformer som ungdomar idag är vana vid. Några av informanterna lyfter dock fram läsning som en bra avkoppling innan man ska gå och lägga sig, vilket kan tyda på att de söker ett alternativ till det snabba tempot och den ständiga tillgängligheten på sociala medier. Det är också intressant att se närmare på ett syfte som ofta tidigare anförts som en huvudanledning att läsa skönlitteratur, men som talande nog inte omnämndes av en

enda informant: personlig bildning och utveckling. Lindsköld & Hedemark (2023) och Hedemark (2020b) beskriver hur diskursen kring politisk styrning av läsning i Sverige skiftat fokus över tid. Från att tidigare ha betonat *vad* som lästes, i form av medborgarnas tillgång till god litteratur, började man med start på 1960-talet lyfta fram *hur* man läste. Fokuset låg nu allt mer på läsningens roll för språkfärdigheter och andra kognitiva förmågor, i stället för på vad som ansågs som bra eller mindre bra litteratur. Det förekom också skarp kritik mot välfärdsstatens bildningsideal, där detta sågs som ett sätt att forma individen snarare än att bejaka dess fria vilja. Sedan 1980-talet har mycket av debatten kretsat kring nyare medier – TV, internet, digitala spel och sociala medier – och deras utkonkurrering av den traditionella läsningen, en situation som ansetts leda till en utarmning av språket och därmed en försämring av vitala färdigheter. I denna bakgrund kan man se en grund till att informanternas föräldrar gärna betonar läsningens färdighetsutvecklande förmågor, vilket också ger en anledning att känna sig “färdig” med lustläsningen: om man visar sig läsa tillräckligt bra, till exempel genom att hänga med i studierna, finns det ingen praktisk anledning att läsa på fritiden om man hellre vill ägna sig åt annat.

Faktorer som påverkar läsning

Under processens gång och efter hand som fler intervjuer genomförts har flera faktorer framträtt som på ett eller annat sätt påverkar ungdomarnas grad av lustläsning i relation till digitala medier, användandet av sociala medier och deras upplevda fördelar. Inställning till skolarbete och till den läsning som sker både enskilt och gemensamt i skolan, liksom de läsfrämjande aktiviteter som sker i skolkontext och på bibliotek, kan påverka lustläsningen på fritiden. Läsande förebilder och vänner har också en tydlig inverkan på graden av lustläsning på fritiden, och likaså interaktion med texter och läsning på sociala medier. Nedan redogörs för på vilka sätt faktorerna påverkar ungdomarnas läsning.

Läsning i skolan

Digitaliseringen i skolan möjliggör enligt Skolverket en större informationsspridning och kunskapsdelning. Med nya digitala verktyg och nya arbetssätt kan eleverna få chans att visa sina förmågor på fler sätt än tidigare (Skolverket 2023). Enligt våra informanter nyttjas dock varken digitala verktyg eller digitala aktiviteter i samband med skönlitterär läsning i skolans regi. Det är trots detta intressant att undersöka ungdomars läsning i skolan eftersom skolan är en stor del av ungdomarnas vardag, påverkar deras syn på och förhållningssätt till lustläsning och i vissa fall tjänar som den enda plats där ungdomarna kommer i kontakt med skönlitteratur. Det visar sig också finnas en viss koppling till

ungdomars utökade medievärld i form av att böcker som ska läsas i de olika ämnena i stället, eller som komplement, ses som film (om boken blivit filmatiserad). Några av de böcker som läses i en skolkontext finns i filmversioner, vilket enligt informanterna kan öka förståelsen av innehållet men även förvirra när handlingen skiljer sig.

När det kommer till barn och ungdomars läsande har Aidan Chambers (Kulturrådet 2015) beskrivit det som en cirkel med tre olika faser: val av bok, möjlighet till läsning samt reaktion/respons på läsningen. Likaså lyfter Gambrell (2011) fram vikten av möjlighet till social interaktion, såsom diskussioner i klassrummet kring läsningen som en framgångsfaktor i arbetet för att öka läsmotivationen. Våra informanter vittnar om att de främst samtalar kring böcker i de skolsammanhang där det förväntas av dem. När unga får möjlighet att samtala kring det de läser blir de mer engagerade (Hedemark 2020a), något vi tidigare redovisat i bakgrundsavsnittet. I våra intervjusituationer går samtalen igång kring litteraturen och vad de tyckte om det de läst bland annat i litteraturhistoria. Något som engagerar och i viss mån upprör men ibland upplevs som skönt är de förkortade versioner av klassiker som vissa av ungdomarna läst. Här diskuteras både innehåll och format och vi märker av ett engagemang, särskilt i de historier som upplevs som ointressanta eller märkliga.

Kulturrådet (2015) belyser att litteraturläsning i skolan handlar om andra värden än litteraturen själv, en instrumentell syn på läsning. Flera av våra informanter vittnar om att läsning i skolan medför en minskad läslust på grund av det obligatoriska momentet vilket i sig kan göra att en bok de tvingas läsa i skolan innebär ett motstånd medan samma boktitel kan vara intressant att läsa i en annan kontext, på grund av frivillighetsaspekten. Läsmotståndet löper som en röd tråd i empirin och en del av det är kopplad till skolan. Synen på läsning i skolan som tråkig är något som också framkommer i tidigare forskning. I rapporten *Unga berättar* (2018) redogör Hedemark för att de som associerar läsning till skolan har en tendens att beskriva läsning som en tråkig aktivitet. Detta bekräftas även i internationella studier där skolungdomar anser att de texter och läsuppgifter som tilldelas dem är ointressanta och irrelevanta, liksom att läsningen uppfattas som alltför styrd med små valmöjligheter, oavsett inom vilket ämne läsningen sker (Becnel & Moeller 2015).

Att den styrda läsningen upplevdes och upplevs som tvingande, ointressant och därför tråkig, är något flera informanter påpekar. Hedda och Peter beskriver det i olika intervjuer:

Hedda: Alltså så här, i lågstadiet och typ mellanstadiet blir man ju typ tvingad att läsa, så här läsa hemma och så, då skulle man fylla i hur mycket man hade läst. Eh... och sen fanns ju jättemånga andra grejer som var mycket roligare att göra. Så jag tror man redan då fick en dålig... eh.. känsla av att läsa. Det blev liksom automatiskt tråkigt, det blev tvingande att göra det.

Peter: Alltså jag har inte läst så mycket böcker jag tycker är bra heller... på det sättet. Det är mer som att när man typ tvingas läsa böcker i skolan, då så förknippar man läsning med att liksom, skolarbete, negativt. [...] Man vill ju inte göra skolarbete om man inte tycker det är kul liksom och då så när man läser i skolan så blir det ju lite så här, att man tvingas till det.

Johnsson-Smaragdi & Jönsson (2006) som använder Uses and Gratifications Theory för att förstå läsvanor hos barn och unga vuxna menar att bokläsning, till skillnad från merparten av annan mediekonsumtion, är en aktivitet som den vuxna världen och specifikt skolsystemet premierar och belönar. Detta kan, enligt dem, förklara varför en del elever känner en särskild aversion gentemot böcker och läsning. Bokläsning är för många associerad med skola, krav och prestation (*achievement*) och har därmed inget att göra med fritid. I vår empiri hittar vi exempel på när den styrda, tvingande läsningen i ett fall kan "lösas" i skolan av att ungdomarna får lov att lyssna på boken, om de själva har tillgång till ljudbok. En negativ tolkning av detta är att läraren inte har tillräckligt med tid eller resurser att inspirera och hjälpa alla elever men en något mer positiv analys är i stället att hen tillåter varierade läsformer, kanske i ett försök att främja läslust vilket Mira är ett exempel på:

Mira: [...] ifall jag blir tvingad till att läsa i skolan så kan jag lyssna i stället för jag gillar inte att läsa text alls.

Intervjuare 2: Får du lov att lyssna i skolan?

Mira: Ja, jag får lov att lyssna i stället

[...]

Nilla: Du läste väl Oliver Twist? [tittar på Mira]

Mira: Jo men jag läste inte den, jag hade bara lånat den [...] Men, [svenskläraren] vet om att jag inte gillar att läsa så hon orkar inte tjafsa med mig, tror jag.

Även om styrd läsning kan inverka negativt på läslusten finns i våra intervjuer samtidigt informanter som beskriver motsatsen. Att de, åtminstone när de var yngre, läste tack vare den bestämda läsläxan kunde och kan leda till fortsatt läsning på fritiden:

Markus: Jag läste mycket mer när jag var mindre när vi hade läsläxa även om jag inte alltid gjorde den... eller jag läste ändå andra saker jag tyckte var roligare.

Erik: Jag tror jag läste lite mer då [på mellanstadiet], för det var någon gång så hade vi sån läsläxa, som Lykke sade, på [namn på skola] och så hade jag låtsats att jag läst typ en kvart och så hade jag inte gjort det egentligen, så var jag tvungen att läsa det senare då, så fortsatte jag läsa även fast jag inte behövde läsa så länge.

Intervjuare 2: För att du tyckte den var bra?

Erik: Ja, exakt.

Vidare kan läsning i skolan också inverka positivt på de som har ett visst läsmotstånd, åtminstone i skolsituationen. Rami, Mia och Annie berättar under olika intervjuer att de i skolan ändå kan "fastna i en bok":

Rami: Ja jag brukar fastna ibland i skolan när jag läser böckerna som till exempel på svenskan eller engelskan när jag läser de böckerna som vi har på det ämnet. Men jag tror det är för att jag kommer in i boken pga att vi har en läslektion eller en bit av lektionen går åt läsning. Det är då jag kommer in i bokens värld och det är då jag fastnar i den. Men hemma så låter jag allt, ger jag aldrig chansen att öppna boken och komma in i bokens värld eller vad man nu kan kalla det för så jag tror att det är därför jag inte fastnar i en bok

Mia: Jag har aldrig varit så, alltså gillat att läsa men om jag väl har fastnat för en bok på svenskan då har jag inte velat läsa den hemma men fortsätta på lektionen

Annie: Alltså, jag skulle ju inte påstå att jag läser mycket utanför skolan, det gör jag inte. Men, alltså, läsa i skolan är ju liksom... om man bara brukar läsa typ en kvart på engelskan eller så som vi läser på svenskan, det är ju ändå... det är kul om man hittar en bra bok man fastnar för, liksom.

I vissa fall skulle läsningen eventuellt kunna utgöra en språngbräda till fortsatt läsning. Karl berättar om boken Ondskan:

Intervjuare 2: Men då var det ändå i skolan som du valde att läsa den?

Karl: Ja, jag läste ut den i skolan, typ samma dag, för att det var spännande, men ja... jag hade nog läst den hemma i så fall om jag inte läst ut den.

I artikeln "*A Study of Swedish Children's Attitudes to Reading and Public Library activities.*" (2012) tar Hedemark upp vikten av att utgå från barnens omvärld och att, i det fallet, biblioteken inte ska utgå från att barn alltid läser tryckt skönlitteratur. Det finns fall där barn läser facklitteratur för nöjes skull (Hedemark 2012). Vår undersökning visar på det samma. Ett par av informanterna som idag läser sällan eller aldrig tar upp att de inte fått lov att välja facklitteratur i skolan, vilket påverkade deras läsning och läslust negativt.

Vilgot: [...] jag försökte låna faktaböcker men dem fick du inte läsa för det var ingen text som jag fick... det fanns såna här dinosaurie-faktaböcker... men dem fick man inte låna för det var tydligen faktabok och de var inte ok.

Att läsa skönlitterära böcker på svensk- och engelsklektionerna i skolan kan alltså kännas tvingande för en del och minska deras läslust. Andra blir inspirerade av att fortsätta läsa och kanske även läsa uppföljaren. Även de som gärna läser på fritiden, till exempel Nellie eller Alice, kan känna att läsning i skolan hjälper dem att "komma över tröskeln" till en ny bok. En tredje grupp ungdomar tycker att läsningen i skolan kan vara en trevlig aktivitet, utan att låta sig påverkas varken positivt eller negativt. I högstadiet och tidigare är det också lätt att yttre faktorer i skolan får ungdomar att lägga ner läsningen. Rami berättar om hur han bytt skola och att det nya skolbiblioteket inte hade hans favoritbokserie samt hur mycket lärare kan påverka:

Rami: I lågstadiet så brukade jag läsa väldigt, väldigt mycket [...] och sen vid fyran så började det gå lite sådär ner, men vid femman-sexan så gick det lite upp igen för i fyran så hade jag fått en ny lärare, svensklärare, som inte var så schysst, så jag tappade allt intresse för svenska. Men sen i femman så hade jag bytt skola och så gick det upp igen, men nu i sjuan när alla studier började bli tusen gånger mer så började jag att... ja, inte läsa lika mycket och, som jag sade innan, jag bytte också skola och jag tappade intresset för den boken för jag hittade inte den boken här, fortsättningen.

Hedemark visar också i sin artikel *Authenticity Matters: The Reading Practices of Swedish Young Adults and Their Views of Public Libraries* (2020) att läsning på fritiden kan skilja sig avsevärt jämfört med läsning i skolan men att typerna av läsning överlappar varandra och att ungdomar verkar röra sig lätt mellan olika sorters texter, medieformat och narrativ vilka ger olika upplevelser. Det finns också

en längtan efter autenticitet, genuinitet och trovärdighet i dessa narrativ och format men även i språket som används (Hedemark 2020a).

Att det är viktigt att läsandet känns äkta och autentiskt uttrycker några av våra informanter gällande valet av att läsa om “sånt som hänt på riktigt”, exempelvis självbiografier, och valet faller på den typen av böcker även när de väljer bok i skolan. Nils tycker om att läsa om “folk som skriver om sitt eget liv och det de har själva varit igenom” och Olle hänvisar till en självbiografi om “en fotbollsspelare” och Wilmer till boken om Zlatan.

Läsning i skolan kan enligt våra informanter således både vara positivt och negativt men även någonstans mitt emellan. De uttrycker liksom ungdomar i tidigare studier (Hedemark 2018; Becnel & Moeller 2015) att de föredrar att få välja böcker och texter själva och att valmöjligheten gör dem mer motiverade att läsa. De flesta anser att det ändå är okej att de har läsning av skönlitterära böcker på schemat och de som ägnar sig åt lustläsning på fritiden uppskattar det medan några som inte läser så ofta hellre gör annat, men ändå kan tycka att det är kul:

Hedda: Om jag är hemma läser jag inte direkt jättemycket för där finns roligare grejer att hitta på men här i skolan är läsa inte så illa. Jag tycker det är ganska kul.

Läsning som social aktivitet

Digitaliseringens utbredning i samhället och det frekventa användandet av digitala och sociala medier har som nämnt öppnat dörrar för en större digital social arena. Det blir därmed också mer fokus på sociala aspekter av läsning i digitala sammanhang. Läsning har alltid varit social och “social reading” handlar enligt Pianzola (2021) om de tankar, intryck och åsikter en person har i relation till en läsande aktivitet. Enligt hans forskning kan social läsning vara när två vänner diskuterar Harry Potter-serien men även när någon går igenom exempelvis Goodreads efter att en algoritm har rekommenderat en bok, eller läser de kommentarer andra lämnar om en bok på sociala medier. Social läsning är alltså mycket mer än läsgrupper, bokklubbar och klassrumsdiskussioner och handlar även om vilken inverkan en människas erfarenhet av en bok, eller annan text kan ha på en annan människas läsoplevelse. Social läsning är således något som sker läsare emellan och mellan läsare och texter (Pianzola 2021). Traditionell läsning har åtminstone på 1900-talet setts som som ensamaktivitet men som tidigare nämnt har historieberättande alltid existerat, och var betydligt mer framträdande före romanläsningens intåg på 1700-talet (Pianzola 2021) Enligt Pianzolas definition

skulle många aktiviteter också kunna tolkas som social läsning. Digitalisering och sociala medier förstärker och synliggör läsning som social aktivitet.

Generellt berättar de ungdomar vi intervjuat om några situationer där de diskuterat läsning, böcker och olika texter, samtalat med familjemedlemmar och gett varandra boktips. Det tidigare citatet där Hedda berättar att hon kommunicerat via Snapchat med sin kompis under tiden hon läste Austen är ett exempel på läsning som social aktivitet, och Nellie funderar över de möjligheter som finns att diskutera böcker med varandra överlag:

Nellie: Alltså vi har diskuterat så här, nej det beror på lite. Jag har nå'n kompis som också läser lite samma typ av böcker som mig. Så då brukar vi tipsa varandra så här, prata om boken "Den här var inte så bra, så läs inte den! Eller "Den här var jättebra, den här tipsar jag om" och så. Men det är svårt för hittar man ingen... Alltså jag och Lovisa har ju svårt att diskutera böckerna på så sätt med varandra och ge tips, för vi har ju inte riktigt samma smak eller så och läser inte samma sorts böcker och då kanske man inte tycker det är lika intressant. Men hittar man nån som har samma boksmak så blir det ju mycket lättare och då blir det intressant att lyssna på vad den har att säga också.

Mia berättar att hon ibland pratar med kompisar om en bok de båda tyckte om:

Mia: Jo men lite pratar man om man typ har läst någonting... som exempelvis min kompis läste en bok som handlar mycket om vårt liv tillsammans, eller så här, och så tyckte hon att det var kul typ, så det pratade vi bara lite om.

Ovan är några exempel på social läsning, både i verkliga livet eller via digitala medier. Det visar sig att ungdomarna inte särskiljer konversationer ansikte mot ansikte från den kommunikation som sker digitalt, möjligen för att de båda sätten att kommunicera på är lika vanliga och så införlivade i deras vardag att de inte ser någon anledning att separera de aktiviteterna.

Det går att diskutera och samtala kring böcker och texter via digitala medier, på sociala medier men även efter att ha använt sig av ett digitalt medium som film eller TV-serie. Alla former av digital konsumtion eller digitala verktyg för kommunikation innefattas i nästa stycke.

Social läsning och digitala medier

Läsning blir social i en digital mediekultur men kan som föregående avsnitt påvisar även vara social analogt. Eftersom filmer och TV-serier visat sig ersätta den traditionella analoga bokläsningen för många är det också intressant att undersöka om det finns någon koppling mellan de olika berättande konstformerna. Vissa forskare hävdar, som tidigare nämnt, att vi borde ha ett bredare perspektiv gällande

synen på läsning och text där filmer, serier och spel kan ses som en form av läsning (Kann-Christensen och Balling 2011; Andersen, T.R. et al. (red.) 2018). Även om deltagarna i vår undersökning inte har det bredare perspektivet är det ändå relevant att få en inblick i de samband som framkommer mellan olika medier och hur läsning relaterar till den digitala medievärlden.

Flera exempel visar att böcker som blivit filmer eller TV-serier också leder till samtal och även om det inte är exempel på läsning som social aktivitet per se blir läsningen social då den går att diskutera med någon som sett motsvarande TV-serie. I samband med att Alice börjar berätta om vilka böcker hon vill läsa är Nilla inte sen att haka på, då serien hon sett nämns i bokform.

Alice: [...]Och sen så några jag vill läsa: *Kaffe med mjölk* har jag fått upp en del och Familjen Bridgerton

Nilla: DEN serien har jag sett! Den var skitbra!

Alice: Jag försöker hålla mig från att se serien för jag tycker det är bättre att läsa boken först.

Vi har tidigare redogjort för att flertalet informanter har sett filmatiseringar av böcker. Några har påbörjat boken och sett klart filmen, andra har inspirerats av serien och fortsatt läsa böcker när inga fler avsnitt hunnit spelas in som TV-serie. I stycket om vad som enligt ungdomarna räknas som läsning är dikter ett inslag. Oavsett om dikterna läses eller förmedlas i form av en video utgör här TikTok ett exempel på en möjlighet att komma i kontakt med litterära texter och inspirera till en viss typ av läsning. Detta kan i många fall ske av en slump, som vi tidigare benämnt som *serendipitet*. Läsandets sociala aspekt har länge involverat intertextualitet, att ingen text står för sig själv utan relaterar och kan tolkas till andra texter, liksom multimodalitet där även bilder och ljud används för att skapa betydelse. Den förändring som digitala och sociala medier fört med sig ökar möjligheterna till konversationer kring läsoplevelser på olika plattformar (Pianzola 2021). Flera informanter berättar om att de sett videor där en dikt läses upp eller visas upp med passande musik i bakgrunden. Johanna och Melissa berättar om ungdomar i deras egen ålder som presenterar egenskrivna dikter på TikTok:

Johanna: Jag såg det på TikTok, såhär, när svenska ungdomar har typ skrivit en dikt och så läser de upp den. [...] Jag tycker det är jättebra, alltså så. Det brukar ju vara bra dikter, i och med att de får många likes, och därför kommer de... så jag ser dem.

Intervjuare 2: Blir du lite inspirerad då och vill... kan tänka dig att läsa flera, eller?

Johanna: Mm... [...] Det är... jamen, ungdomar så i vår ålder, typ. Så det är inget mer seriöst än att de lägger ut det.

Melissa: Det finns, typ när de lägger ut när de skriver på datorn, alltså jag vet inte om ni har fått upp det, att de har skrivit en dikt då, alltså antagligen om det som har hänt i deras liv, om man typ är olyckligt kär, och så skriver de en dikt till det. Och så liksom, ja, så lägger de ut det.

Johanna: Antingen så läser de ju upp det, och då är det ingen musik, eller så är det att de inte läser upp det och då är det alltid musik, typ.

Intervjuare 2.: Händer det att ni klickar er vidare då, för att se om den personen har skrivit några fler dikter, till exempel?

Johanna: Ja, någon gång går man ju in och kollar deras... alltså, konto.

Det finns alltså en koppling mellan läsning och ungdomars digitala aktiviteter och sociala medier. Sociala medier kan således stärka den sociala läskulturen hos ungdomar.

Läsande förebilder och vänner som inspiration

Digitala medier påverkar ungdomars läsning på olika sätt. Ibland prioriteras analog läsning bort till förmån för digitala aktiviteter, men detta kan vägas upp av läsande förebilder utanför digitala medier. Flera av våra informanter berättar att de får boktips från föräldrar som vill att deras barn ska läsa mer och/eller delar ett läsintresse.

Helena: Ehm, alltså, det som hade kunnat vara för mig, eller såhär att jag får inspiration, det är för att min mamma gillar att läsa ganska mycket så om hon har läst en bok som hon tror att jag skulle gilla så brukar hon säga det. Sen så... ja, eller att hon lånar någon eller så.

I *Barns och ungas läsning – ett ansvar för hela samhället* går det att läsa "Att barn och unga lär sig genom att ta efter andra är välkänt. Föräldrar, andra vuxna som idrottsledare, bibliotekarier och lärare samt kompisar kan alla påverka barns och ungas läsning och utgör därmed viktiga läsande förebilder" (SOU 2018:57, s. 30). I samma rapport lyfts också läsfrämjande projekt där pappor agerar läsande förebilder för sina barn i syfte att påverka negativa läsattityder bland pojkar (SOU 2018:57).

Några av våra informanter diskuterar mer eller mindre frivilligt läsning där hemma och inspireras, eller åtminstone influeras alltså av familjemedlemmar. Som vi tidigare nämnt har Peters pappa försökt koppla Peters intresse för ekonomi till faktaboksläsning men fått ljummen respons. Peter berättar dock att han tidigare diskuterat böcker lite grann med sin pappa och blivit inspirerad, då de har liknande smak :

Intervjuare 2: Men det lilla, eller det som ni läser, om ni läser, ja, dels i skolan då, men om det nu skulle vara att ni läser någonting hemma, ehm... liksom, diskuterar ni det med någon annan eller med varandra, med andra, på nätet...?

Peter: Alltså, min pappa har läst dem också, de *Spejarens lärling*, så när jag läste det så pratade vi lite om det, ju. Men inte vid matbordet, sitter man inte och pratar om böcker, liksom.

I övrigt berättar många om föräldrar som läsande förebilder i form av högläsning, dock i dåtid. Några exempel är Karl som hänvisar till sin farmor, Samuel och Vilgot till respektive mamma och Erik och Mattias berättar att båda föräldrarna läste för dem som små. Lykke berättar att hon fick pengar av sin mamma för att läsa en bok och att hon då blev inspirerad och läste ut den. Hon menar att hon inte annars skulle ha börjat läsa den över huvud taget. Huruvida det är ett exempel på läsande förebild kan diskuteras, men det blev en morot och en form av inspiration. Några av våra ungdomar lyfter dock även motsatsen till läsande förebilder, exempelvis då Annie blev tvingad att läsa en bok som därmed blev liggande eller Lykke igen, vars mamma utan framgång ville få henne att läsa Maria Gripe . Det går att tolka det som att ungdomarna är medvetna om fördelarna med läsning men om föräldrarna själva inte är läsande förebilder utan "bara" pratar om vikten av att läsa inspirerar det inte till läsning, tvärtom.

Rapporter visar i tidigare forskning kring läsattityder att det som påverkar ungas läsvanor mest är kompisar (SOU 2018:57). Vänner och bekanta kan agera som läsande förebilder i kombination med digitala och sociala medier. Exempel har tidigare redovisats under andra rubriker som när Alice och Nilla utbyter läserfarenheter och får inspiration av varandra efter aktivitet på TikTok och BookTok eller Hedda som blev tipsad om Stolthet och fördom av en kompis och Snapchattade kring innehållet under tiden hon läste. Nellie gav tidigare exempel på att förutsättningen för att kompisar ska kunna inspirera en till läsning är att de har samma boksmak.

Enligt Basaran och Gard (2020) händer det att de som tidigare avskytt att läsa plötsligt börjar läsa massor av böcker. En av orsakerna till dessa läsovilligas nyfunna läslust är att de hittar en läsande förebild, i sin närmiljö eller på TV, på Youtube eller via någon blogg eller vlogg. Några av våra informanter har liknande upplevelser av sociala medier, vilket visar på en ömsesidig påverkan mellan deras sociala läsning och digitala aktiviteter. Detta återkommer vi till i avsnittet om BookTok.

Bibliotek

Bibliotek är ofta frikopplade från ungdomars digitala värld, även om ungdomarna givetvis är medvetna om möjligheten att söka böcker i bibliotekskataloger. Att låna och reservera medier på ett sådant sätt och sedan behöva ge sig iväg och hämta ut böcker på ett fysiskt bibliotek anses överlag inte vara mödan värt. Det är få ungdomar som besöker annat än skolbiblioteket, vilket bland annat beror på att de inte anser sig ha tid. Några menar att de som besöker bibliotek är de som "alltid gjort det" och har ett stort läsintresse, medan de som inte är vana biblioteksbesökare inte heller prioriterar det.

Simon: Det är samma personer som går dit hela tiden, det är stammisar. De har varit där sedan sjuan och är där nu fortfarande.

Rami: Jag vill testa och se vad de gör där, men jag har aldrig direkt fått tiden...

Johanna: Alltså, jag läste ganska mycket mer när jag var yngre. Jag och min mamma hade såhär tradition att vi åkte till biblioteket och lånade böcker och så. Och jag tyckte det var jättekul då. Men nu har jag ju, liksom, börjat kolla serier i stället, till exempel.

De ungdomar som läser mycket och regelbundet lånar mestadels böcker på skolbiblioteket men några få besöker folkbibliotek emellanåt för att låna böcker eller få boktips. Biblioteket uppfattas just som en fysisk plats för böcker och möten och ibland för inspiration. Alice ser biblioteket som en inspirationsplats medan Nilla ser det som en nostalgisk plats:

Alice: Ja, eller alltså jag har ju alltid gillat så här att gå på bibliotek och typ titta på böcker men det är sen när jag väl kommit hem som jag inte har tagit tag i det och tagit mig tid till det.

Intervjuare 1: Ja, vad var det som drog dig till biblioteket, var det miljön?

Alice: Ja alltså, jag bara hittade inspiration typ och tyckte det var kul typ när jag var liten eh...och jag gillar fortfarande jättemycket att gå på biblioteket men nu så faktiskt läser jag böckerna också.

Nilla: Jag och min mamma brukade åka till biblioteket varje vecka. Då var jag skitgalalen i Fem-böckerna. Jag läste alla typ, två gånger.

Det finns också informanter som har en ganska negativ och, enligt vår tolkning, föräldrad syn på bibliotek. Möjligen influerades just den gruppen av varandra i sin

uppfattning av och förklaring till varför de aldrig besöker några bibliotek om de inte måste. Elsa ger en bild av bibliotek som en dyster plats:

Elsa: Men så, det känns lite som en dyster miljö typ. Det är tyst och ingen är där och alla ser typ ledsna ut liksom [...] man blir ju inte glad när man går in i bibliotek. Och så säger nån till en att va tyst [...] Antingen springer bara en massa barn runt eller så är alla bara sura hela tiden.

[...]

Elsa: Men så brukar jag ju inte vara på bibliotek heller men det är mer så här uppfattningen man får, om man inte gillar att läsa liksom.

Intervjuare 2: Ja, det är så ni tänker er bibliotek... Är det någon av er som har en annan bild av bibliotek?

Alexander Nej...

Mia: Nej, det är samma!

Det visar sig sedan att den bilden botten i antaganden och Alexander ger en mer konkret anledning att inte besöka bibliotek: jämfört med att se en sammanfattande video på mobilen "känns det som en väldigt stor ansträngning att gå till ett bibliotek, låna en bok och sedan läsa den boken..." Flera av informanterna som var vana biblioteksbesökare som yngre prioriterar alltså annat idag. De ungdomar som faktiskt nyttjar biblioteket gör ofta det i syfte att plugga eller bara sitta och prata och ta det lugnt en stund. Hedda, exempelvis, sitter där ibland för att studera eller i väntan på någon, just för att det är så pass tyst. Biblioteket används alltså främst som en social mötesplats och dess lugna miljö är dess styrka. Olika aktiviteter som anordnas lockar inte högstadiungdomar i vår undersökning till biblioteket utan de går i så fall dit enbart för miljöns skull.

Mira: Jo, jag har faktiskt gått till bibliotek några gånger nu på två veckor och pluggat med mina kompisar för de går på gymnasiet [...] så vi brukar sätta oss där på Stadsbibblan där på caféet och plugga lite.

Intervjuare 2: Så då går du mest dit för den sociala biten, för miljöns skull och för att plugga?

Mira: Ja, jag tycker det är lugnt och skönt där.

Anledningen till att de som kan tänka sig att besöka bibliotek ändå inte går dit är således tidsaspekten, något som framkommit i flera av intervjuerna. Lykke som besökte biblioteket mest som liten men ibland följer med sin mamma reflekterar över det i ovan termer men menar också att det kan handla om att skapa sig en vana som kan leda till något positivt:

Lykke: [...]det är inte det som skulle locka mig [...], grejer som händer, utan det är mer bara miljön, så som Erik sade, att det är så här tyst och så. Så då hade jag väl kanske kunnat det.

Men det är ju också... man måste verkligen ta sig tid till att göra det också... när man väl har börjat kanske det blir liksom en grej att man gillar det.

Hedemark (2012; 2020a) beskriver hur många ungdomar idag känner sig missnöjda med bibliotekens praktiker och aktiviteter, och att man därför bör anstränga sig för att förstå ungdomars textvärldar som kan sträcka sig långt utanför den traditionella läsningen av tryckta böcker. På frågan om det finns något som skulle kunna locka ungdomarna till biblioteket ger våra informanter väldigt få förslag. Utöver biblioteket som mötesplats och studieplats och i undantagsfall för att låna böcker, nämner fem av dem i olika intervjuer att de definitivt skulle gå dit om Zlatan hade kommit dit på författarbesök.

Vad gäller bibliotekens digitala utbud verkar det som att ungdomarna inte har vetskap om eller inte är intresserade av det eftersom de själva har tillgång till många olika digitala medier. Här kan folkbibliotek bli bättre på att informera om det utbud som passar målgruppen. Informanternas svar visar på vikten av att ytterligare fokus läggs på den i bibliotekslagen prioriterade målgruppen ungdomar (SFS 2013:801), för att hitta ingångar till en gynnsam samverkan mellan digitala aktiviteter och lustläsning. Ett exempel på sådan samverkan, som skapats gemensamt av användare, är den populära hashtaggen BookTok.

BookTok: Sociala medier i läsfrämjandets tjänst?

Användningen av sociala medier har som bekant ökat i takt med att läsningen minskat hos ungdomar men även i samhället i stort (Andersson 2021). Samtidigt kan sociala medier även utgöra en lättsam inkörsport till läsning för ungdomar på "hemmaplan". TikTok är som nämnt den plattform som är mest framträdande på det litterära området, och under hashtaggen #BookTok samlas videor vars skapare rekommenderar och diskuterar böcker samt utbyter meningar om läsningen och om att vara läsare (Merga 2021). BookTok möjliggör således skapande av olika digitala bokdiskussionsgrupper med hjälp av kommentarsfälten som kan lyfta en läsares förståelse och uppfattningsförmåga. Intresset för sociala medier, som många tonåringar har, kan användas för att främja läsning och lärande (Jerasa & Boffone 2021), något som även bibliotekarier skulle kunna dra nytta av.

BookTok är alltså i högsta grad ett verktyg för social läsning, samtidigt som det är ett sätt för böckerna att ta plats på de sociala mediernas arena. Mer än någonsin tidigare finns möjlighet för ungdomarna att under och efter läsning (konsumtion) skapa sitt eget material kring det lästa (produktion) och på så sätt *prosumera* (Kronqvist-Berg 2014). Digitala plattformar ger användarna en frihet att

kommunicera, skapa och samarbeta med andra (Jerasa & Boffone 2021) BookTok kan därmed ses som ett slags användargenererat läsfrämjande. Ungdomarna i vår studie berättar om just sådana exempel, och även om de själva inte är flitiga prosumenter utan mest konsumenter interagerar några av dem genom att kommentera, ge likes och även boktipsa under #BookTok.

I stort sett alla ungdomar vi intervjuat använder sig av TikTok, i likhet med de flesta andra svenska ungdomar i deras ålder (Internetstiftelsen 2022) men bara en handfull har stött på hashtagen BookTok. Flera förklaringar kan finnas. BookTok förenar böcker, som för många är mediet som är minst populärt, med det mest populära (sociala) mediet TikTok, vilket kan tilltala de som läser regelbundet. Men det uppfattas också som ett störande moment för somliga när inlägg med bokvideor dyker upp i flödet. Eftersom BookTok initialt presenterar de mest virala titlarna, de som fått mest likes och uppmärksammats mest, upplevs det vara ett stort fokus på ett fåtal böcker eller en eller ett par författare i taget, den konformistiska tendens vi tidigare skrivit om. Är du inte intresserad kan fenomenet i stället "förfölja" dig. Det räcker att du råkat klicka på ett bokinlägg en gång för att det sen ska dyka upp om och om igen i olika skepnader. Enligt informanterna hjälper det inte heller att du ignorerar det, tvärtom, man kan därefter översköljas av just sådana inlägg, något Hedda berättar i samband med sin aversion gentemot Colleen Hoover:

Intervjuare 1: Men Hedda, har du nån gång sökt på nån bok på TikTok?

Hedda: Kanske, alltså ibland får man ju upp det lite random så kollar man bara för att det är spoilers i boken man inte riktigt orkar läsa och så får man bara upp mer och mer om det. Alltså de kollar ju, de skickar ju ut så här random videos för att se vad ditt intresse är och märker de så här, du kollade på en video om böcker så skickar de ut det och så plötsligt får du en Colleen Hoover-TikTok!

[...]

Intervjuare 2: Men då scrollar du snabbt vidare i flödet när den kommer upp numera?

Hedda: Ja, jag blev så oerhört obehagad.

Vilgot: Äh blir det för mycket grejer från ett konto man inte gillar så blockerar man dom

Hedda: Ja fast jag har fått ibland att, det finns ju att man kan trycka på så här "Inte intresserad" men så bara plötsligt får jag ännu mer sånt av samma grej som jag inte ville se! Då vågar jag inte göra det längre.

Dessa algoritmers inflytande är majoriteten av ungdomarna mer eller mindre medvetna om. Algoritmerna kan också vara anledningen till att inte ens vilja undersöka vad BookTok innebär då man inte vill riskera att översköljas av boktips som man inte är intresserad av i sitt flöde. Samtidigt skulle detta kunna innebära att

de går miste om inspiration. TikTok kan ibland osökt leda informanterna in på BookTok utan att de fastnar:

Annie: Jag har hamnat på det [BookTok] random sådär någon gång, om jag har någon gång sett någon video med någon bok eller något sånt, och sen har det fortsatt komma sånt liksom. Men... och sen har jag fått upp såna videos där de säger så här "This is your sign! You're on BookTok!" och sånt. Så, ja.

Erik: Det är någon gång min kusin läste någon bok och så kom jag på att jag hade sett den på TikTok någon gång, men det är liksom snabbt och det var att jag scrollade förbi den ifall jag får upp något sånt, för det är oftast inte något som intresserar mig, liksom.

För att återgå till fenomenet Hoover som exempel har samtidigt just den författaren lockat flera av dem som sällan läser till att faktiskt läsa fler böcker igen. Likaså har vi författare noterat att man tidigare skyltat med Colleen Hoover med "#BookTok" i bokaffärer. Detta har också skett på bibliotek (Merga 2021) och många är de ungdomar som kommer in på biblioteken och vill låna just de titlarna. Alice, som identifierats som en relativt nybliven storläsare och som till och med "hatade" läsning innan hon upptäckte BookTok, har förstås en mer positiv bild av hashtaggen:

Alice: Alltså från början när jag började gilla böcker så var det typ samma som hela tiden rekommenderades, de typ mest virala som man ser folk som inte läser i vanliga fall. Såna enkla böcker som är lätta att ta sig igenom liksom.

Intervjuare 2: Som till exempel?

Alice: Ja typ Colleen Hoover är väldigt populär. Eller vad finns det mer, *Red, White and Royal blue* är också jättepopulär. Men många av dem har avtagit lite nu eller alltså, brukar man stanna där mer eller längre så kommer det mer nya och så blir de lite populära men så får man inte så mycket mer om det typ för då är den eran över lite. Alltså nu så är det rätt blandat men typ eh... *Things we leave unfinished* kommer upp den del för mig och typ *Björnstad* kommer upp en del.

Är du bara tillräckligt aktiv vidgar sig alltså utbudet och blir bredare samtidigt som du får möjlighet att nischa dig och få boktips kopplade till din egen smak. Denna algoritmernas möjlighet eller förbannelse, beroende på vem du frågar, kan med andra ord även stärka lustläsning samt utveckla både preferenser och kontakt med likasinnade. För den som väl finner en plats i BookTok-gemenskapen erbjuds flera typer av social läsning, med möjlighet att diskutera böcker och läsning men även att vara prosumenter och skapa eget innehåll. Detta kan till exempel ta formen av videor med tips på dikter, böcker och andra skönlitterära texter. BookTok följer sociala mediers logik med sina snabba, lättillgängliga klipp som genom de snabba delnings- och kommentarsfunktionerna möjliggör interaktion med likasinnade. Samtidigt är det uppbyggt kring det medium, boken, som egentligen är dess raka motsats – analog, långsam och ointeraktiv. På detta sätt får böckerna en möjlighet

till representation inom ungdomarnas plattformsbaserade medievärld, som de vanligtvis är uteslutna från. Trots såväl e-böckernas som ljudböckernas framfart är det alltjämt de fysiska böckerna som lyfts fram mest, såväl på TikTok (Tattersall Wallin, Carlsson & Gunnarsson Lorentzen, 2022) som av läsande ungdomar i allmänhet. Detta gäller både vår undersökning och den forskning som tidigare gjorts (Hedemark 2018; Howard 2011). Detta kan vara ett tecken på att läsning utgör ett välkommet avbrott i den hektiska digitala tillvaron.

Även om inte alla läsande ungdomar använder BookTok, pratar de som fastnat för det med sina kompisar om dess fördelar och detta kan ge ringar på vattnet. Under en av intervjuerna hamnar Alice i samspråk med Nilla, som trots den egna uppfattningen av att själv inte läsa plötsligt blir engagerad:

Alice: Några som jag har läst är: *Himlen börjar här* ...

Nilla: Och den där Snart exploderar jag!

Alice: Ja, *Förr eller senare exploderar jag*

Nilla: Den tyckte du var skitbra! [...] Jag läste lite men sen började jag på nån annan. Jag behövde lämna tillbaka den så...jag gjorde det

Alice: och sen *Call me by your name* också, du kanske sett den på TikTok och den tyckte jag var helt ok. Jag tyckte den var rätt långsam och så var det när jag precis hade börjat läsa så den tog väldigt lång tid och då blev det inte så intressant och så

Nilla: Ja, jag läste halva av den, sen var jag tvungen att lämna tillbaka den men jag tyckte inte den var så bra. Den var ganska tråkig tyckte jag.

Alice: Och sen också *Sommarläsning* och *Sommarmöten* av Emily Henry. Och sen *A thousand boy kisses*, också väldigt populär på TikTok. Och sen så typ lite mer så här ungdomsböcker typ *Moxie* eller *Fula Tjejer*. Och *Idag är jag allt* och sen...

Nilla: DEN har jag läst! *Idag är jag allt*...

Intervjuare 2: På högstadiet?

Nilla Ja [...] Jag tyckte den var nice [...] den var bra och lätt att läsa. Sen har jag också läst *Legend*, de två första. De var skitbra!

Alice: Jag har också fått upp den på TikTok så jag vill läsa den.

Melissa är en av de informanter som själv säger att hon inte läser så ofta men som utgör ett exempel på när BookTok leder till interaktion med andra bokintresserade.

Melissa: Oftast när man likear, alltså om det kommer böcker då, och så likear man det, då kommer det ju fler. Och då får man ju fler tips också, så då... så ja, det skiftar. Men jag följer inga som, då, lägger ut tips.

Intervjuare 2: Nej. Utan det är vad som kommer upp i flödet beroende på vad du har likeat och de algoritmerna?

Melissa: Ja...

Intervjuare 1: Kommenterar du någonting själv?

Melissa: Eh, näe, men jag kan typ tagga folk, alltså, i då kommentarsfältet.

Intervjuare 1: Mm, så du har kompisar som du tipsar om böcker?

Melissa: Ja, typ. Oftast om vi har läst samma böcker, så taggar jag ju liksom så och frågar, så. Jag kan typ skicka videon också, så de fattar att... ja.

Intervjuare 2: Ja, som boktips, liksom!

Melissa: Ja.

När man diskuterar BookTok går det dock inte att bortse från att TikTok inte är något neutralt forum. Ägarbolaget ByteDance har uppmärksammats för sin omfattande datalagring, framför allt delen som har kopplingar till den kinesiska regeringen. Internationella och svenska myndigheter har därför blivit mer och mer obenäga att ha med appen att göra, något som väcker farhågor om BookToks framtid (Aggestam 2023). Likaså finns det hot mot BookTok av mer jordnära karaktär: sociala mediers popularitet går som vi sett i vågor, och det går inte att förutsäga hur länge TikTok kommer att locka till sig unga användare.

Den kritik som florerat runt TikTok må vara befogad och det är viktigt med en medvetenhet kring eventuella risker. Samtidigt är BookTok den mest framgångsrika av läsargemenskaperna på sociala medier, vilken kan visa vägen för liknande initiativ i framtiden och därmed möjliggöra att nya generationer ungdomar hittar till läsningen på sin digitala "hemmaplan".

Läsaridentitet

Tonåren är utan tvekan en mycket viktig period för formandet av identiteten. Att hitta sin plats i olika grupper, komma underfund med den egna kroppen, och definiera sig utifrån kön, etnicitet och klass är några av de många utmaningarna. 2020-talets digitala tillvaro kan här både vara till hjälp och ställa till förhinder (Frisén & Hwang 2020). Att identifiera sig med läsning, och med *vad* man läser, blir precis som andra intressen ofrånkomligen en del av detta arbete. Forskning visar att den som tillsammans med andra identifierar sig som läsare läser ännu mer och även vill vidare i sin läsning (Kulturrådet 2015). Att fördjupa oss i läsaridentitet hos ungdomar är därför ett sätt för oss att undersöka de faktorer som påverkar relationen mellan lustläsning och digitala medier.

När vi frågar om deltagarna brukar läsa eller gillar att läsa är svaret genomgående nekande, även om vi senare under intervjun kommer fram till att vissa av dem läser

då och då och kan uppskatta vissa böcker. Här kan man alltså ana att inställningen i intervjugruppen, och ännu mer bland ungdomarnas vänner och bekanta, påverkar synen på den egna läsningen. Det kan också vara detta som ligger bakom att ingen av informanterna, inte ens de som verkligen uppskattar att läsa, anger att de läser *mycket* på fritiden då det skulle kunna ses som eller avvikande. Ett alternativ är att man jämför med hur mycket man läste tidigare som barn. De som läste mycket mer som yngre, som exempelvis Nellie, tänker själva på hur mycket deras läsning minskat och ser det därmed som att de inte brukar läsa så mycket. Exempel på motsatsen finns också, de som tidigare knappt läste på fritiden men numera läser och i jämförelse därmed "brukar läsa".

En motsats till läsglappet?

Vi har tidigare nämnt hur de flesta av informanterna är av uppfattningen att de läser mindre nu än de gjorde i låg- och mellanstadiet, vilket har olika anledningar. Bland annat har den sociala tillvaron med digitala medier blivit viktigare. Ett intressant fenomen är hur läsglappet i högstadiet har en direkt motsats hos flera av de informanter som läser mycket – hos dem har läsningen ökat i stället för att minska, vilket tycks bero på att läsningen och boksmaken blir en del av individens identitetsutveckling. Nellie förklarar:

Jag läste inte så mycket när jag var yngre, det var mer kanske för att jag inte hittade böcker jag fastnade för på det sättet. Det var väl mer på högstadiet som jag började läsa mycket, för då började jag komma in i böcker och hittade författare som jag tycker om och började inse lite vad jag faktiskt tycker är intressant att läsa. För då kanske det är mer på mellanstadiet att man läser det som rekommenderas och kanske inte kan hitta det som man tycker är bra, så läser man bara för att man ska läsa liksom.

Sociala medier påverkar även dessa deltagares läsande tillvaro, men här på ett positivt sätt. Den viktigaste resursen är BookTok-videor, som för aktiva läsare kan vara en aldrig sinande källa till boktips. Den deltagare som genomgått den största förändringen är Alice, som ser ett eko av sin tidigare inställning hos intervjukamraten Mira:

Intervjuare 2: Vad tror du är anledningen till att du slutade läsa? Du sa något om "Nu har jag lärt mig att läsa så nu behöver jag inte", eller? [tittar på Mira]

Mira: Jag tycker det är tråkigt. Jag fastnar inte heller i böcker så lätt. Alltså, jag kan läsa en sida, sen tänker jag bara "Äh skit samma, jag kommer inte fastna i den ändå" *fniss* Jag tycker inte det är intressant.

Intervjuare 2: Du ger upp efter en sida?

Mira: Ja!

Alice: Exakt så där var jag innan. Jag tänkte exakt samma sak.

Alice berättar om hur hennes nuvarande läsintresse tändes av BookTok:

Intervjuare 2: Så du har blivit väldigt inspirerad till att läsa på grund av TikTok, skulle du säga?

Alice: Ja! Det var väl typ så det började. Att jag började få upp TikToks och så tänkte jag så, för det låter intressant och för att jag kände att jag hade mycket gemensamt med dem jag fick upp. Så började jag då skriva upp så jag inte skulle glömma bort dem. Ja, och så testade jag, typ, och så tänkte jag "det var bra" [...] och så läser vi också på svenskalektionerna och så blir det också enklare, att man håller uppe, att man läser liksom.

Intervjuare 1: Har din smak förändrats sen du började med BookTok?

Alice: Alltså innan så hade jag inte direkt nån smak men jag tänkte inte heller att "ja, jag gillar inte det här". Men jag har mer hittat att jag inte gillar fantasy eller science fiction och sånt. [...]och att jag gillar mer romance och sånt.

Intervjuare 1: Ja, det lät som att romance var en favoritgenre?

Alice: Ja, det är mer det jag får upp på TikTok också, och så den här, den har jag också fått upp på TikTok då [lyfter på och visar boken hon hade med sig, *Berätta tre saker* av Callum Bloodworth, igen]

Bland de som upplevt ett "omvänt läsglapp", och andra aktiva läsare, finns även ytterligare faktorer som hade kunnat vara ofördelaktiga men i stället stöttar läsningen. Det sociala livet med kompisarna, som hos många tonåringar tar mer tid än i barndomen, är för de läsande en källa till boktips och den viktiga diskussionen kring böcker. Att chatta med en kompis om *Stolthet och fördom* var till exempel en avgörande faktor när Hedda motvilligt läste ut den. Social läsning är annars, vilket konstaterats tidigare, inte särskilt utbrett hos våra informanter.

Vissa av de aktiva läsarna ser boksmaken som en del av en större genrepreferens. Anton intresserar sig till exempel för postapokalyptiska berättelser i bokform och gillar också den tecknade serien *The Walking Dead*, TV-serien med samma namn och TV-spelet *The Last of Us*. Ungdomarna rör sig ibland inom välbekanta mediefranchises i samband med litteratur, till exempel de som läst *Harry Potter* och nu spelar det relaterade spelet *Hogwarts Legacy*, eller Markus som gillar att läsa böcker baserade på skräckspelsserien *Five Nights at Freddy's*.

Läsning och kön

Ett genomgående mönster bland våra informanter är att läsning är vanligast hos tjejer, vilka utgör en stor majoritet av de som vi identifierat som aktiva läsare. I samhället i stort märks också denna tendens, då kvinnor står för merparten av läsningen av såväl tryckta böcker som ljudböcker och e-böcker (Tattersall Wallin,

Carlsson & Gunnarsson Lorentzen, 2022). En annan aspekt av ämnet läsning och kön är att samtliga informanter som använder eller över huvud taget hört talas om BookTok är tjejer. Detta är anmärkningsvärt inom vårt forskningsfält eftersom den starkaste länken mellan digitala medier och lustläsning därmed är starkt könskodad. Merga (2021) konstaterar angående BookTok att 87,1% av skaparna till videorna i hennes undersökning är kvinnor, vilket även motsvarar andelen kvinnliga författare som tas upp i dessa videor. Denna dominans av ett kön kan ses som ett uttryck för hur könsidentitet definieras genom ett motsatsförhållande till andra, något som beskrivs av exempelvis Zimmermann (2021) – det som redan associeras med kvinnor undviks av män och vice versa, vilket leder till ett snävt mönster för vad som är tillåtet för en individ. Det som ses som kvinnligt har dock lägre status och det anses därför mer olämpligt för män att ta sig in i kvinnligt kodade sammanhang än tvärtom. (Elvin-Nowak & Thomsson 2003) Ett relaterat begrepp är *homosocialitet*, det vill säga tendensen att ha starkare vänskapsband med individer av samma kön vilket skapar grupper där andra inte upplevs passa in (Zimmermann 2021).

Hashtagen #BookTok upplevs som främst riktad mot unga kvinnliga användare, till exempel genom ett fokus på *romance*-genren. Detta kan snarast klassas som oundvikligt då den är skapad av frivilliga entusiaster, och liksom med alla kulturyttringar sker en viss positionering utifrån identitet. Det är svårt att fånga alla men det hade varit fördelaktigt om BookTok även riktades mot och blev intressant för pojkar och unga manliga användare. Enligt Kulturrådet (2015) kan betraktandet av läsning som en privat aktivitet bidra till att pojkar tappar läsmotivation, ett starkt argument för att främja social läsning för denna grupp. Att få fler pojkar involverade i digitala läsgemenskaper skulle kunna vara ett sätt att uppnå detta.

Läsning är indirekt kopplat till den makt som utbildning medför, vilket kan innebära att den traditionellt manligt koncentrerade makten fallerar i takt med att män läser mindre och därför lyckas sämre i skolsituationer. Som vi tidigare beskrivit associeras läsning ofta, både av ungdomar och vuxna, med femininitet (liksom sedan tidigare med medel- och överklassen) – en association som även kommit att gälla studier och bildning. I nutida forskning har det till exempel konstaterats att kvinnor och flickor under lång tid läst mer på fritiden än män och pojkar (även om klyftan visar tecken på att minska), och att betydligt fler kvinnor än män numera är högskoleutbildade. Detta tros kunna påverka könsmaktsordningen, och hela samhället, på ett avgörande sätt (Andersson 2021; Leijnse 2017).

Glappet mellan könen tycks dock som sagt ha minskat under det senaste decenniet. I åldern 13–16 år läser 8% av tjejerna respektive 6% av killarna böcker eller tidningar varje dag, men i åldern 17–18 år stiger andelen av killarna till 9% samtidigt som tjejerna ligger kvar på 8%. (Andersson 2021). Från att tidigare ha haft ett klart övertag i läsningen ligger tjejer nu alltså nära killar i läsfrekvens. Detta har förklarats med att tjejers läsning har minskat kraftigt medan killars snarare planat ut (Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor 2020), men även med att killar faktiskt läser mer än vad tidigare studier pekat på - i synnerhet om man med läsning även menar ljudbokslyssnande, en aktivitet som är på uppgång bland framför allt unga män (Tattersall Wallin & Nolin 2020). Definitionen av läsning – och särskilt huruvida digitala medier räknas in – är alltså betydelsefull även för den som studerar läsning och kön.

Diskussion och slutsatser

Det finns många faktorer som påverkar läsning och alla ryms följaktligen inte inom ramen för vår uppsats. I valet att studera relationen mellan ungdomars läsning och digitala medier diskuterar vi nedan vidare utifrån våra resultat och analys av empirin. Digitala medier kan i viss mån både konkurrera ut lustläsning och vara ett stöd för lusten att läsa genom att exempelvis utveckla en starkare läsaridentitet med hjälp av BookTok. I inledning och bakgrund visar tidigare forskning att digitala medier kan vara en anledning till minskad läsning hos dagens ungdomar, medan våra svar också delvis belyser en viss samverkan mellan lustläsning och digitala medier.

Utifrån ungdomarnas definition är kopplingen mellan lustläsning och digitala aktiviteter vid en första anblick inte stark. Utifrån ett vidgat perspektiv på läsning sker dock i allra högsta grad en samverkan och en ömsesidig påverkan mellan läsning och digitala medier. Detta diskuterar vi vidare under frågeställningarna nedan, samt visar i vår egen teori, som genererats utifrån empirin och i arbetet med både grundad teori och Uses and Gratifications Theory. Vår egen teori diskuteras främst under den tredje frågeställningen och är i grafisk form en förlängning av vår slutsats.

1. Vad kännetecknar ungdomars definition av läsning och hur relaterar den till den digitala medievärlden?

Ungdomars traditionella definition av läsning som en aktivitet som innefattar längre texter i tryckt form, (främst i bokform) påverkas förmodligen av föräldrars, lärares och i viss mån samhällets syn på läsning. Den tryckta boken har fortfarande en särställning och vad som är läsning debatteras alltjämt mellan forskare. I vår undersökning menar vi att ungdomarnas definition och syn på läsning medför att de själva oftast inte anser sig ägna sig åt aktiviteten läsning. Om vi utgår från ett vidgat perspektiv av vad läsning kan vara och vår tolkning av ungdomars medieanvändning är det dock en aktivitet de faktiskt ägnar sig åt i varierande grad. Ungdomarna tar till sig texter, främst digitalt, en digital läsning som i sin tur samspelar med fysiska böcker och även ljudböcker i viss mån. När vi vidare undersöker och diskuterar begreppet utifrån de digitala aktiviteter de ägnar sig åt, framgår det att läsning sker men inte tolkas som just läsning. Därför är det viktigt

att undersöka ungdomars egen syn på och definition av läsning för att komma åt om och vad de faktiskt läser. Därmed kompletterar vår undersökning delvis den aktuella forskningen. En viss kritik kan dock riktas mot tidigare undersökningar, som tenderar att fokusera på kvantitet, med exempelvis frågor om huruvida ungdomar läser dagligen utan att egentligen undersöka vad ungdomarna själva ser som läsning. Resultatet av undersökningar och rapporter med sådant fokus skulle därmed kunna vara missvisande då det i stället riskerar att handla om tolkningar utifrån en uppfattning om att det finns en förutbestämd syn på vad läsning är, vilket då också påverkar utfallet. Det är således fördelaktigt att ta hänsyn till och diskutera läsning utifrån de olika definitionerna som mer eller mindre uttalat presenteras i forskning och undersökningar. Att utgå från den forskning vi tidigare nämnt som hänvisar till den bredare definitionen av läsning, att det är en praktik där människor interagerar med texter i någon form (Tattersall Wallin 2022), torde alltså generera andra intervjufrågor. Detta skulle alltså i sin tur kunna ge andra svar och därmed ett annat resultat än vid undersökningar som oreflekterat ställer frågor kring läsning utan att ta reda på vilken definition ungdomarna själva har. Det är av yttersta vikt att ta hänsyn till att de inte alltid utgår från ett bredare perspektiv och att de därför endast berättar om en liten del av den läsning de faktiskt ägnar sig åt. I vår undersökning problematiserar vi således själva läsbegreppet och utmanar de perspektiv på läsning som finns. Därmed ger vi en nyanserad bild av läsning samt visar på hur komplext ämnet kan vara. Vi kan inte oreflekterat dra för stora slutsatser utifrån de svar vi får utan att ha en förståelse för relationen mellan läsning och digitala medier samt ungdomars definition av läsning.

2. Vilka funktioner fyller lustläsning respektive digitala medier för ungdomar idag?

Den tryckta boken står alltså ut på flera sätt i ungdomarnas medievärld, eftersom det är det enda icke-digitaliserade mediet som de använder regelbundet. Bland de ungdomar som beskriver läsning som ett intresse står tryckta böcker alltså för den viktigaste formen av lustläsning, och alternativ som ljudböcker eller e-böcker används mest som variation. Hos den stora grupp där lustläsandet dalat i tonåren har böckerna däremot tappat flera av de syften som de tidigare haft.

De viktigaste av dessa tappade syften är underhållning och avkoppling, vilka utgör en grund för lustläsning. Den som inte ser något underhållningsvärde i själva läsningen kommer inte att söka sig till längre texter, utan även undvika sådana i exempelvis sociala medier eller elektroniska spel. Underhållning söks i stället

främst i form av visuella och interaktiva medier, ibland med inslag av ljudböcker och podcasts. Nöjesläsningens nedgång verkar bero på flera faktorer, varav de mest påtalade bland ungdomarna är att andra medier ger en snabbare tillfredsställelse och dessutom ständigt är tillgängliga genom mobiltelefoner eller datorer. För att läsning ska bli en avkopplande underhållningsform krävs det därmed att man etablerar en vana, då läsandet skiljer sig så pass mycket från den övriga mediekonsumtionen. I det sviktande läsintresset finns också en social dimension. När böcker inte är en källa till samvaro försvinner den sociala läsningen, som grundar sig i tips och diskussioner kring böcker med likasinnade.

Förutom den rena underhållningen kan lustläsning innebära en fördjupning i egna intressen och att ta del av information och åsikter. Även här föredrar ungdomarna överlag att använda sig av digitala medier, mycket på grund av lättillgängligheten. Att lära sig någonting genom böcker ses ofta som kopplat till skolan, vilket medför ett visst motstånd mot att göra det som fritidsaktivitet. Likaledes uttrycker informanterna att lustläsning kan utveckla deras läs- och skrivfärdigheter, vilket gör att den rekommenderas av skola och föräldrar men inte alltid ses som lustfylld av ungdomar. Det går därmed att argumentera för att de funktioner som andra medier fyller i form av snabbare tillfredsställelser många gånger premieras trots att medvetenheten om läsningens fördelar finns.

Samtidigt är inte den snabbare underhållningen avgörande för den vane läsaren, hos vilken lustläsning fyller funktionen av eskapism, avkoppling och en djupare form av underhållning. Social läsning är också centralt för vana läsare, som i regel delar detta intresse med kompisar och har läsande förebilder i verkligheten eller på sociala medier. Bland majoriteten av ungdomarna finns ingen konformitet i form av böcker man bör läsa för att "hänga med", på det sätt som de talar om exempelvis TV-serier, men de läsande ungdomarna söker sig gärna till populära BookTok-titlar eller böcker som deras kompisar gillar. Lustläsningen har i mångt och mycket övergått till att bli ett särintresse, som förenar vissa kompisgrupper och internetgemenskaper kring en aktivitet som i huvudsak är analog.

3. Hur påverkar ungdomarnas lustläsning och digitala aktiviteter varandra och vilka faktorer avgör om påverkan blir positiv eller negativ för lustläsningen?

Lustläsning är alltså förknippad med analoga böcker, vilka i ungdomars liv trängs ut av medier som distribueras via digitala plattformar. Samtidigt utgör dessa medier

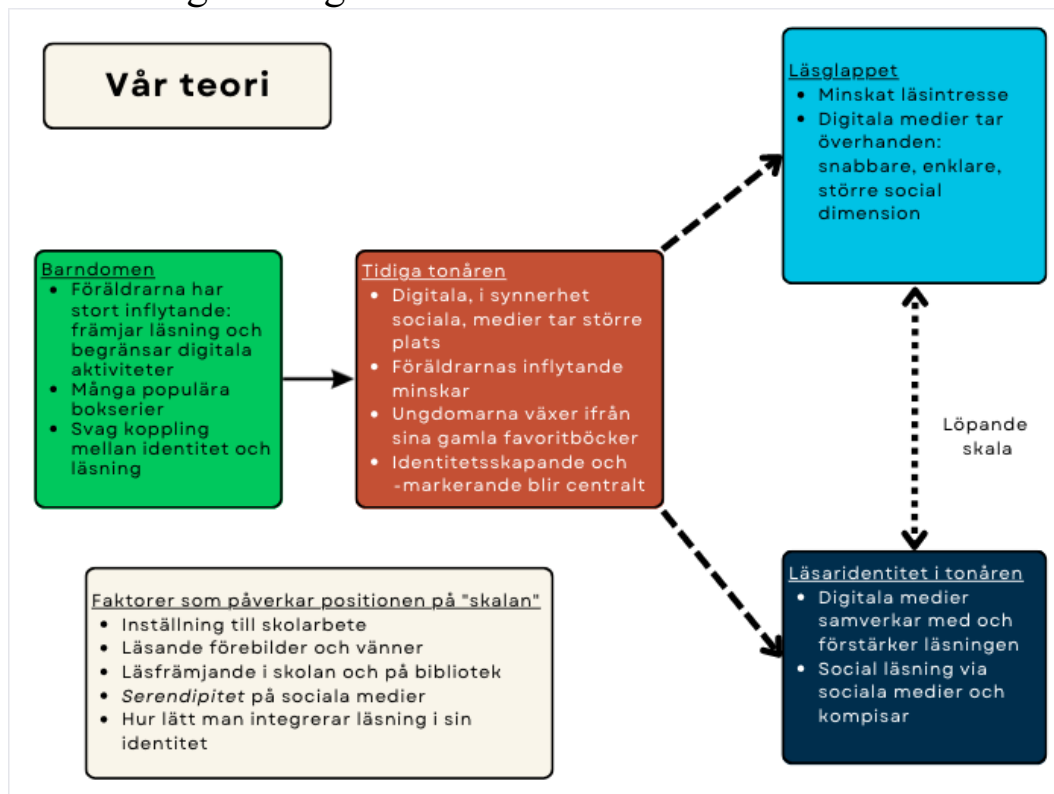
en digital infrastruktur som kan främja olika intressen, däribland just lustläsningen. För dagens läsande ungdomar är sociala medier en hemvan miljö där de följer konton som har med läsintresset att göra, precis som de gör med vilket annat intresse som helst. Att tala om digitala aktiviteter som enbart negativa för läsningen vore därför en förenkling. Däremot kan man se en brytpunkt i de tidiga tonåren, eller ännu tidigare, då de digitala medierna tar större plats i ungdomarnas liv och deras läsning i högre grad än tidigare ställs i relation till den digitala världen.

Tonåringars lustläsning kan utifrån detta kan visualiseras som en skala med två poler. Den ena utgörs av *läsglappet*, där läsningen trängs undan av digitala aktiviteter och ses som en långsam, svårtillgänglig och pliktbetonad aktivitet. Den andra polen är etablerandet av en ny läsaridentitet. Detta etablerande sker, liksom så mycket av tonåringars övriga identitetsarbete, i samspel med digitala medier. Läsningen uppmuntras och berikas av inspirerande innehåll i sociala medier, och den sociala läsningen tillsammans med kompisar får fler uttrycksätt. Filmer och tv-serier kan inspirera till att läsa böckerna de är baserade på, och texter i digitala spel blir en intresseväckande del av narrativet. I vår studie har vi sett exempel från båda polerna, men det är också vanligt att ungdomar befinner sig någonstans i mitten av skalan genom att de visserligen läser mindre än tidigare men också har en mer utpräglad boksmak som byggts upp med hjälp av digitala medier.

Var man befinner sig på skalan påverkas av en rad olika faktorer. Böckernas upplevda koppling till utbildning och skolarbete kan göra att ungdomar som är negativt inställda till skolan eller upplever skoltrötthet också får en negativ syn på läsning. Läsfrämjande i skolmiljö eller på biblioteket kan dock också ha positiva konsekvenser för läsningen. Läsande förebilder och vänner, i verkligheten och/eller på internet, möjliggör den viktiga sociala läsningen. *Serendipitet*, det vill säga oväntade fynd, är vanligt på de algoritmstyrda sociala medierna och kan vara ett sätt att sänka tröskeln till litteraturen då elever hittar till exempel poesi i detta lättillgängliga format. Den egna självuppfattningen och lättheten att integrera läsning i den är ett annat stort tema som i vår underökning tar sig uttryck i den kvinnliga dominansen på BookTok – såväl författare som videoskopare och följare är i hög grad tjejer och kvinnor, vilket lätt kan göra det till en arena som förknippas med kvinnlighet. Andra relevanta identitetsaspekter är till exempel klasstillhörighet, vilken vi inte studerat men som enligt tidigare forskning även den har en stor påverkan på benägenheten att läsa.

Våra tre frågeställningar, och i synnerhet denna tredje, ligger till grund för den teori som uppsatsarbetet har utmynnat i.

Lustläsning och digitala aktiviteter: En teori

Utifrån analys av vår empiri och jämförelser med aktuell forskning har vi utformat teorin *Lustläsning och digitala aktiviteter* i form av denna grafiska modell. Den har också hjälpt oss att svara på hur lustläsning och digitala aktiviteter påverkar varandra och vad som gör att denna påverkan blir positiv eller negativ. I rutan *Barndomen* går det att avläsa det inflytande föräldrar har i informanternas barndom. Detta inflytande främjar oftast läsning, då föräldrarna och barnen själva drivs av en motivation till lästräning utifrån de krav som ställs i skolan och samhället. För åldern 6–12 år finns många populära bokserier, men även läsläxor kan locka till läsning på egen hand och generera ytterligare lustläsning. Kopplingen mellan läsning och identitet är inte lika tydlig i barndomen då de flesta i yngre åldrar läser liknande böcker, alternativt får dem lästa för sig. Dock finns det självklart exempel på ungdomar som ansett sig ha varit storläsare i barndomen, men snarare utan att reflektera över det.

I enlighet med grundad teori har vi i vår teori utgått från en *nyckelkategori* som beskrivs i rutan *Tidiga tonåren*. När våra informanter når denna ålder blir det viktigare att positionera sig rätt och agera likt personer i ens närhet och olika

kompisgrupper. Ungdomarna umgås gärna med likasinnade där det blir viktigt att definiera sina egna intressen i samband med identitetsskapande. Digitala och sociala medier tar en allt större plats och läsningen ställs i relation till den digitala medievärlden, förstärks eller konkurreras ut. Många växer ifrån de bokserier de tidigare läst och har svårt att finna nya böcker. Föräldrarnas inflytande på läsningen blir här också mindre viktigt.

Teorin visar sedan de två polerna mellan vilka tonåringar positionerar sig på en löpande skala. Den ena polen, sammanfattad i rutan *Läsglappet*, innebär ett minskat läsintresse där man mer eller mindre frivilligt låter de digitala medierna ta överhanden med fokus på snabb underhållning och social samvaro. I andra änden av skalan återfinns rutan *Läsaridentitet i tonåren*, där digitala medier faktiskt samverkar med lustläsningen och i viss mån förstärker och ökar den. För de ungdomar som etablerar en läsaridentitet blir den sociala läsningen via sociala medier och kompisar viktig, och digitala medier kan då även tjäna som verktyg för att kunna kommunicera om böcker och litteratur eller andra texter som låttexter och dikter.

Som tidigare nämnt finns flera olika *Faktorer som påverkar positionen på "skalan"*. Har man exempelvis en negativ inställning till skolarbete och ser läsning som sammanflätat med målluppfyllelse och betygstress, blir läsning något man enbart ägnar sig åt i skolan och man tenderar att hamna relativt långt upp på skalan. Digitala aktiviteter är då frånkopplade från lustläsning av böcker, även om ungdomar ändå kan tillskansa sig texter om det som intresserar dem i form av nyheter och inlägg i sociala medier. Har man inga direkta läsande förebilder riskerar man också att hamna långt upp på skalan. Den som däremot har flera läsande förebilder, både i form av familjemedlemmar och vänner samt på sociala plattformar som TikTok, kan hamna närmare rutan *Läsaridentitet i tonåren* där man identifierar sig som läsare och integrerar läsningen med digitala medier på olika sätt. Då tar man också lättare till sig och utnyttjar de läsfrämjande aktiviteter som erbjuds i skolan och på bibliotek. Ju lättare det är att integrera läsning som en del av ens identitet, vilket även påverkas av könsidentiteten, desto mer sannolikt är det att man faktiskt lustläser. En annan betydande faktor är *serendipitet* i sociala medier, där man av en slump råkar möta längre texter, antingen genom en "miss" i algoritmer eller på grund av att andra intressen råkar leda en in på litteraturrelaterade inlägg. Omfattningen av de här faktorerna och i vilken grad de kombineras avgör i vilken utsträckning man läser.

Som vi nämnt i metodavsnittet har en av utmaningarna varit vilken grad av generaliserbarhet som finns i våra resultat och därför också i vår teori. Vi är medvetna om teorins begränsningar, då den bygger på en liten kvalitativ studie av ett begränsat antal ungdomar i en relativt homogen kontext. Då vi intervjuat 36 ungdomar anses vi oss samtidigt kunna dra vissa generella slutsatser, om än med hänsyn till att en del av de faktorer som vi nämner i teorin endast analyserats ytligt utifrån empirin. Här återfinns till exempel faktorer som rör identitet och skolundervisning. Föräldrars inställning till läsning är en annan viktig faktor. Vi tar i teorin för givet att ungdomarna haft föräldrar som stöttat och uppmuntrat läsning under barndomen, men detta är naturligtvis inte en självklarhet för alla. Teorin kan därför ses som en förklaringsmodell utifrån vissa premisser: föräldrar som är positiva till läsning, tillgång till digitala verktyg och välfungerande folk- och skolbibliotek i närheten. Med dessa förutsättningar bör den dock kunna appliceras även på andra grupper av unga, eftersom den beskriver förhållanden som kan kännas igen i många ungdomars liv.

Vidare forskning och relevans

Syftet med vår teori är att den ska kunna användas som en förklaringsmodell för den som arbetar med, eller vill forska vidare på, relationen mellan digitala aktiviteter och lustläsning i ungdomars liv. Vår förhoppning är också att den kan bidra med viss vägledning till den som vill ha en förklaring till nedgången i läsning hos ungdomar.

Under uppsatsarbetets gång har vi konstaterat att vårt ämne gränsar till flera andra forskningsfält, med vilkas hjälp man kan bredda fokusområdet. Det fält som kan sägas ligga närmast till hands är läspedagogik, där man utifrån våra resonemang skulle kunna formulera metoder för att stimulera läsning med hjälp av ungdomars digitala aktiviteter. Skalan mellan läsglapp och läsaridentitet anknyter till de grenar av psykologin som behandlar behovstillfredsställelse och identitetsskapande, vilka kan användas för att fördjupa vår förståelse av situationen. Även ett bredare samhällsperspektiv på läsningens och digitaliseringens konsekvenser kan naturligtvis vara relevant att forska på, inte minst vad gäller konsekvenserna av skillnader i läsning mellan könen.

Vår studie kan också vara användbar för den som arbetar med ungdomar och läsning. Som blivande bibliotekarier kan vi ta med oss de erfarenheter och resultat vår forskning genererat. Vi hoppas på så vis kunna nå ut till den av bibliotekslagens prioriterade målgrupper som ofta anses vara den mest svårnådda. Studien kan, som

vi tidigare argumenterat för, initiera vidare samtal om begreppet läsning. Detta kan förhoppningsvis medföra en ökad förståelse för lustläsning i samverkan med digitala medier och leda till ett mer riktat arbete med läsfrämjande och litteraturfrämjande.

Avslutande diskussion

I alla tider har nya medier och teknik bemötts med oro och skepticism och inte minst har digitala medier ifrågasatts i relation till att ungdomar läser allt mindre, något vi presenterade i uppsatsens inledande delar. Vi vill dock ansluta oss till de forskare som menar att social oro alltid kommer att finnas, att teknik alltid kommer att utvecklas, att trender i media kommer och går och att vi inte kan förutse hur nya medier kommer att förändra vårt beteende (Lo 2020; Pianzola 2021). Dessa förutsättningar är något vi behöver förhålla oss till och försöka vända till något positivt. I vår uppsats har vi visat att en samverkan mellan digitala medier och lustläsning är möjlig. Den beskrivna konkurrensen mellan ungdomsböcker och andra former av medier (Lo 2020) kan i stället vändas till en samverkan om vi utgår från ungdomars intressen och tar tillvara deras perspektiv. Den digitala världen är en stor och viktig del av ungdomarnas sociala liv, där läsningen har en underordnad ställning. Som tidigare nämnt är det dock de fysiska böckerna som lyfts fram mest på digitala medier, och de verkar i många fall tjäna som ett välkommet avbrott i den digitala tillvaron. BookTok är en uppmärksammad läsargemenskap som enligt vår undersökning och tidigare forskning lyckas få ungdomar att läsa mer och bli inspirerade till vidare läsning. Dock finns en könsmissig snedfördelning bland de som är engagerade i hashtaggen, då den främst lockar till sig tjejer – en grupp som till viss del kan betraktas som “redan frälsta” då det gäller läsning. Det hade varit värdefullt att med hjälp av de som är aktiva på en sådan inflytelserik plattform kunna nå ut till unga killar i läsfrämjande syfte, genom att utgå från deras olika intressen. Även om konkurrensen mellan digitala medier och läsning i viss mån kan vändas till en samverkan, kvarstår förstås däremot faktumet att de digitala medierna för många erbjuder en mindre ansträngande form av underhållning och att bokläsning riskerar att alltmer bli ett särintresse.

Att en gemenskap på sociala medier stimulerar till social läsning kan samtidigt betraktas som en positiv utveckling för läsningen, då det innebär möjligheter för fler sådana gemenskaper att etablera sig och nå ut till nya grupper. Likaså ger ungdomars breda medievärld nya tillfällen att hitta fram till böcker och läsning. Att söka sig till en bok inom en genre som man uppskattar från filmer och spel, upptäcka dikter genom inlägg på sociala medier eller bli nyfiken på en bok som har

samma namn som ens favoritlåt är exempel på kopplingar mellan medier som stimulerar läsningen på oväntade sätt. Som vi tidigare nämnt har det under de senaste åren kunnat skönjas ett ökat intresse för läsning av tryckta böcker i åldrarna 16–29 år, vilket bland annat har tillskrivits ett ökat antal boktips på sociala medier (Andersson 2021; Nordlund & Svedjedal 2020). Detta ger en indikation på att digitala medier även i framtiden kan främja läsning och att nedgången i tonåren inte nödvändigtvis behöver bestå i äldre åldrar.

Som Malena Jansson skriver i sitt svar på Elin Cullheds debattartikel, vilken vi inledningsvis citerade, kan sociala medier stå för både negativa och positiva influenser i ungdomars liv.

Så läser jag Cullheds artikel igen, denna gång i egenskap av barnkulturforskare, och identifierar i texten flera orosuttryck inför den unga generationens medievanor. Liknande har återkommit med jämna mellanrum och snarlika formuleringar alltsedan filmkonstens genombrott i början av 1900-talet. Som forskare fylls jag av en vilja att lugna och nyansera. Cullhed beskriver sociala medier som rena giftet hopkokt av kränkningar och konflikter. Och visst förekommer misslyckad läppkirurgi, mobbning, trakasserier, sexism, rasism och fan och hens moster på medieplattformerna. Men i ännu högre grad film, litteratur, musik, feminism, antirasism, hbtq-aktivism, klimataktivism, fredsaktivism och gud och Anne på Grönkulla.

Jansson 2023

Denna blandning av negativa och positiva influenser menar vi är något som förekommer i alla digitala medier, inte minst i relation till lustläsningen. Med hjälp av en fördjupad förståelse för och ett engagemang i ungdomars digitala intressen kan de som arbetar med läsning uppnå en medvetenhet kring både de positiva och de negativa delarna av ungdomars digitala aktiviteter och hur de kan samverka med lustläsning. Det må vara ”lättillgängligare med TV-serier, typ” men om man låter läsningen ta plats i den digitala världen kan den ta nya skepnader och inspirera fler än någonsin tidigare.

Litteraturförteckning

Aggestam, J. (2023). Stadsbibliotekarien: ”Problematiskt att biblioteken använder Tiktok”. *Magasin K*, 7 februari. <https://magasink.se/2023/02/stadsbibliotekarien-problematiskt-att-biblioteken-anvander-tiktok/>

Alvesson, M. & Sköldbberg, K. (2008). *Tolkning och reflektion : vetenskapsfilosofi och kvalitativ metod*. 2. [uppdaterade] uppl., Studentlitteratur.

Andersen, T.R. et al. (red.) (2018). *Litteratur mellem medier*. Aarhus universitetsforlag

Andersson, Y. *Ungar & medier 2021* (2021). Statens medieråd. <https://www.statensmedierad.se/rapporter-och-analyser/material-rapporter-och-analyser/ungar--medier-2021>

Becnel, K & Moeller, R (2015). What, Why, and How They Read. Reading Preferences and Patterns of Rural Young Adults. *Journal of Adolescent & Adult Literacy*, 59 (3), ss. 299–307.

Blumler, J.G. (1979). The Role of Theory in Uses and Gratifications Studies. *Communication Research*, 6(1), ss. 9.36. doi:10.1177/009365027900600102.

Jerasa, S. & Boffone, T. (2021) BookTok 101: TikTok, Digital Literacies, and Out-of-School Reading Practices, *Journal of Adolescent and Adult Literacy*, 65(3), ss. 219-226–226. doi:10.1002/jaal.1199.

Cullhed, E. (2023). Jag önskar att min dotter hade böckerna som motgift mot ett toxiskt Tiktok. *Dagens Nyheter*, 5 mars. <https://www.dn.se/kultur/elin-cullhed-jag-onskar-att-min-dotter-hade-bockerna-som-motgift-mot-ett-toxiskt-tiktok/>

DeSanto, B.J. (2013). Uses and Gratifications Theory. *Encyclopedia of Public Relations*. v. 2, ss. 950-953. Sage Publications, Inc.

Elvin-Nowak, Y. & Thomsson, H. (2003) *Att göra kön : om vårt våldsamma behov av att vara kvinnor och män*. Bonnier.

Eriksson, L.T. & Wiedersheim-Paul, F. (2014) *Att utreda, forska och rapportera*. 10. uppl., Liber.

Eriksson-Zetterquist, U. (2015). Intervjuer. I Ahrne, G. & Svensson, P. (red.) *Handbok i kvalitativa metoder*. 2., [utök. och aktualiserade] uppl. Liber, ss.35-65

Gambrell, L.B. (2011). Seven rules of engagement: What's most important to know about motivation to read. *Reading Teacher*, 65(3), ss. 172-178–178. doi:10.1002/TRTR.01024.

Garmon, L.C., Glover, R.J. & Vozzola, E.C. (2018) Self-perceived use of popular culture media Franchises: Does gratification impact multiple exposures?, *Psychology of Popular Media Culture*, 7(4), ss. 572-588–588. doi:10.1037/ppm0000153.

Hedemark, Å. 1973 (2012) A Study of Swedish Children's Attitudes to Reading and Public Library Activities. *New Review of Children's Literature and Librarianship*, 18(2), ss. 116–127.

Hedemark, Å. (2018). Unga berättar: En studie av ungas syn på läsning och bibliotek. Svensk biblioteksförening. <https://www.biblioteksforeningen.se/rapporter/unga-berattar/>

Hedemark, Å. (2020a). Authenticity Matters: The Reading Practices of Swedish Young Adults and Their Views of Public Libraries. *New Review of Children's Literature & Librarianship*, 26(1/2), ss. 76–90.

Hedemark, Å. (2020b). Constructing the literate child: An analysis of Swedish literature policy. *Library and Information History*, 36(2), ss. 73–88. doi:10.3366/lih.2020.0018

Hill Collins, P. and Bilge, S. (2016) *Intersectionality*. Polity Press (Key concepts series).

Holton, J.A. & Walsh, I. (2017). *Classic grounded theory. applications with qualitative and quantitative data*. SAGE.

Howard, V. (2011). The Importance of Pleasure Reading in the Lives of Young Teens: Self-Identification, Self-Construction and Self-Awareness, *Journal of Librarianship and Information Science*, 43(1), ss. 46–55.
doi:10.1177/0961000610390992.

Hwang, P. och Frisé, A. (2015). Utvecklingspsykologi . I Hwang, P., Lundberg I & Smedler A. (red.) *Grunderna i vår tids psykologi*. Stockholm: Natur & Kultur. Kapitel 5. [e-bok]

Internetstiftelsen (2022). *Svenskarna och internet 2022*.

<https://svenskarnaochinternet.se/rapporter/svenskarna-och-internet-2022/>

Janson, M. (2023). Tiktok får inte ditt barn att sluta läsa böcker. *Sydsvenskan*, 10 mars. <https://www.sydsvenskan.se/2023-03-10/tiktok-far-inte-ditt-barn-att-sluta-lasa-bocker>

Johnsson-Smaragdi, U., & Jönsson, A. (2006). Book reading in leisure time: Long-term changes in Young Peoples' book reading habits. *Scandinavian Journal of Educational Research*, 50(5), ss. 519–540. doi:10.1080/00313830600953600

Kann-Christensen, N. and Balling, G. (2011) Literature Promotion in Public Libraries: Between Policy, Profession and Public Management, *Nordisk kulturpolitisk tidskrift*, (1–2), ss. 100–119.

Katz, E., Blumler, J.G. and Gurevitch, M. (1973) ‘Uses and Gratifications Research’, *The Public Opinion Quarterly*, 37(4), pp. 509–523. Available at: <https://ludwig.lub.lu.se/login?url=https://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&AuthType=ip,uid&db=edsjsr&AN=edsjsr.2747854&site=eds-live&scope=site>

Kovač, M. et al. (2019). What is a Book? *Publishing Research Quarterly*, 35(3), ss. 313–326.

Kronqvist-Berg, M. (2014). *Social media and public libraries: Exploring information activities of library professionals and users*. Åbo: Åbo Akademis förlag.

- Kulturrådet (2015). *Med läsning som mål. Om metoder och forskning på det läsfrämjande området* (Kulturrådets skriftserie 2015:3).
- Källström Cater, Å. (2015). Att intervjua barn. I Ahrne, G. & Svensson, P. (red.) *Handbok i kvalitativa metoder. 2.*, [utök. och aktualiserade] uppl. Liber, ss. 68-80
- Leijnse, E. (2017) *Fördel kvinna*. Natur & Kultur.
- Levy, M. R. (1983). Conceptualizing and measuring aspects of audience 'activity.' *Journalism Quarterly*, 60(1), ss. 109–115.
doi:10.1177/107769908306000118
- Lin, C. A. (1996). Standpoint: Looking back: The contribution of Blumler and Katz's uses of mass communication to communication research. *Journal of Broadcasting & Electronic Media*, 40(4), ss. 574–581.
doi:10.1080/08838159609364379
- Lindsköld, L. (2015) *Att komma in i dom andras läsningar: en studie av barns upplevelser av Sommarboken*. Kultur i Väst (Kultur i Väst skriftserie: 2015:1).
- Lindsköld, L., Hedemark, Å., & Lundh, A. (2020). Constructing the Desirable Reader in Swedish Contemporary Literature Policy. *Culture Unbound. Journal of Current Cultural Research*. Epub ahead of print.
doi:10.3384/cu.2000.1525.20200527c
- Lo, E.Y. (2020) 'How Social Media, Movies, and TV Shows Interacts with Young Adult Literature from 2015 to 2019', *Publishing Research Quarterly*, 36(4), ss. 611–618. doi:10.1007/s12109-020-09756-8.
- Långtidsutredningen (2019) (bilaga). *Jämlikhet i möjligheter och utfall i den svenska skolan*. (SOU 2019:40) Finansdepartementet.
- Läsdelegationen (2018). *Barns och ungas läsning – ett ansvar för hela samhället* (SOU 2018:57). Kulturdepartementet.
- Mattern, Shannon (2014). Library as Infrastructure, *Places Journal*, June 2014.
<https://doi.org/10.22269/140609>

- McKay, D., Chang, S., Smith, W., & Buchanan, G. (2019). The Things We Talk About When We Talk About Browsing: An Empirical Typology of Library Browsing Behavior. *Journal of the Association for Information Science & Technology*, 70(12), ss. 1383-1394. doi:10.1002/asi.24200.
- Mella, O. (2007). Grundad teori. En kvalitativ metod för dagens samhällsvetare. I Mella, O. *Kvalitativa analyser med grundad teori : teoretiska perspektiv och tillämpningar*. 1. uppl. Sociologiska institutionen, Uppsala universitet.
- Merga, M.K. (2021). How can Booktok on TikTok inform readers' advisory services for young people?, *Library and Information Science Research*, 43(2). doi:10.1016/j.lisr.2021.101091.
- Moore, J. & Cahill, M. (2016) 'Audiobooks: Legitimate "Reading" Material for Adolescents?', *School Library Research*, 19. <https://search-ebscohost-com.ludwig.lub.lu.se/login.aspx?direct=true&AuthType=ip,uid&db=eric&AN=EJ1120838&site=eds-live&scope=site> (Accessed: 24 April 2023).
- Mygind, S. & Poulsen, J. (2018). Det litterære i computerspil. I Andersen, T.R. et al. (red.) *Litteratur mellem medier*. Aarhus universitetsforlag, ss. 239-268
- Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor (2020). *Ung 2020: Ungas rätt till en meningsfull fritid – tillgång, trygghet och hinder*. <https://www.mucof.se/publikationer/ungas-ratt-till-en-meningsfull-fritid-tillgang-trygghet-och-hinder#:~:text=Rapporten%20E2%80%9DUnga%20har%20r%C3%A4tt%20till%20och%20inflytande%20C3%B6ver%20samh%C3%A4llsutvecklingen>.
- Nielsen, J.I. (2018) Tv-serien som roman? I Andersen, T.R. et al. (red.) *Litteratur mellem medier*. Aarhus universitetsforlag, ss. 293-322
- Nordlund, A. & Svedjedal, J. (2020) *Läsandets årsringar : rapport och reflektioner om läsningens aktuella tillstånd i Sverige*. Svenska Förläggareföreningen.
- Pianzola, F. (2021). *Digital Social Reading: Sharing Fiction in the 21st Century*. MIT Press. <https://wip.mitpress.mit.edu/digital-social-reading>

Reddan, B. (2022). Social reading cultures on BookTube, Bookstagram, and BookTok, *Synergy*, 20(1)

Rennstam, J. & Wästerfors, D (2015). Att analysera kvalitativt material. I Ahrne, G. & Svensson, P. (red.) *Handbok i kvalitativa metoder*. 2., [utök. och aktualiserade] uppl. Liber, ss. 220-234

Scherr, S. & Wang, K. (2021) Explaining the success of social media with gratification niches: Motivations behind daytime, nighttime, and active use of TikTok in China, *Computers in Human Behavior*, 124.
doi:10.1016/j.chb.2021.106893.

SFS 2003:460. Lag om etikprövning av forskning som avser människor. Utbildningsdepartementet.

SFS 2013:801. Bibliotekslag. Kulturdepartementet.

SFS 2018:1197: *Lag om Förenta nationernas konvention om barnets rättigheter*. Socialdepartementet.

Skolverket (2016). *Litteracitetsutveckling i olika åldrar och ämnen*.
<https://larportalen.skolverket.se/LarportalenAPI/api-v2/document/name/P03WCPLAR071644>
[2023-04-20]

Skolverket 2021: *PISA: en studie om kunskaper i matematik, naturvetenskap och läsförståelse*.
<https://www.skolverket.se/skolutveckling/forskning-och-utvarderingar/internationella-jamforande-studier-pa-utbildningsomradet/pisa-internationell-studie-om-15-aringars-kunskaper-i-matematik-naturvetenskap-och-lasforstaelse> [2023-04-20]

Skolverket 2023: *Så arbetar vi med skolans digitalisering*
<https://www.skolverket.se/om-oss/var-verksamhet/skolverkets-prioriterade-omraden/digitalisering/sa-arbetar-vi-med-skolans-digitalisering> [2023-04-29]

Sorbring, E., Bohlin, M., Andersson, Å. & Lundin, L (2014). Att experimentera med sig själv - internet och identitetsskapande. I Sorbring, E., Andersson, Å. &

Molin, M. (red.) *Att förstå ungdomars identitetsskapande: en inspirations- och metodbok*. Liber.

Sullivan, E. (2001) Some Teens Prefer the Real Thing: The Case for Young Adult Nonfiction, *The English Journal*, 90(3), ss. 43–47. doi:10.2307/821307.

Tattersall Wallin, E. & Nolin, J. (2020) Time to read: Exploring the timespaces of subscription-based audiobooks. *New Media and Society*, 22(3), ss. 470-488. doi:10.1177/146144481986469

Tattersall Wallin, E. (2022) *SOUND READING: Exploring and conceptualising audiobook practices among young adults*. Högskolan i Borås: Akademin för bibliotek, information, pedagogik och IT.

Tattersall Wallin, E., Carlsson, T & Gunnarsson Lorentzen, D. (2022). Läsning av tryckta böcker ökar bland unga. I Andersson, U., Oscarsson, H., Rönnerstrand, B. & Theorin, N. (red) *Du sköra nya värld*. SOM-institutet, Göteborgs universitet.

Thomas, B. (2020) *Literature and social media*. Routledge (Literature and contemporary thought

Vetenskapsrådet (2017). *God forskningssed*.

<https://www.vr.se/analys/rapporter/vara-rapporter/2017-08-29-god-forskningssed.html> [2023-05-01]

Wängqvist, M., Berne, M., Frisén, A. (2020). Identitet och internet. I Frisén, A. & Hwang, F. (red.) *Ungdomar och identitet*. 2 uppl., Natur & Kultur.

Bilaga 1: Intervjuguide 1

- Allra först: Vi berättar om syftet med vår uppsats, länkar mellan digitala världar och läsning. Vi vill höra vad ni ungdomar tänker och utgå från det för att tipsa bibliotekarier om vad de kan hitta på.
- Gå laget runt: Vilka sociala medier använder ni? Vad spelar ni för elektroniska spel? Vad gör ni annars på nätet?
 - YouTube
 - Reddit?
- Vad gillar ni att läsa - genre, känsla, tema...
 - Ljudböcker
- Har du/ni några favoritböcker/-författare?
- Har du/ni alltid läst ungefär lika mycket/lite eller har det skiftat genom åren?
- Vad läser du just nu på läsektionen/ i skolan och vad tycker du om den boken?
- Läser du någon gång text på något annat ställe än i böcker?
 - (Exempelvis digitalt, via spel eller sociala medier?)
 - Läser du mycket text där (beroende på vad som nämns) ?

Kopplingar mellan digitala sammanhang och läsning (exempel utefter intervjusvar)

- Har någon digital aktivitet inspirerat dig till att läsa? Sociala medier? Tiktok? Booksy? (- Läsutmaningar)
- Ser du liknande teman i sociala medier som i böcker du läser (kan vara allt från romantik till epa-traktorer eller social rättvisa)?
- Söker du dig till liknande genrer i spel som i böcker, t ex fantasy?
- Diskuterar ni det ni läser/har läst (på fritiden) med varandra/andra?
- Digitalt/på nätet? På vilket sätt?
- Fysiskt/ irl ? På vilket sätt?

- Utifrån de intressen du/ni har, vilken typ av aktiviteter (eller böcker/plattformar?) skulle kunna locka dig till ytterligare läsning?

- Vilka aktiviteter och program skulle locka dig till biblioteket? (Ge förslag vid uteblivna svar)
 - Skulle de aktiviteterna kunna samverka med er läsning/ få er att vilja läsa mer? Om ja, berätta/utveckla gärna!

- Hur använder ni biblioteket nu? Finns det några sociala aktiviteter som ni deltar i?
 - Om inte, vad beror det på?

- Har ni något ni vill tillägga?

Bilaga 2: Intervjuguide 2

Använd från och med 9/3

Digitala aktiviteter

- Gå laget runt: Vilka sociala medier använder ni?
 - YouTube?
 - Reddit?
- Vad/vilka följer ni på sociala medier/Youtube?
- Vad spelar ni för elektroniska/digitala spel?
- Vad gör ni annars på nätet?

Läsning

- Vad gillar ni att läsa - genre, känsla, tema...
 - Ljudböcker?
- Har du/ni några favoritböcker/-författare?
- Har du/ni alltid läst ungefär lika mycket/lite eller har det skiftat genom åren?
- Vad läser du just nu på läslektionen/ i skolan och vad tycker du om den boken?
 - Litteraturhistoria åk 9
- Läser du någon gång text på något annat ställe än i böcker?
 - (Exempelvis digitalt, via spel eller sociala medier?)
 - Läser du mycket text där (beroende på vad som nämns)?

- Diskuterar ni det ni läser/har läst (på fritiden) med varandra/andra?
 - Digitalt/på nätet? På vilket sätt?
 - Fysiskt/irl ? På vilket sätt?
-
- Gillar du att läsa böcker som blivit film eller TV-serier?

Kopplingar mellan digitala sammanhang och läsning (exempel utefter intervjusvar)

- Har någon digital aktivitet inspirerat dig till att läsa? Sociala medier? Tiktok? Boksy? (- Läsutmaningar)
- Brukar det dyka upp böcker i dina flöden på sociala medier? Dikter? Noveller?
- Söker du dig till liknande genrer i spel/serier/film som i böcker, t ex fantasy?
- Utifrån de intressen du/ni har, vilken typ av aktiviteter (eller böcker/plattformar?)skulle kunna locka dig till ytterligare läsning?

Biblioteket

- Besöker ni bibliotek?
 - Skolbibliotek (“frivilligt”)
 - Vad gör ni i så fall där?
- Vilka aktiviteter och program skulle locka dig till biblioteket? (Ge förslag vid uteblivna svar)
 - Skulle de aktiviteterna kunna samverka med er läsning/ få er att vilja läsa mer? Om ja, berätta/utveckla gärna!
- Hur använder ni biblioteket nu? Finns det några sociala aktiviteter som ni deltar i?
 - Om inte, vad beror det på?

Övrigt

- Har ni något ni vill tillägga?

Bilaga 3: Godkännande för elever

Hej! Vad kul att du vill vara med i vår studie!

Vi heter Jonna Fredin och Martin Segerbäck och läser på ABM-masterprogrammet vid Lunds universitet för att bli bibliotekarier. Vår uppsats handlar om kopplingar mellan vad ungdomar läser och vad de gillar att göra i digitala världar, som till exempel sociala medier och spel.

Vi skulle vilja intervjua dig och några skolkamrater om detta i 45-60 minuter, en intervju som spelas in. Inspelningen delas inte med någon, men däremot kan de som granskar uppsatsen få se en nedskrivna version där era namn inte står med. Efter att uppsatsen är klar kommer inspelningen att raderas.

Vi kommer inte att fråga om några känsliga ämnen, men som deltagare har du alltid rätt att inte svara på frågor eller att avbryta intervjun när du vill.

Skriv under här nedan för att visa att du godkänner villkoren.

Hälsningar
Jonna & Martin

Datum: _____

Underskrift

Namnförtydligande

Bilaga 4: Mail till vårdnadshavare

Hej,

Vi heter Martin Segerbäck och Jonna Fredin och studerar på masterprogrammet ABM med inriktning Biblioteks- och informationsvetenskap vid Lunds universitet. Vi håller nu på att skriva examensarbete i form av en masteruppsats om läsfrämjande och digitala medier. Vår studie bygger på att vi gör intervjuer med ungdomar med särskilt fokus på frågor om deras läsning i förhållande till digitala medier. Intervjuerna kommer att ske i grupp tillsammans med någon/några av ditt barns klasskamrater på skolan och beräknas ta ungefär 45-60 minuter. Med din tillåtelse vill vi gärna spela in den. Inspelningen kommer inte att spridas vidare och den raderas direkt efter att studien färdigställts. De som blir intervjuade inom ramen för uppsatsen kommer att anonymiseras. Deltagande i undersökningen är frivilligt och de som intervjuas har möjlighet att avbryta sin medverkan om de så önskar.

Ett liknande brev med information och samtycke går inledningsvis ut till de som vill delta. Först efter godkännande med underskrift samt föräldrars samtycke genomförs intervjun.

Vi behöver således din bekräftelse på att du som vårdnadshavare har tagit del av informationen och därmed ger ditt samtycke till att ditt barn blir intervjuad. Vänligen maila godkännande så snart som möjligt. Tack på förhand!

Vänliga hälsningar
Martin Segerbäck och Jonna Fredin

E-post: ma2145se-s@student.lu.se (Martin), jo3560fr-s@student.lu.se (Jonna)
Mobilnummer: 0706-736991 (Martin), 0708-545707 (Jonna)

Handledare: Sara Tanderup Linkis, Ph.d universitetslektor
Avdelningen för kulturvetenskap, Box 192, 221 00 Lund
E-post: sara.tanderup_linkis@kultur.lu.se
Telefon: +45 22768794

Bilaga 5: Godkännande för skolledare

Hej [rektor och biträdande rektor]!

Vi heter Jonna Fredin och Martin Segerbäck och studerar till bibliotekarier på ABM-masterprogrammet i Lund. Just nu håller vi på att skriva vårt examensarbete, som handlar om läsfrämjande med hjälp av ungdomars digitala aktiviteter.

Vi tänker oss att genomföra en intervjustudie med start nu i februari månad. Studien bygger på intervjuer med 2-4 ungdomar åt gången, med fokus på deras läsvanor och vilka digitala aktiviteter de ägnar sig åt (sociala medier, gaming, YouTube osv). Det totala antalet intervjuer är inte fastställt, utan beror på vilken riktning analysen tar efter att vi påbörjat studien. För att komma i kontakt med informanter tar vi hjälp av intresserade lärare på Tolvåkerskolan.

Varje intervju beräknas ta 45-60 minuter och kommer att spelas in, men intervjumaterialet kommer att raderas efter att studien är färdig. Inspelningen kommer inte att spridas vidare och de intervjuade kommer att anonymiseras. Varje elev har också möjlighet att avbryta sin medverkan när som helst om hen så önskar. Inför intervjuerna kommer vi att ansöka om medgivande från berörda elever och vårdnadshavare.

Om ni godkänner detta skulle vi bli tacksamma för en underskrift från någon av er nedan!

Med vänliga hälsningar
Jonna och Martin

Datum: _____

Underskrift

Namnförtydligande

Bilaga 6: Arbetsfördelning

Arbetsfördelningen har skett i nära samarbete utifrån vad vi funnit i sökandet av tidigare forskning om ämnet, i val av teori och metod men också utifrån vad som behövs för att komma vidare. Utgångspunkten har varit att fördela arbetet och skrivandet så jämnt som möjligt men fokus har hela tiden varit på att få ihop uppsatsen på bästa sätt. Vi har ansvarat för olika delar av uppsatsen men har samtidigt löpande kommenterat varandras texter, gett förslag på ändringar, såväl språkliga som innehållsmässiga vilket bör tas i beaktande i beskriven arbetsfördelning.

Inledningen har vi skrivit tillsammans. *Uppsatsens upplägg* har författats främst av Martin medan den sista delen har samskrivits. *Syfte och frågeställningar* har löpande diskuterats, modifierats och skrivits av båda liksom *Avgränsningar* där dock Jonna haft huvudansvar och skrivit första delen, Martin den sista. *Definitioner och Bakgrund* har Martin författat med bidrag av Jonna i sista stycket. *Tidigare forskning* har Jonna författat med stöd av Martin i ett par stycken.

Stycket om *Teoretiska perspektiv* är skriven av Jonna med visst bidrag av Martin. *Metodbeskrivning*, *Kvalitativa intervjuer*, *Urval*, *Övervägande och forskningsetik*, *Genomförande* och *Analys av material* har Jonna ansvarat för samt skrivit, om än i löpande diskussion och avstämning med Martin.

Resultat och Analys har vi delat upp efter språkande kring innebörden av teorier och empiri. Då vi gemensamt genomfört de nio intervjuerna, analyserat dem, delat på transkribering som resulterade i 200 sidor, och gemensamt kodat materialet, har de producerade texterna växelvis diskuterats i samband med författandet. Jonna har författat de analyserande delarna kopplade till empirin i kapitlet *Vad är läsning* och Martin har skrivit introduktionen av de olika medierna under varje rubrik samt *Läsning i digitala spel*. Därmed är kapitlet skrivet tillsammans.

Vidare har Martin ansvarat för *Läsglapp och läsmotstånd*, *Syften med olika medier* och *Specifika syften* som bygger på kodning och Uses and Gratifications theory, och som därmed har föregåtts av gemensamma diskussioner.

Faktorer som påverkar läsning och de första fem underrubrikerna har Jonna ansvarat för och skrivit. *BookTok: Sociala medier i läsfrämjandets tjänst?* har

författats mer gemensamt. Martin har därefter ansvarat för samt formulerat de sista styckena om *Läsaridentitet*.

Diskussion och slutsatser har gemensamt diskuterats och inledande text samt diskussion kring fråga 1 har författats av Jonna medan text under frågeställning 2 mestadels författats av Martin med vissa bidrag av Jonna. Texten under frågeställning 3 har författats av Martin förutom sista stycket som samskrivits. Vi har bidragit med åsikter och språkliga formuleringar gällande varandras texter överlag.

Den grafiska bilden av vår teori har utarbetats av Martin och den förklarande texten har Jonna skrivit. Avslutande text har skett i nära samarbete och skrivits fram gemensamt.

Avslutande diskussion har likaså diskuterats fram och skrivits gemensamt.

Intervjuguider har arbetats fram, formulerats och modifierats tillsammans, liksom de olika samtyckesbrev.